

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ İÇİN
**IRK VEYA ETNİK KÖKENE
DAYALI AYRIMCILIĞIN
İZLENMESİ REHBERİ**

Ulaş Karan

(Yrd. Doç. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi
Hukuk Fakültesi)

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği
Kamerhatun Mah. Hamalbaşı Sokak
No:22/9 Beyoğlu İstanbul
Tlf: 0212 293 63 77
www.esihaklar.org
email: esihaklar@gmail.com

Sivil Toplum Örgütleri İçin Irk veya Etnik Kökene Dayalı
Ayrımcılığın İzlenmesi Rehberi
İstanbul, 2015

Yayına Hazırlayan: *Eşit Hakları İçin İzleme Derneği*
Yayın No: 8
Düzeltili: *Nejat Taştan, Melike Tokathoğlu, Seda Alp*
Kapak ve Sayfa Tasarımı: *Mehmet Ali Çelik*
Basım Yeri: *Ceylan Matbaası*

Bu rehber Avrupa Birliği finansman desteği ile hazırlanmış olup, içeriği ile ilgili tüm sorumluluk Eşit Haklar İçin İzleme Derneği'ne aittir.

GİRİŞ	5
Irk veya Etnik Kökene Dayalı Ayrımcılığın İzlenmesi Neden Gereklidir?.....	6
Türkiye’de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Neden Zordur?.....	7
İZLEMEYE DAİR GENEL BİLGİ	8
İzleme Kapsamının Belirlenmesi.....	8
Hedef Grubun Belirlenmesi.....	9
Coğrafi Alanın Belirlenmesi.....	10
İzleme Süresinin Belirlenmesi.....	10
Haklar Bakımından Kapsamın Belirlenmesi.....	11
Kimlerin Ayrımcı Muameleleri İzlenecek.....	12
İzleme Göstergelerinin Belirlenmesi.....	12
İnsan Hakları standartlarını belirlerken kullanılacak kaynaklar nelerdir?.....	13
Nitelik ve Nicelik Göstergeleri.....	14
Olguya ve Alguya Dayalı Göstergeler.....	15
Göstergelerin Özelliklerini Belirlemek.....	15
Göstergelerin Kavramsal Yapısını Oluşturmak.....	16
VERİ TOPLAMA AŞAMASI	17
Veri toplama ilkeleri.....	17
Veri Toplama.....	18
Veri Toplama İçin Temel Kaynakları.....	19
Diğer Araştırma Türleri.....	21
IRK VE ETNİK KÖKENE DAYALI AYRIMCILIĞIN İZLENMESİ	24
Genel Olarak Ayrımcılık Yasağı.....	24
Ayrımcılık Yasağının Güncel Biçimleri.....	25
Doğrudan Ayrımcılık.....	25
Dolaylı Ayrımcılık.....	26
Bağlantılı Ayrımcılık.....	27
Taciz.....	27
Çoklu Temelde Ayrımcılık.....	28
Mağdurlaştırma.....	29
BAZI HAKLAR BAKIMINDAN AYRIMCILIĞIN İZLENMESİ VE AYRIMCI MUAMELE ÖRNEKLERİ	29
Eğitim Hakkı.....	29
Sağlık Hakkı.....	32
Barınma Hakkı.....	33
İstihdam.....	35
Mal ve Hizmetlere Erişim.....	37
Yaşam Hakkı.....	38
Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı.....	40
Siyasi Haklar.....	41
Adalete Erişim Hakkı.....	42
AYRIMCILIK MAĞDURLARININ BAŞVURABİLECEKLERİ HUKUKİ YOLLAR	44
Türkiye’deki ayrımcılık durumunda başvurulabilecek yerler:.....	47
KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ	48
EKLER	56
Uluslararası Mevzuat.....	56
Bazı Temel Haklar ile İlgili Düzenlemeler.....	60
Ulusal Mevzuat.....	78
İZLEME FORMU ÖRNEKLERİ	86
Doğrudan Başvuru Formu.....	87
Medya İzleme Formu.....	91

GİRİŞ

İrk veya etnik köken ayrımcılığı, çok sayıda etnik kökenden milyonlarca insanın birlikte yaşadığı Türkiye’de giderek daha sık gündeme gelen bir olgu olarak, bu tür bir ayrımcılığa uğrayan kişiler ve gruplar tarafından sıklıkla dile getirilmekte, buna karşın ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılık vakalarına dair hemen hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu durumun en önemli sonuçlarından biri ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılığın görünmez hale gelmesidir.

İrk veya etnik köken temelinde ayrımcılık, günlük yaşamda çoğunlukla görünür olmayan ancak sıklıkla karşılaşılan bir olgu olarak sistemli bir izleme ve mücadele gerektirmektedir. Ancak Türkiye’de ırk veya etnik köken ile ilgili kamuya açık ve Sivil Toplum Örgütleri (STÖ)’lerinin ve insan hakları savunucularının ulaşabileceği resmi istatistikler bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye’de ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılığın izlenmesi diğer ülkelere göre daha da zor hale gelmektedir. STÖ’ler tarafından bu tür ayrımcı muamelelere yönelik giderek daha fazla çalışma yapılıyor olsa da bu alanda hala sistemli bir izleme faaliyeti yürütülmemektedir. STÖ’ler tarafından yapılan çalışmalar büyük oranda ortaya çıkan tekil ayrımcılık vakaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu tür çalışmalar mevcut tekil bir vakanın kamuoyunun dikkatine sunulması ve kimi zaman vakanın başvuru yollarına konu edilmesi ile sınırlı kalmaktadır.

Uluslararası alanda ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılıkla ilgili olarak Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde kurulmuş olan İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD) ve Türkiye’nin neredeyse kuruluşundan beri üyesi olduğu Avrupa Konseyi bünyesinde 1993 yılında kurulmuş olan İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (The European Commission Against Racism and Intolerance ECRI) uzun yıllardır bu alanda sorunların teşhis edilmesi ve gerekli politikaların oluşturulması açısından ayrımcılık vakaları ile ilgili ve bu tür ihlallere maruz kalan grupların durumlarına ilişkin istatistiksel verilerin toplanmasının ve mağdurlara yönelik anket çalışmalarının yapılmasının büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Avrupa Konseyi bünyesinde kurulmuş olan ECRI, Türkiye’de konuyla ilgili mevcut duruma dair zaman zaman değerlendirmeler yapmaktadır. ECRI, Avrupa Konseyi üyesi olan 47 ülke ile ilgili düzenli olarak rapor hazırlamaktadır ve yayınlamaktadır. Bu raporlar ilgili devlette ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılıkla ilgili bazı bilgilere yer vermektedir. Söz konusu bilgiler ilgili devlet temsilcilerinden, STÖ’lerden, medya organlarından ve diğer uluslararası kuruluşların raporlarından derlenmektedir.

STÖ’lerin ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılıkla ilgili izleme ve raporlama çalışmaları CERD ve ECRI gibi uluslararası denetim organlarının yaptıkları çalışmalarda mevcut durumu daha doğru ve güvenilir bir şekilde ortaya koymasını sağlayacaktır. Bu tür bir sonuç STÖ’lerin çalışmalarında dile getirdikleri ayrımcılık iddialarının devlet ve kamuoyu tarafından ciddiye alınmasına katkıda bulunabilecektir. Dolayısıyla uluslararası denetim organlarının çalışmaları ile STÖ’lerin yapacakları izleme çalışmalarının birbirlerine olumlu bir katkı sunabilecekleri rahatlıkla söylenebilir.

Irk veya Etnik Kökene Dayalı Ayrımcılığın İzlenmesi Neden Gereklidir?

Ayrımcılığın var olduğunun ortaya konulması ayrımcılıkla mücadele için yeterli değildir. Ayrımcılığın yaygınlığı, nedenleri, sorumluları, mağdurları, hangi alanlarda ortaya çıktığı, ayrımcılık karşıtı politikalar ve önleme mekanizmalarının işlevselliği de ortaya konulması gerekir.

Irk veya etnik köken temelinde ayrımcılığın izlenmesi:

- Genel olarak bu tür bir ayrımcılığın var olup olmadığı, yaygınlığı ve boyutlarını tespit etmek,
- Ayrımcılığın sistematik (nedenler, sıklık, ayrımcı pratikler arasında benzerlik) olup olmadığını tespit etmek,
- Hangi kişi veya grupların ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılık mağduru olduklarını tanımlamak, risk altındaki grupları belirlemek ve ayrımcılık mağdurlarına destek olmak,
- Hangi hak/haklar bakımından (örneğin sağlık hakkı) ayrımcılığın var olduğunu tespit etmek,
- Somut bir olayda ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılığın var olup olmadığını tespit etmek,
- Ayrımcılığın tespit edildiği hallerde idari ve yargısal makamlara yapılacak başvurularda ayrımcılık iddialarını destekleyecek delilleri sağlamak,
- Çoklu ayrımcılık vakalarını tespit etmek (örneğin kadınların etnik kökeni nedeniyle maruz kaldıkları ayrımcı uygulamalar)
- Irk veya etnik köken temelinde ayrımcılıkla mücadelede öncelikli konuların neler olduğunu tespit etmek,
- Irk veya etnik köken temelinde ayrımcılığın münferit olarak kişilerden mi, yoksa kurumsal yapı ve politikalarından mı kaynaklandığını belirlemek,
- Irk veya etnik köken temelinde ayrımcılığın veya eşitsizliğin mevzuattan mı yoksa uygulamadan mı kaynaklandığını göstermek,
- Mevzuatın ve öngörülen yaptırımların ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılıkla mücadele için yeterli ve etkili olup olmadığını tespit etmek,
- Mevzuat veya uygulamada değişiklik olması halinde, bunun etkilerinin ne yönde olacağını değerlendirmek,
- Irk veya etnik köken temelinde ayrımcılık mağdurlarının hak arama yollarını kullanıp kullanmadıklarını ve kullanmıyorlarsa bunun nedenlerini tespit etmek,
- Irk veya etnik köken temelinde ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve eşitliği sağlamak üzere alınması politika önerileri geliştirmek,

açısından son derece önemlidir.

İzleme, ayrımcılıkla mücadele için gerekli sistematik bilgiyi sağlayarak, insan haklarına saygının ve demokrasinin gelişimine katkıda bulunur. İzleme yoluyla sistematik bilgi toplama ve bu bilgilerin belgelenmesiyle, savunuculuk faaliyetlerinin hangi alanlarda, kimlerin hak ve özgürlüklerden yararlanmasını güçlendirmek amacıyla, kimlere yönelik olarak, ne süreyle yapılması gerektiği etkili şekilde planlanabilir. Var olan sorunun kapsamı, kaynağı, nedeni ve etkilerini ayrıntılı olarak bilinmeksizin, sorunun çözümüne yönelik yapılan her çalışma eksik kalacaktır.

Ayrımcılıkla mücadelenin sadece tahminler veya iddialar üzerinden değil, gerçekte var olan durum üzerinden yapılması ancak izleme ve raporlama ile mümkündür. İzleme ile elde edilebilecek ve belgelenecek veriler olmaksızın, ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılık alanında yürütülecek herhangi bir çalışma dayanaktan yoksun kalacaktır.

Türkiye’de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Neden Zordur?

Türkiye’de ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılık vakalarının izlenmesi diğer ülkelere göre biraz daha zor olabilmektedir. Bu durumun en önemli nedeni kamuya açık etnik gruplara dair demografik resmi verilerin olmamasıdır. Bu durum farklı etnik grupların hangi alanlarda, kimler tarafından ayrımcı muamelelere maruz bırakıldıklarının tespitini zorlaştırmaktadır.

Mağdurlar çeşitli sebeplerle mağduriyetlerini gündeme getirmekten kaçınabilmektedir. STÖ’lerin mağdurlar adına bu tür bir işlevi üstlenmesi ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılık vakalarının görünür hale getirilmesi ve ayrımcılığın gerçek boyutunun ortaya konulmasına katkı sağlaması açısından önemlidir. Ancak bu tür bir katkının bahsedilen nedenlerden ötürü kolay olmayacağını da eklemek gerekir.

Türkiye’de ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığın izlenmesi, raporlanması ve mağdurlara destek sağlanması için çalışma yürüten STÖ’lerin sayılarının az olması ve bu STÖ’lerin hem maddi kaynaklarının hem de çalışmalarına katkı sağlayan kişi sayısının yetersizliği de önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Türkiye’de ayrımcılık yasağının içeriği ve ayrımcılık vakalarının izlenmesi ile ilgili özellikle STÖ’ler için hazırlanmış çok fazla kaynak bulunmamaktadır.

Bütün bu zorluklara rağmen ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılıkla ilgili doğru ve güvenilir bilgilerin sağlanması büyük oranda STÖ’lerin bu konuda sistemli bir çalışma yapmasına bağlıdır. Bu rehber özellikle ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılığın izlenmesi ve belgelenmesi ile ilgili mevcut kaynak eksikliğini bir ölçüde gidermeyi hedeflemektedir.

İZLEMeye DAİR GENEL BİLGİ¹

Saygı Gösterme, Koruma ve Yerine Getirme insan hakları ile ilgili devletlerin üç temel yükümlülüğüdür. Bu temel yükümlülükler insan haklarının tanınmasını ve ihlal edilmesinin önlenmesini ve insan haklarının gerçekleşmesi için gerekli koşulların yaratılmasını ifade etmektedir. İnsan haklarına farklı grupların eşit fırsatlarla erişiminin sağlanması ayrımcılık yasağı ilkesi ile güvence altına alınmıştır.

İzleme-Belgeleme, *tekil bir olay ya da bir durumla ilgili, zaman içinde meydana gelen değişimleri de içerecek şekilde sistemli şekilde bilgi toplanması ve toplanan bilgilerin doğruluğunu çeşitli araçlarla test etme ve bu bilgileri savunu faaliyetlerinde kullanılabilir hale getirmeyi ifade eder.*²

Raporlama; *İzleme sürecinde elde edilen verilerin analizi, varılan sonuçlar ve çözüm önerilerini içerecek şekilde bulguların yazılmasıdır.*

Örneğin, bir ülkedeki sağlık kurumlarında ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması yönünde bir amaç söz konusu ise, o ülkede tek bir şehirdeki sağlık kurumlarında bir izleme gerçekleştirilmesi yeterli olmayacaktır. Sağlık hakkından yararlanma bakımından ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığın Türkiye çapında yaygın olduğu iddiası varsa ve kamuoyunun dikkati bu hususa çekilmek isteniyorsa, izleme ve belgelemenin kapsamı tek bir hastane, tek bir şehir veya bölge ile sınırlı olmamalıdır.

Zira tek bir hastanede ayrımcılık olması, bu ayrımcılığın ülke genelinde de var olduğunu ortaya koymaya yetmeyecektir

Ayrımcılıkla mücadele için devletlerin, STÖ'lerin, mağdurların ve diğer gerçek veya tüzel kişilerin izleyebilecekleri birçok yol bulunmaktadır. Bu yollardan hangisinin veya hangilerinin seçilmesi gerektiği, somut duruma ve ayrımcılıkla mücadeleyi yürüten kurumun konumuna bağlıdır. Ayrımcılıkla mücadele için devletlerin izleyebileceği yollar ile STÖ'lerin veya ayrımcılık mağdurlarının izleyeceği yollar farklıdır. Ancak, ayrımcılıkla mücadeleyi amaçlayan her kim olursa olsun, öncelikle ayrımcılığın var olduğunu ortaya koyması gereklidir. Ortaya konulması gereken ayrımcılık bazen tek bir vaka, bazen süregiden bir durum, bazen de ayrımcılık riskinin varlığıdır. Türkiye'de devletin ayrımcılığın izlenmesi ve belgelenmesi konusundaki çekimser tutumu bu tür çalışmanın STÖ'ler tarafından gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Günümüzde STÖ'ler tüm bu süreçleri kapsayan bir yöntem olarak izleme, belgeleme ve raporlamayı kullanmaktadır.

İzleme Kapsamının Belirlenmesi

İzleme ve belgelemenin kapsamını, yapılacak savunuculuk faaliyetinin amacı belirler. İzlemenin her açıdan kapsamı, savunu faaliyetlerinin amacına elverişli olmalıdır. Bu noktada izleme faaliyetini yürütecek STÖ'lerin kendi kaynak ve kapasitelerini doğru tespit etmeleri ve izleme faaliyetini doğru bir şekilde planlamaları son derece önemlidir.

STÖ'lerin izleme ve belgelemeyi bir kere gerçekleştirilecek bir faaliyet olarak değil, sürekli olarak gerçekleştirilecek ve belirli aralıklarla tekrarlanan bir çalışma olarak düşünmeleri en doğrusudur. Bu şekilde ırk veya etnik köken temelin-

¹ İzleme ile ilgili bölüm büyük ölçüde İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan tarafından kaleme alınan "Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme" adlı kitabın "Ayrımcılıkla Mücadeleye İlişkin Savunu Faaliyetlerinde İzleme ve Belgeleme" adlı bölümden alınmıştır.

² Anette Faye Jacobsen (editör), Human Rights Monitoring: A Field Mission Manual, Martinus Nijhoff Publishers, Hollanda, 2008, s. 1.

de ayrımcılıkla ilgili karşılaştırılabilir veriler elde edilebilecek ve yeni yasal düzenlemelerin, politikaların olumlu veya olumsuz etkisi izlenebilecek, atılması gereken adımlar daha doğru belirlenebilecektir.

Bu nedenle izleme kapsamının doğru belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. İzleme ve belgelemenin kapsamı, izleme ve belgelemeye başlamadan önce, savununun amacı gözetilerek belirlenmelidir. Bu belirlemeyi beş ayrı başlık altında yapmak faydalı olacaktır.

Hedef Grubun Belirlenmesi

İzlemenin kişi/gruplar bakımından kapsamının, hem mağdurlar hem de mağduriyete yol açan failer açısından belirleme yapılmasını gündeme getirmektedir. İzleme, ayrımcılık mağduru olan veya yakın zamanda ayrımcılık mağduru olması ihtimali olan kişi veya gruplar ile sınırlı olarak gerçekleştirilebilir.

Örneğin, Ermeni bir öğrencinin eğitim görmek istediği bir okula kaydedilmemiş olması halinde izlemenin kapsamı mağdur ile sınırlı olarak gerçekleştirilir. İzlemenin mağdurla sınırlı olmasının nedeni, savununun faaliyetinin somut mağduriyetin açığa çıkartılması ve sonuçlarının giderilmesini amaçlamasıdır.

Ancak, amaç Ermeni çocukların eğitim hakkına erişimde ne tür ayrımcı muamelelerle karşılaştıklarına kamuoyunun dikkatini çekmek ise, izlemenin kapsamının yalnızca bir mağdurla sınırlı olmaması gerekir.

Bu halde, izleme, Ermenilerin eğitim hakkına erişimde karşılaştığı ayrımcı uygulamaları kapsamaması, başka bir ifade ile daha genel nitelikte olması gerekir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, izlemenin kapsamı, savununun amacına konu olan kişi veya grubun genişliği ile doğru orantılı olarak belirlenmelidir.

Ayrımcı mevzuat veya uygulamanın sorumlusu bakımından kapsam söz konusu olduğunda ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin benimsediği kanunların farklı ırk veya etnik kökene sahip kişiler bakımından ayrımcı etkiler doğurup doğurmadığı izlenebileceği gibi, aynı konudaki izleme Milli Eğitim Bakanlığı'nın yönetmelikleri veya uygulamaları ile sınırlı olarak da yapılabilir. Hatta bir ilköğretim okulu müdürünün veya bir öğretmenin izlenmesi de mümkündür.

Örneğin, bir ildeki Milli Eğitim Müdürlüğü'nde var olan ayrımcı uygulama, diğer illerde yaşanmıyorsa, o halde sorunun mevzuattan ziyade, o ildeki uygulamadan ya da yöneticiden kaynaklandığı anlaşılacaktır. Eğer sorun bir bakanlığa bağlı il müdürlüklerinin bir kısmında yaşanıyor bir kısmında yaşanmıyorsa, o halde mevzuatın açık olmamasından ve farklı şekillerde yorumlanabilmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu halde sorumlu, yasama organı olacaktır. Yine, karşılaştırmalı izleme ve belgeleme faaliyetleri ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin iyi örneklerin tespit edilmesini de sağlayacaktır.

Ayrımcılık yasağı söz konusu olduğunda ırk veya etnik köken, dil, din veya inanç, cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik, yaş gibi temeller gündeme gelebilir.

Karşılaştırmalı sonuçların toplanmasının faydalı olacağı hallerde, izleme birden fazla eğitim kurumunda da yapılabilir. Bu hallerde izleme, karşılaştırmaya olanak verecek şekilde, aynı gösterge ve araçları kullanarak, aynı kademedeki ve sayıdaki kişilerle görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmelidir.

mektedir. Ancak ayrımcılık bu sayılanlarla da sınırlı tutulmamaktadır ve ayrımcılığın başka temellerde de gündeme gelmesi her zaman mümkündür. Bununla birlikte, özellikle bazı kimliklerin hem etnik kökene, hem de din veya inanca gönderme yaptığı (örneğin Yahudiler, Ermeniler, Rumlar vs. gibi) veya etnik kimliği farklı olsun olmasın bir kişinin anadili yüzünden ayrımcılığa maruz kalabildiği durumlar da izleme faaliyetinin içerisinde yer almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan yabancıların maruz kaldığı ve ırk veya etnik köken ile birlikte gündeme gelebilecek uyruk, dil, din veya inanç temellerinde ayrımcı muameleler de izleme çalışmasının kapsamında yer alabilir. Çoklu ayrımcılık olarak ifade edilebilecek bu durum

uyruk, dil, din veya inanç temellerinde ayrımcılık vakalarının ırk veya etnik köken ile birlikte veya zaman zaman ayrı ortaya çıktığı durumları içermektedir.

Coğrafi Alanın Belirlenmesi

İzlemenin gerçekleştirileceği coğrafi alanın belirlenmesi, izlemenin yapılacağı fiziksel alanın belirlenmesini ifade eder. İzleme, tüm Türkiye'yi kapsayabileceği gibi, bir bölge, il, ilçe, mahalle, sokak ve benzerleri ile sınırlı da olabilir. İzlemenin yer bakımından sınırının belirlenmesinde çeşitli unsurlar etkili ola-

bilir. Örneğin izlemeyi yapacak olan, yerel bir STÖ olabilir ve faaliyet gösterdiği coğrafi alanla sınırlı bir izleme yapmayı tercih edebilir, ya da bir kentin belli mahallelerinde ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığın yaygın olduğu iddiaları söz konusu ise, o kentin bilimsel ölçütler gözetilerek seçilen mahalleleri ile sınırlı bir izleme yapılması söz konusu olabilir.

İrk veya etnik köken temelinde ayrımcılığın izlenmesinde coğrafi bakımdan bir sınırlama yapılmaması tercih edilebilir.

İzleme Süresinin Belirlenmesi

İzlemenin zaman bakımından kapsamını belirlemek, izlemenin süresini belirlemeyi ifade eder. Eğer vaka bazında izleme yapılıyorsa, izlemenin süresi vakanın başlangıcından sonuçlanmasına kadar geçen zaman olacaktır. Vaka ile ilgili idari veya yargı süreci başlamış ise, doğru bir değerlendirme yapabilmek için izlemenin idari ve yargısal süreçlerin tamamını kapsaması anlamlı olacaktır. Örneğin, medyada ırk veya etnik köken temelinde bir kişinin işe alınmaması ayrımcılığa uğradığını belirten bir haber yer almışsa, burada

İzlemenin coğrafi olarak sınırlanması, amacın da ancak bu coğrafi sınır içerisinde gerçekleşeceğine işaret etmez. Örneğin, bir ilçedeki uygulamanın izlenmesi ile eğitim alanına ilişkin bir yönetmeliğin ayrımcı etkiler yarattığı ortaya çıkmışsa, izlemenin sonuçlarına dayanılarak söz konusu yönetmeliğin değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması yönünde çaba gösterilecektir. Böylece yerel nitelikte bir izleme, genel düzlemde etkili olabilecektir. Kaynakların en verimli şekilde kullanılması amacıyla, bu ve benzeri hallerde izleme ve belgelemenin yer bakımından kapsamının daraltılması mümkündür.

söz konusu haberin yayınlanması bir vakadır. Bu vakanın tespiti önemli olmakla birlikte, vaka ile ilgili izlemenin başvuru idari ve yargısal süreçleri de kapsamı uygun olacaktır. Doğal olarak bu hallerde izlemenin süresi uzayacaktır. Yeni gerçekleşmemiş olmakla birlikte süregiden vakalar da izleme kapsamında yer alabilir.

Haklar Bakımından Kapsamın Belirlenmesi

Ayrımcılık yasağı alanında yapılacak bir izlemede, izlenecek konuların tespitinde de bir ayrıma gidilebilir. Bu çerçevede, uygulanacak standartlar veya bakılacak hak veya alana bağlı olarak ayrımcılıkla ilgili izlemenin konusu ve bu konunun kapsamı belirlenebilir. İzlemenin konu bakımından kapsamını belirlerken bir alanın tümü temel alınabilir, ya da söz konusu alan daraltılabilir; örneğin hizmet alımı sosyal hizmetlere erişim ile sınırlandırılabilir. İzlemenin haklar bağlamında da tümü ele alınabildiği gibi bu hakkın tek bir unsuru bakımından sınırlandırılması da mümkün olabilir. Örneğin, çalışma hakkının izlenmesi ücret eşitliği ile sınırlandırılabilir. Son olarak, alan ve hak bir araya getirilerek sınırlama yapılabilir: Örneğin tarım sektöründe istihdam edilenlerin sosyal güvenlik hakkı ile sınırlandırılabilir. Daha önce de belirtildiği gibi kapsamın belirlenmesinde belirleyici olan unsur izlemenin amacıdır.

İrk veya etnik köken temelinde ayrımcılıkla ilgili yürütülecek bir izleme çalışması, belirtilen haklar ve alanların bir kısmı sınırlı tutulabilir veya hepsi izleme kapsamına alınabilir.

İzleme ve belgelemenin nesnesi bakımından kapsam, izleme ve belgelemenin mevzuatı mı, uygulamayı mı, yoksa bunların her ikisini de mi kapsayacağını ifade eder. Bazı hallerde, eğer amaç yasa koyucunun faaliyetlerine yönelikse, sadece mevzuatın uluslararası standartlara uygunluğuna ilişkin bir izleme yapılabilir. Bazı hallerde ise uygulamanın mevzuata ve/veya uluslararası standartlara uygunluğunun izlenmesi söz konusu olabilir. Son olarak, izlemenin aynı konudaki mevzuatı ve uygulamayı bir arada kapsamı söz konusu olabilecektir. Örneğin hem adli yardım mevzuatının ayrımcılık içerip içermediğini hem de adli yardım hizmetlerinin ayrımcı şekilde uygulanıp uygulanmadığını izlemek ve belgelemek amaçlanabilir.

Elbette ayrımcılık hukuken tanınmış olan tüm haklar bakımından yasaklanmıştır. Aşağıda belirtilen haklar ve alanlar, rehber kapsamında ayrımcı muamelelerin gündeme gelebileceği örnekler olarak seçilmiştir.

- Eğitim
- Sağlık
- Barınma
- İstihdam
- Kamu hizmetlerine erişim
- Yaşam hakkı
- Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı
- Seçme ve seçilme hakkı
- Adalet erişim

Kimlerin Ayrımcı Muameleleri İzlenecek

İnsan haklarının ortaya çıkışındaki esas amaç, birey ile devlet arasındaki ilişkiye dair kurallar oluşturmak ve bireyin karşısında devletin iktidarını sınırlandırmak olarak kabul edilmiştir. Günümüzde bu bakış açısının ötesine geçilerek, devletlerin yalnızca insan hakları ihlallerinden kaçınma yükümlülüğü değil;

aynı zamanda bireyleri, diğer bireylerin ihlallerinden koruma görevi de söz konusu hale gelmiştir. Günümüzde sadece devletin değil, bireylerin veya grupların da yaygın insan hakları ihlallerine yol açtığı kabul edilmektedir. Ayrımcılık yasağı da aynı şekilde, artık sadece devlet kaynaklı değil, bireyler arasında da gerçekleşebilir bir kavram olarak kabul edilmektedir. İnsan haklar sözleşmeleri bu alanda devletler açısından birçok yükümlülük getirmektedir. Devletin, örneğin eğitim alanında, eğitimcilerin öğrencilere ayrımcılık yapmamasının yanında; öğrencilerin birbirlerine yönelik ayrımcı muamelelerini engelleme, ayrımcılık yasağını müfredatın bir parçası haline getirerek bu konuda bilinç artırıcı çalışmalar yürütme yükümlülüğü söz konusudur.

İrk veya etnik köken temelinde ayrımcılığın izlenmesinde, hem devlet-birey hem de bireyler arasında ortaya çıkan ayrımcı muamelelere odaklanabilir.

İzlemenin hangi hak/haklar üzerinden yapılacağına ilişkin alınan karar, kimlerin ayrımcı muamelelerinin izleneceği konusunda belirleyici nitelik taşıyabilir. Örneğin sağlık hakkına erişimde ayrımcılığın izlenmesine karar verilmiş ise sağlık hizmetinden sorumlu olan bakanlık ve diğer ilgili kamu idareleri ve uygulayıcıların da izlenmesi gerekecektir.

İzleme Göstergelerinin Belirlenmesi³*

Hak sahibi kişilerin haklarından ne kadar yararlanabildiklerini ölçmek ve bu konuda sorumluluk sahibi olan kurum ve kişilerin kaydettikleri aşamaları belirlemek için gösterge kullanımı gereklidir. Bu göstergeleri

belirlerken yapılandırılmış bir yöntem kullanmak ve tutarlı tanımlar kullanmak önemlidir. Bunun için de kullanılacak göstergelerin kavramsal çerçevesi oluşturulmalıdır. Vasıflı bir kavramsal yapı, imkânlar, politika araçları ve istenilen sonuçlar arasında bir bağ kurabilmelidir. Eğer yalnızca bir hakkın kullanılmasının durum incelemesi yapılır ve istenilen standartlara neden ulaşamadığı hakkında bir araştırma yapılmazsa, edinilen bilgiler durumun iyileştirilmesi için yol gösterici olamazlar.

Gösterge; bir hakkın mevcut durumunu, nerede olduğunu, hangi yöne değiştiğini ve hedeften ne kadar uzakta olduğunu gösteren bir araçtır.

3 United Nations Human Rights Office of the High Commissioners. Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation. HR/PUB/12/5. New York and Geneva, 2012. Raporundan alınıp Türkçe'ye çevrilmiştir.

* Bu bölümden Veri Toplama ilkeleri sonuna kadar olan bölümler rehber Eşit Haklar İçin İzleme Derneği tarafından eklenmiştir.

İnsan Hakları standartlarını belirlerken kullanılacak kaynaklar nelerdir?

● Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri: Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmeleri, ilgili konuda uluslararası standartları belirler. Veri toplama amacına uygun olarak aşağıdaki sözleşmeler birincil kaynak olarak kullanılır:

- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (UDHR)
- Irkçılığa Dayalı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi (ICERD)
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR)
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICESCR)
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)
- İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme (CAT)
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (CRC)
- Bütün Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmesi (ICMW)
- Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmesi (CPED)
- Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme (CRPD)
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- BM İlgili Sözleşme Komite Yorumları (Genel Yorumlar): BM Sözleşme Komiteleri, ilgili sözleşmelerin maddeleri hakkında açıklayıcı yorumlarını ve uygulamada yardımcı olması amaçlanan bilgileri 'Genel Yorumlar' adı altında verirler.
- BM İlgili Komite Ülke Raporları: Periyodik olarak BM Sözleşme Komiteleri ülkelerin insan hakları uygulamalarını değerlendirir ve bu değerlendirmelerini raporlandırırlar. Göstergenin uygulanacağı alan ve ülkeye göre komite yorumlarından yararlanılabilir.
- Ulusal Mevzuat: Bir ülkenin ulusal yasaları, ülke içinde yaptırım gücü taşıdığından etkili göstergeler olabilirler. İlgili ulusal kanunlar, imzalanan uluslararası sözleşmelere uyumlu olmalıdır. Bu nedenle ulusal mevzuat hem gösterge hem de veri kaynağı niteliği taşır.
- Yargıtay-Danıştay Kararları: Bu tarz kararlar, ülkedeki yerel mahkemelerin benzer konularda nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirler. Ülke içi yasal standartları belirlediklerinden gösterge olarak kullanılabilirler.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararları: Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf ve AİHM kararlarını uygulamakla yükümlüdür. AİHM kararları ülkenin taraf olup olmamasına bakılmadan insan hakları göstergesi olarak kullanılabilir.

- Konuyla ilgili diğer araştırmalarda kullanılan göstergeler: Gösterge kullanımının önemli bir boyutunun izlemeye tekrarlanabilirlik kazandırmak için konuyla ilgili farklı insan hakları araştırmalarının göstergeleri yeniden kullanılabilir.

İnsan hakları göstergeleri, her türlü etkinlik, aktivite, amaç ve sonucun insan hakları norm ve standartlarının kabulü ve uygulaması yönünden ölçülmesini sağlayan araçlardır. Bu göstergeler uluslararası insan hakları prensiplerini ve kaygılarını yansıtır. Göstergeler doğrultusunda ulaşılan veriler, insan haklarının durumu ve uygulanmasını izleme için kullanılır.

Nitelik ve Nicelik Göstergeleri

Göstergeler nicel veya nitel özellikli olabilir. Nicel veriler genellikle istatistiki bilgileri, nitel veriler ise sözel anlatıdan kategorik bilgilere kadar birçok veri tarzını kapsar. Nitel ve nicel veriler birbirlerini tamamlar niteliktedir. İnsan haklarının uygulanmasını ve ayrımcılığı ölçmek için kullanılan göstergeler iki türlü veriyi de sağlayabilir. Aynı zamanda sayısal veriye niteliksel bir analiz yapmak veya nicel veri aracılığıyla nitel veriye tamamlayıcı ve açıklayıcı bir çerçeve kazandırmak mümkündür.

	Olgu Odaklı veya Nesnel	Algı Odaklı veya Öznel
Nicel	<p>Gösterge, sayısal formda olan, doğrudan gözlemlenebilir ve doğrulanabilir olgu, bilgi ve olaylar hakkında veri sağlar.</p> <p>Örnek 1: Beş yaşın altında aşırı zayıflık kıstaslarına uyan çocukların sayısı</p> <p>Örnek 2: Kaydedilen yargısız infazların sayısı</p>	<p>Gösterge, nicel formda olan, algı, düşünce, yargı veya değerlendirme sonucu elde edilen ve genellikle sayısal/sıralama ölçekleri ile temsil edilen veri sağlar.</p> <p>Örnek 1: Karanlıkta eve yalnız yürümek konusunda kendini rahat hissedilen kişilerin yüzdesi</p> <p>Örnek 2: Bir grup uzman/gazetecinin ülkedeki düşünce özgürlüğü durumuna verdikleri skorların ortalaması</p>
Nitel	<p>Gösterge, kategorik bilgi veren, gözlemlenebilir ve doğrulanabilir bilgi ve olguların sözlü verisini sağlar.</p> <p>Örnek 1: Bir ülkenin uluslararası insan hakları sözleşmesini onay durumu: imza/onay/imza veya onay olmaması</p> <p>Örnek 2: Fiziksel şiddet içeren bir olayın olgu odaklı tasviri</p>	<p>Gösterge, kategorik bilgi verme zorunluluğu olmayan, algı, düşünce, yargı veya değerlendirme sonucu elde edilen sözlü veri sağlar.</p> <p>Örnek 1: Adalet sisteminin ne kadar serbest olduğu ile ilgili sözel bir değerlendirme</p> <p>Örnek 2: “Barınma hakkı ülkede yasa ve icraatta yeterince karşılanıyor mu?” sorusunun yanıtı</p>

Tablo 1: Gösterge Kategorileri⁴

⁴ Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation, 2012. Sy. 18. Türkçe'ye çevrilmiştir.

Olguya ve Algıya Dayalı Göstergeler

Olgu ve algıya dayalı göstergeler, öznel ve nesnel verilerin elde edilmesinde kullanılır. Bu ayırım veri kaynağının güvenilirliğine göre değil, göstergenin sonuç verdiği bilgi içeriğine göre belirlenir. Örneğin, yaş, kilo, ülke vatandaşlığı gibi bilgiler nesnel veya olguya dayalı; fikre veya değerlendirmeye tabi tutulmuş bilgiler ise öznel veya algıya dayalı veriyi oluştururlar. Bu ayrıştırmayı yaparken şeffaf, belirgin ve uluslararası düzeyde mutabık kalınmış tanımların kullanılması, verilerin ve göstergelerin sınıflandırılmasında objektifliği sağlar.

Göstergelerin Özelliklerini Belirlemek

İnsan hakları sözleşmelerinde ve sözleşme komitelerinin genel yorumlarında yer alan açıklamalar gösterge belirlenmesi için fazla geniş kapsamlı ve soyut kalabilirler. Bu nedenle hakkın yasal standardından sınırlı sayıda somut özellik belirlemek gösterge kararlaştırmasının ilk adımıdır. Hakların özelliklerini belirlemek, hakkın içeriğini somutlaştırır ve göstergenin normatif standartlarını oluşturur.

Bir hakkın göstergelerini belirlemeden önce o hakkı tanımlayıcı yaklaşık dört özellik belirlenmesi yeterlidir. Örneğin, yaşam hakkının özellikleri, ilgili insan hakları sözleşmelerinin maddelerinden “yaşamdan keyfi olarak yoksun bırakma”, “kişilerin zorla kaybedilmesi”, “yeterli sağlık ve beslenme” ve “idam cezası” olarak belirlenebilir.

Sağlık hakkının özellikleri ise “cinsel ve üreme sağlığı”, “çocuk ölümleri ve sağlık hizmetleri”, “doğal ve mesleki ortam”, “bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, iyileştirilmesi ve kontrolü” ve “sağlık merkezlerine ve temel ilaçlara erişim” olarak belirlenmiştir.

Bu özelliklerin belirlenmesinde Birleşmiş Milletler sözleşme organlarının yorumları oldukça yararlı kaynaklardır. Özellikler üzerinden gösterge belirlenmesi, sözleşme organının sözleşmeye uyum ve uygulanma eğilimlerini ölçmesini, sözleşmenin yorumunda daha açıklayıcı ve yönlendirici olmasını sağlar.

Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların uygulanması esnasında politik iradenin esas alması gereken altı kıstas Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından; yeterlilik, erişilebilirlik, mevcudiyet, uyarlanabilirlik, geçerlilik ve kalite olarak belirlenmiştir. Bu nedenle bu kıstaslar hakların izlenmesi esnasında da önemli göstergelerdir.

Hakların özellikleri belirlendikten sonraki adım, bu özelliklerin uygulanmadaki normları ve politik iradenin sorumluluklarını ölçecek göstergeleri seçmek ve geliştirmektir. Bu esnada ne tarz göstergelerin seçileceğinin belirlenmesi için tutarlı bir sistem takip edilmelidir.

Göstergelerin Kavramsal Yapısını Oluşturmak

Göstergelerin kavramsal yapısı iki bölümden oluşur. Birincisi söz konusu hakkın somut özelliklerini belirler, ikincisi ise hakkın uygulamasındaki taahhüt, süreç ve sonuçları ölçer. Ayrımcılık gibi tüm hakları kapsayan uygulama sorunlarını ölçmek için izleme esnasında veri ayrıştırılması yöntemi tüm göstergelerde önem verilmesi gereken bir konudur.

Yapısal Göstergeler

Yapısal göstergeler, devletin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki taahhütlerini ölçmeye yarar. Bu göstergeleri belirleme esnasında ilk sorgulanması gereken nokta, ulusal mevzuatın uluslararası standartlara uyumu ve bu konuda görevlendirilmiş kurumsal mekanizmaların varlığıdır. İkinci olarak, hakkın uygulanması konusunda siyasi iradenin politikaları ve stratejilerine bakılmalıdır. Bu tarz strateji ve politikaların var olması, uluslararası hak standartlarının uygulanması açısından büyük önem taşır.

İlgili sözleşmelerin maddeleri, sözleşme organlarının yorumları ve ülkelerin uygulamaları üzerine yazılan periyodik raporlar, yapısal göstergelerin oluşturulmasında rehberlik sağlar.

Süreç Göstergeleri

Süreç göstergeleri, devletin hak uygulaması konusundaki uluslararası taahhütlerini gerçeğe dönüştürmek için belirlediği politikalarını ve eylem adımlarını yeterlilik ve uygunluk açısından değerlendirmek için kullanılır. Yapısal göstergelerin aksine süreç göstergeleri bir süreci ölçmek için kullanıldığından izlemesi süreklilik taşır. Devletin hak taahhütlerini yerine getirmek için kullanmayı uygun gördüğü kaynak ve çabayı izlemeye yarar. Dolayısıyla, süreç göstergeleri devlet politikalarını bir hakkın uygulanması için atılması gereken hedef adımlara göre ölçer. Süreç göstergelerini hakkın uygulanmasında “izlenebilir ara adımlar” olarak düşünmek, devletin insan hakları uygulama sorumlulukları açısından hesap verilebilirliğini sağlar.

Süreç göstergeleri belirlenirken iki konuya önem gösterilmelidir. Birincisi, aynı hakla ilgili olan yapısal göstergelerle sonuç göstergeleri arasında ampirik veya kavramsal bir bağlantı kurmasıdır. Örneğin, “etkili insan hakları şikâyet mekanizmalarının varlığı” yapısal göstergesi ve “ayrımcılık mağdurlarının telafi edilmesi” sonuç göstergesinin arasında yer alacak süreç göstergesi “Ombudsmanlığın bir sene içerisinde kabul ettiği ve çözüm bulduğu ayrımcılık şikâyeti sayısı” olabilir.

İkincisi ise, süreç göstergelerinin birbiri ile ilişkisidir. Devlet tarafından uygulanan politikalar, sorunun birçok açısını kapsamalı ve bütüncü olmalıdır. Örneğin, polis şiddeti açısından “emniyet güçlerine orantılı güç kullanımı eğitimi verilmesi”, “polis şiddetine maruz kalmış kişilere açık yeterli başvuru mekanizmalarının olması” ve “polis şiddetine karşı caydırıcı mekanizmaların olması”, aynı konuda tamamlayıcı farklı politikaların varlığını ve içeriğini ölçen göstergelerdir.

Sonuç Göstergeleri

Sonuç göstergeleri, devletin insan hakları uygulamaları için attığı adımların sonuçlarını ölçmek için kullanılır. Haklardan bireysel ve kolektif olarak yararlanılması durumunu ölçen bu göstergeler, uygulanan politikaların sonuç ibarelerini temsil ederler. Zaman içerisinde insan hakları uygulamalarının gelişiminin takibi için önemlidir.

Sonuç göstergeleri, durum göstergelerinin bir araya gelişi olarak da yorumlanabilir. Bir hakkın ihlalinin süreç içerisinde uygulanan politikalar sonucunda gösterdiği artış veya azalış, düzenli aralıklarda durum tespiti yapılmaması durumunda belirlenemez. Dolayısıyla, uygulanan politikaların etkililiğini ölçmekle birlikte sonuç göstergeleri, toplumdaki hak ihlallerinin seviyesini ve eğilimlerini belirlemede de önemli araçlardır.

Yapısal gösterge örnekleri	Süreç göstergesi örnekleri	Sonuç göstergesi örnekleri
<ul style="list-style-type: none"> ● Hakla ilgili uluslararası insan hakları sözleşmelerinin imzalanması ve onaylanması ● İmzalanan sözleşmelerin uygulanması için öngörülen politikaların zaman zaman çerçevesi ve kapsamı ● Hak uygulaması için oluşturulmuş mekanizmaların varlığı ve içeriği	<ul style="list-style-type: none"> ● Bütçe tahsisi ile ilgili göstergeleri ● Kamu programlarına dâhil edilen hedef grupların kapsamı ● İnsan hakları şikâyetleri ve bu şikâyetlerinin telafisi ● Politik irade tarafından ortaya konan hak bilinci geliştirme aktiviteleri	<ul style="list-style-type: none"> ● Hedef grupların ortalama eğitim seviyelerinin diğer gruplara oranı ● Hedef grupların istihdam oranı ● Emniyet güçleri tarafından kötü muamele örneklerinin sayısı

VERİ TOPLAMA AŞAMASI

Veri toplama ilkeleri

İzleme yapacak STÖ'lerin veri toplama aşamasında uyması gereken temel ilkeler bulunmaktadır.

Doğruluk

Hak ihlallerine ilişkin gerçekleri ortaya çıkarmak için çabalamak ve gerçekler ile iddialar/söylentiler arasında net bir ayırım yapmak.

Gizlilik

Kişisel bilgilerin ya da bilgi kaynaklarının gizliliğini; mağdurlar/bilgi kaynakları tarafından talep edilmesi veya insan hakları bakımından risklerin varlığı durumunda sağlamak.

Tarafsızlık

Verilerin toplanması veya analizinde herhangi belirli bir gündem ya da önyargıdan kaçınmak ve insan hakları ihlallerinin belgelendirilmesini ırk, din, dil, inanç vb. nedenlerle ayırım yapmadan gerçekleştirmek.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlılık

İzleme yapılacak hedef grup içinde kadın hakları ihlallerinin belgelendirilmesinin gereği gibi yapılmasını ve kadın haklarının ihmal edilmemesini temin etmek.

Veri Toplama⁵

İzleme verisi toplanırken altı temel adım gözetilmelidir. Koşullara ve amaçlara göre bu adımlarda değişiklikler olabilir; belirtilen altı adım bir taslak yol haritası olarak düşünülmelidir.

1. Ön Araştırma: Hakkında veri toplanabilecek konuların ve veri toplama olanaklarının belirlenmesi için yapılan ön araştırma ve durum analizi.

2. Amaç Belirleme: İzleme projesinin konusunun ve amaçlarının belirlenmesi, kapsam bakımından ve kapasiteye göre kararlar verilmesi.

3. Araştırma Tasarımı

- Veri kimin hakkında toplanacak?
- İlgili grubun verileri hangi gruplarla karşılaştırılacak?
- Veri hangi coğrafyalar veya ortamlardan toplanacak?
- Veri toplamada ne gibi göstergeler kullanılacak?
- Ne tür veri toplanacak?
  - Niteliksel veri
  - Niceliksel veri
- Veri hangi kaynaklar aracılığıyla toplanacak?
  - Resmi veri
  - Anket verisi
  - Mülakatlar veya odak grupları
  - Gözlemle oluşturulan veri
- Veri ne kadar süreyle toplanacak?

Veri, sayısal veya başka bir formda olan herhangi bir bilgiye denir. Verinin işlevi, gerçekliğin bir durumu hakkında bir takım şeyleri ortaya çıkarmaktır. Bu nedenle analiz, muhakeme ve karar verme esnasında kullanılır. Eğer veri belirli bir kişiye ait ise kişisel veridir. Verinin tayin edildiği kişiye veri sahibi/veri konusu kişi denir. Kişisel veri ırk veya etnik köken, din ve inanç, engellilik veya cinsel eğilim gibi konuları içeriyorsa hassas veri sayılır. Kişisel veriyle yapılan toplama, kaydetme, ifşa veya yok etme gibi her işleme verilen isim ise veri işlemedir.

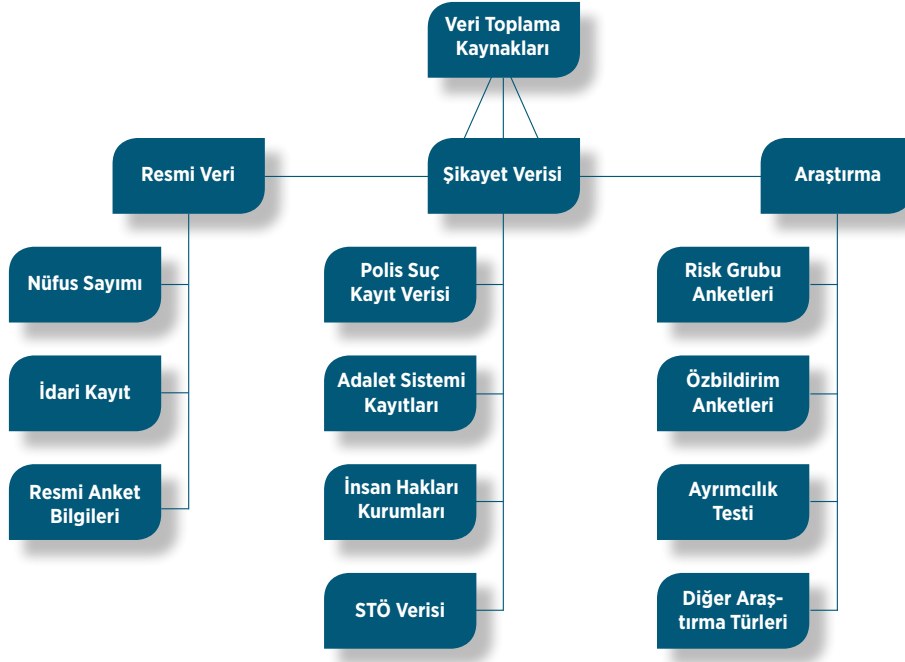
⁵ Ontario Human Rights Commission. "What is involved in collecting data-six steps to success". Count me in! Collecting Human Rights-Based Data. Ontario, 2009. <http://www.ohrc.on.ca/en/count-me-collecting-human-rights-based-data>, Türkçeye çevrilmiştir.

4. Veri toplama süreci: Belirlenen amaç ve odağa göre seçilen veri kaynaklarından veri toplanması ve arşivlenmesi. Anonim veri kullanımı, katılımcıdan onam alımı ve veri ayrıştırılması gibi konulara dikkat edilmelidir.

5. Veri Analizi: Eğer veri analiz uzmanlığı STÖ'nün kapasitesi dâhilindeyse örgüt içinde, eğer değilse analiz deneyimi olan kişi ve kurumlarla ortaklık çerçevesinde toplanan verinin analizi ve nedensellik veya ilgililik çıkarımlarının yapılması.

6. Sonuçlar üzerine harekete geçme: Ayrıştırılan veriye göre topluluklar arasındaki hak uygulama farklılıkları, etkili ve etkisiz devlet politikalarının belirlenmesi ve izlemeyle desteklenmesi. Yayınlanan raporlarla izleme sonuçlarının paylaşılması ve ortak çalışılabilecek ulusal ve uluslararası ortaklarla savunuculuk yapılması.

Veri Toplama İçin Temel Kaynakları⁶

Tablo 2: Veri Toplama Kaynakları⁷

Resmi Veri: Kamu idaresi tarafından toplanan verileri ifade eder, resmi verilerin bir kısmı ilgili kamu kuruluşu tarafından kamuoyuna açık olarak yayınlanmaktadır.

- Nüfus istatistikleri,
- Eğitim, sağlık, adalet istatistikleri
- İstihdama ilişkin veriler

⁶ European Handbook on Equality Data, 2006. Sy. 49-83 Türkçe'ye çevirilmiştir.

⁷ European Handbook on Equality Data, 2006. Sy. 32 (tablo)

Yayınlanmayan veriler hakkında Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yoluyla birtakım verilerin talep edilmesi mümkündür. Kanundaki bazı istisnai durumlar dışında kamu kurum ve kuruluşlarından her türlü bilgi talep edilebilir. Eğer istenen bilgi “ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi” değilse, kurum ve kuruluşlar “her türlü bilgi veya belgeyi başvuranların yararlanmasına sunmak” zorunluluğundadır.

Şikâyet Verisi: Resmi şikâyetler yanında adalete erişim ve yargı sistemine güvensizlik gibi engeller dolayısıyla, mağdur kişiler yaşadıkları ayrımcılık tecrübeleri hakkında ilgili STÖ'lere şikâyet başvurusunda bulunabilirler. Şikâyet verileri, toplumda ayrımcılığın varlık derecesi hakkında kapsamlı bir bilgi vermemektedir. Ancak diğer veriler (istatistikler vb.) ışığında, nitel bilgi sağlanmaları açısından tamamlayıcı ve aydınlatıcı olabilirler.

- Adalet sistemi ve İnsan Hakları Kurumları (Ombudsmanlık, Türkiye İnsan Hakları Kurumu):
- Hangi türden, kaç adet şikâyet başvurusu olduğu, bu başvuruların sonuçları ve başvuran veya hakkında başvuru yapılan kurum veya kişilerin bilgileri
- Bir başvuru yapıldıktan sonra işleme konmadan önce geçen süre, bekleyen başvuru sayısı
- Mahkemeye başvurulması durumunda dava içeriği, ayrıntılı bilgi içerdiğinden dolayı ayrımcılığın türü ve kapsamı hakkında veri sağlayabilir. Aynı zamanda duruşma esnasında tarafların savları ve hâkimlerin ne tarz delillere önem verdiği gibi olgular önemli veri kaynakları oluştururlar.

STÖ'lere yapılan ayrımcılık başvuruları yasal işlem başlatmaktan daha kolay olabileceğinden ötürü bu tarz şikâyet başvuruları daha geniş bir veri yelpazesi sunar. Esas amacı veri toplamak olmasa bile belli toplulukların haklarını savunan toplum örgütlenmeleri genellikle ayrımcılık eğilimlerini en yakından gözlemleyen kuruluşlardır.

Ayrımcılık Araştırmaları Verileri: Kamu idaresi ya da üniversiteler, STÖ'ler, bağımsız araştırmacılar tarafından toplanan verilerdir. İzleme sürecinde aşağıdaki yöntemlerle veri toplanabilir.

Risk Grubu Anketleri: Saptanan risk grubu üyelerine yapılan anket aracılığıyla kişilerin ayrımcılıkla yaşadıkları deneyimleri kaydetme yöntemidir. Ayrımcılığın kapsamı, içeriği ve etkilerini saptamak için önemli bir veri kaynağıdır. Cevaplar kişilerin öznel (subjektif) görüşlerini içermektedir. Kişiler ayrımcılığa maruz kaldıklarını bilmeyebileceği gibi, yaşadıkları negatif deneyimleri de ayrımcılığa atfedebilirler. Bu nedenle yalnız başına ele alındıklarında toplumdaki ayrımcılık eğilimlerini yanlış yansıtmaya neden olabilirler.

Risk grubu anketlerinde genellikle iki tarz veri toplanır; cevap veren kişinin demografik bilgilerinin ve kişilerin ayrımcılıkla ilgili deneyimleri ve bu deneyimlerin hayatları üzerindeki etkilerini kapsar.

Öz bildirim Anketleri: Bu anketler risk grubu anketleriyle aynı yöntemde sahiplerdir. Aralarındaki farklılık, risk grubu anketleri hassas topluluk üyelerinin ayrımcılık deneyimlerine dayanırken, öz bildirim anketleri genel toplum bireylerinin tavır, tutum ve davranışlarını saptamak amacıyla yapılmasıdır. Bu tarz anketler üstü kapalı önyargıları ve ayrımcılık örneklerini ortaya koyabilir.

- Öz bildirim anketleri insan hakları uygulamalarında önemli bir role sahip olan politikacı, polis, savcı, öğretmen, doktor, hemşire gibi kişilere uygulanabilir.
- Bu tarz anketlerde toplum tarafından kabul görebilecek cevaplar verilmesini engellemek için anketin asıl amacını gizleyerek, konuyla doğrudan alakalı olmayan sorular eşliğinde sorulabilir.

Ayrımcılık Testi: Gerçek hayatta uygulanan bir sosyal deney şeklidir. İki veya daha fazla kişi ayrımcılık izlenen konu dışındaki tüm özellikleri sabit tutularak aynı yere başvururlar. Örneğin, bir iş veya kira başvurusuna başvuran iki kişiye yapılan muamele ve başvuru sonuçları karşılaştırılır. Eğer birçok defa uygulanırsa ayrımcılığın varlığını kesin şekilde kanıtlayabilir.

Ayrımcılık testi, başka yöntemlerle kanıtlanamayacak ayrımcılık örneklerini gözler önüne serer. Aynı zamanda bu gibi deneylerin sonucu çoğunlukla genel duruma atfedilebilir. Ayrımcılık testi üç amaca hizmet edebilir:

- Dava açma: Dava açma amacı güden ayrımcılık testleri genellikle bir kişi veya kurumun ayrımcı uygulamalarını saptamak için kullanılır. Nesnel ve kesin bir ayrımcılık örneği olduğundan mahkemelerde delil olarak gösterilebilir.
- Araştırma: Daha fazla sayıda kurumun ve hatta genel durumun temsili olabilecek kişi ve kurumların ayrımcılık uygulamalarını ortaya koymak için kullanılır.
- Farkındalık yaratma: Bu tarz deneyler toplumun ilgisini çekebilir ve ayrımcılık hakkında farkındalık yaratmak için kullanılabilir.

Diğer Araştırma Türleri

İstatistikî Araştırma: İstatistikî veri, büyük çapta var olan sistematik ayrımcılığı ortaya çıkarmak için kullanılacak bir stratejidir. Bu yöntemin en önemli zorluğu toplanan verinin büyük bir örnek gruptan toplanmış olması zorunluluğudur. İstatistikî araçlar, yalnızca büyük veri tabanlarından anlamlı sonuç çıkarabilirler. Çıkan sonuç geneli kapsadığından toplumda yaşananları temsil etme bakımından etkilidir.

Risk grubu anketleri için soru örnekleri;

- *Belirli bir zaman içerisinde kişi ayrımcılığa uğradı mı? Evet ise, kaç kere?*
- *Kişinin ayrımcılığa uğradığı durumun koşulları: hangi alanda (iş, sağlık, eğitim vs.), ayrımcılığın nedeni (etnik köken, cinsiyet, engellilik vs.), ayrımcılığın çeşidi (taciz, mobbing, dışlama, hakaret vs.), kişinin ayrımcılığı yapan kişi ile ilişkisi (işveren, öğretmen vs.)*
- *Ayrımcılığın etkileri (ekonomik, sosyal, sağlık durumu üzerinde vs.)*
- *Resmi başvuru yaptı mı? Evetse nereye, hayırsa neden?*
- *Kişinin hakları hakkındaki bilgisi: Adli veya idari kurum olarak nereye ne koşullarda başvuru yapabileceğini biliyor mu?*
- *Adalet sistemine güveniyor mu veya mağdurlaştırılma korkusu var mı?*

Nitel Araştırma: Bu tarz araştırmalar genellikle kişilerin motivasyonlarını, hareketlerini ve deneyimlerini daha iyi anlamak için ve süreç içindeki sosyal değişimleri ayırıştırma amacıyla kullanılır. İki tür nitel veri tarzı mevcuttur.

Birincil Veri Toplama: Bir olay üzerine 'taze' bilgilerin toplanması aşağıdaki yöntemlerle gerçekleşir:

- Yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış veya serbest mülakatlar
- Odak grup görüşmeleri
- Katılımcı gözlemi

İkincil Veri Toplama: Hali hazırda var olan belgeyi veriyi analiz için kullanmaktır. İkincil veri örnekleri aşağıdaki gibidir.

- Duruşma veya polis tutanakları
- Medya kaynakları
- Politik süreçlerin kayıtları
- Şirketler ve diğer kurumlar tarafından yayınlanan senelik raporlar

Sıklıkla kullanılan nitel araştırma stratejileri aşağıdaki gibidir:

Örnek Olay İncelemesi: Bu tarz incelemeler tek bir olayın derinlemesine, uzun bir zamana yayılı analizine odaklanır. Örnek olayın kapsamlı bir şekilde anlaşılması amacıyla, belli bir bakış açısı belirlemeden, her yönden olayı incelemeyi sağlar.

Geniş Kapsamlı Mülakat: Bir veya birden fazla kişiyle yapılan geniş kapsamlı mülakatlarda zengin detayları olan bir durum incelemesi mümkündür; ancak ulaşılan kişi sayısı az olacağından ulaşılan sonuçlar temsili olmayabilir.

Etnografya: Grupların doğal ortamlarında araştırmacı tarafından uzun sürelerle, bire bir, sistematik olarak gözlemlenmesi ve gündelik hayatın zorlukları ve değer yargıları üzerinden yorumlara ulaşılması amacı ile yapılır.

Odak Grup Görüşmeleri: Genellikle 6-12 kişinin katılımıyla gerçekleşen, araştırmacının bir kolaylaştırıcı görevi gördüğü ve tartışmanın çoğunlukla katılımcılar arasında döndüğü bir araştırma yöntemidir.

Medya ve İletişim Araştırması: Bu araştırma türü okul, mahkeme, meclis gibi farklı sosyal ortamlardaki veya televizyon, gazete, radyo, film gibi farklı medya organlarındaki iletişimin içeriğini inceler. Bu iletişim türlerinin incelenmesinde pek çok analiz yöntemi veya odak kullanılabilir. İçerik analizi ve söylem analizi sıklıkla kullanılan stratejilerdir. İçerik analizi sayısal veriye, söylem analizi ise nitel veriye elverişlidir.

Adalet Sistemi İşleyişi Araştırması: Adalet sisteminin çeşitli noktalarında ırk veya etnik köken ayrımcılığı yapıldığı iddiaları sonucu bu alanda pek çok araştırma gerçekleştirilmiştir. İzlenen konu örnekleri aşağıda sunulmuştur.

- Emniyet güçlerinin durdurma, arama, sorgulama gibi kayıt dışı hareketleri
- Soruşturma esnasında ırksal profillemeye
- Yakalama ve gözaltı esnasında kötü muamele
- Suçlama, karar ve hüküm esnasında ayrımcılık
- Bir etnik, din, engellilik gibi ortak özelliği olan grup üyelerinin popülasyona oranının, adalet sisteminin farklı evrelerinde varlıklarına oranının karşılaştırılmasıyla olası aşkın temsil örnekleri ortaya çıkarılabilir.

Bu yöntemlerin bir arada kullanılması nedensellik kanıtlamasına yardımcı olabileceği gibi bilgi doğrulama konusunda da büyük önem taşır. Medya taraması, hassas grup anketi gibi yöntemlerle edinilen bilgilerin daha fazla sorgulanması veya diğer verilerle karşılaştırılıp doğrulanarak analize katılması, bilgileri olası veri hatalarından korur ve projenin güvenilirliğini sağlar.

Kişisel Verileri Toplama Prensipleri

*Avrupa Birliği Prensipleri*⁸

- *Kişisel verinin tamamen korunması: Veri toplarken kişisel verilerin korunması için gerekli adımlar atılması gerekmektedir. Verilerin toplanması, kaydedilmesi ve saklanması esnasında kullanılan yazılım ve veriye erişimi olan kişiler dâhil her türlü gizlilik esaslarına önem verilmelidir.*
- *Bilgi alınan kişinin verinin nasıl kullanılacağı hakkında bilgilendirilerek onayının alınması: Veri toplanan kişilere, toplanan verinin nerelerde ve ne amaçla kullanılacağı açıkça belirtilmeli ve bu konuda kişiden verilerinin kullanılması hakkında izin alınmalıdır. Bunun ardından kişiden toplanan veri, yalnızca kişinin izin verdiği çerçevede kullanılmalıdır.*
- *Kişisel veri toplamasının kamu yararı adına yapılması: Toplanacak verinin kötüye kullanılmaması için verinin, risk grubunun ayrımcılıktan korunması ve hak erişimlerinin iyileştirilmesi amacıyla toplanması gerekmektedir. Bu amacın dışına çıkacak bilgilerin toplanmaması ve toplanan verinin amaçlandığı kapsamda kullanılması önemlidir.*
- *Toplumun bilgilendirmesi: Veri toplanan toplulukları ve genel toplumu, verinin ne amaçla toplandığı ve olası kullanımları hakkında bilgilendirmek önemlidir. Aynı zamanda verinin nasıl toplandığı, kişisel bilgilerin korunması hakkında atılacak adımlar, verinin toplanmasının yararları ve hedeflere ulaşmada kaydedilen ilerleme saydamlaştırılmalıdır.*
- *Anonim veri toplanması: Verinin anonim olması, kişisel bilgilerin gizli tutulması açısından önemlidir. Özellikle veri havuzu küçükse, toplanan verilerden kişilerin kimliğine ulaşılabilir. Bu nedenle verilerin kümelenmesi, isim gibi kişisel verilerin kodlarla temsil edilmesi ve istatistiksel veriye dönüştürülerek paylaşılması gerekir.*
- *Topluluklara danışılması: Herhangi bir özellik üzerine kategori oluşturulurken (ırk, etnik, din vb.) ilgili kişilere kendi kategorilerini belirleme hakkı verilmesi ve ilgili topluluklardan nasıl hitap edilmek istediklerine dair bilgi alınması esastır. Risk gruplarına veri toplamanın önemi ve kullanılacak doğru yöntem hakkında danışılmalıdır.*

8 Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data, 1995 O.J. L 281. Madde 6, 7, 16.

IRK VEYA ETNİK KÖKENE DAYALI AYRIMCILIĞIN İZLENMESİ

Genel Olarak Ayrımcılık Yasası

Ayrımcılık yasağının ihlali, bir kişinin bir özelliği ya da bir toplumsal gruba mensup olması nedeniyle, bir hakka erişiminin veya bir özgürlüğünü kullanmasının engellenmesi ile oluşmaktadır.

Her hak ihlali ayrımcı nitelik taşımaz. Ayrımcılık ancak söz konusu ihlal bir kişinin bir özelliği (örneğin kişinin engelli olması) ya da bir toplumsal gruba mensubiyeti (örneğin bir azınlık grubun üyesi olması) nedeniyle ortaya çıktığı durumda ise bir hakkın ihlali ile birlikte o hak açısından bir ayrımcı muamele ortaya çıkmaktadır.

Ayrımcılık kısaca, eşit durumda olduğu düşünülen kişilere, bir hak veya yükümlülükle ilgili olarak, geçerli bir neden olmaksızın eşit muamele edilmemesi olarak tanımlanabilir. Ayrımcılık yasağı kavramı ile sıklıkla gündeme gelen eşitlik ilkesi arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Ayrımcılık yasağı, negatif sorumluluk içerir; eşit olduğu kabul edilen kişilere farklı muamele yapılmasını yasaklar. Eşitlik ilkesi ise, pozitif sorumluluk içerir; eşitliğin sağlanması için devletlerin adım atmasını gerektirir.

Eşitlik ilkesi kapsamında devletler, eşitliği sağlamakla yükümlüdür. Devletler, ayrımcılığın bütün biçimlerini önlemeli ve eşitliği sağlamak üzere önlemler almalıdır. Örneğin, toplumda dezavantajlı konumda olan bir etnik gruba mensup çocuklar genellikle diğer öğrencilere göre daha düşük eğitim seviyesine sahiptirler. Bu öğrencilerin diğer öğrencilerle “eşit” eğitim hakkına sahip olmamaları ileride başarılı olmalarını engelleyecektir. Mevcut eşit olmayan durum ortadan kaldırılmadığı sürece, herkesin eğitim hakkının olduğunun belirtilmesi ve eşit fırsat sunulduğunun ifade edilmesi anlamlı değildir. Mevcut eşitsizliğin giderilmesi için dezavantajlı durumda olan bu öğrencilere daha fazla sosyal yardım veya ek ders imkânının sağlanması gibi, özel

önlemlerin alınması gerekir.

Ayrımcılık, isteyerek veya istemeyerek, fiili bir davranışla veya bir davranışın ihmal edilmesi şeklinde gerçekleşebilir. Ayrımcılık yalnızca kötü niyetli kişilerin yol açtığı bir durum değildir. Bazı önyargıların varlığı sonucunda iyi niyetli olarak gerçekleştirilen bir muamele sonucunda da ortaya çıkabilir. Yine, bir uygulamanın ya da hukuki düzenlemenin iyi niyetli olsa dahi kendisinin değil, sonuçları itibarıyla ayrımcılık oluşturması da mümkündür. Farklı bir muamele için ayrımcılık oluşturup oluşturmadığına dair bir değerlendirme yapılırken, o muameleyi gerçekleştiren kişinin ayrımcılık yapmaya dair bir amacının olup olmaması bu noktada önemli değildir.

Ayrımcılık yasağı ile nefret söylemi ve nefret suçu farklı kavramlardır. **Nefret söylemi**, ırkçı nefret, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm ve hoşgörüsüzlük temelli diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her tür ifade biçimidir. Hoşgörüsüzlük temelli nefret, saldırgan milliyetçilik ve etnik merkezîyetçilik (etnosentrizm), ayrımcılık ve azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli kişilere karşı düşmanlık yoluyla ifade edilen hoşgörüsüzlüğü içerir. Nefret söylemi suç olarak düzenlenebilmekte ve/veya bir haksız fiil olarak kabul edilebilmekte ve tazminat davasına konu olabilmektedir.

Nefret suçu ise mağdurun, mülkün ya da işlenen bir suçun he-definin; gerçek veya hissedilen ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak; benzer özellikler taşıyan bir gruba gerçek ya da öyle algılanan bağlantısı, ilgisi, bağlılığı, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçildiği; kişilere veya mala karşı suçları da kapsayacak şekilde işlenen her türlü suçtur.

Nefret söylemi ve nefret suçu ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığın izlenmesi kapsamında gündeme gelebilecek kavramlar olmakla birlikte, izlemenin odağında yer alan konular olmayabilir.

İrk veya etnik köken temelinde ayrımcılık ile ırkçılık da farklı kavramlardır. **İrk ayrımcılığı** siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik; ırk, renk, dil, din, milliyet, milli ya da etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamına gelmektedir. İrk ayrımcılığı ayrımcılığın ırk veya etnik köken temelinde gerçekleştirilmiş halidir.

İrkçilik ise belirli gruplar hakkında önyargılara ve kalıp yargılara sahip olma; ırkın, insan özelliklerini ve kabiliyetlerini belirleyen önemli bir etken olduğu inancına dayanan veya bu inanç tarafından desteklenen, soy ile aktarılan veya kültürel olarak edinilen farklılıkların bir ırkın diğer bir ırka göre üstün veya aşağı olmasını belirlediğini savunan bir düşünce ve eylem biçimidir. İrkçi düşüncelerin dile getirilmesi ayrımcı bir söylem niteliğinde olsa da, tek başına bir ayrımcılık oluşturmamaktadır. İrkçi ifadeler nefret söylemi oluşturabilecektir.

Her suç bir nefret suçu değildir. Bir suçun nefret suçu olarak kabul edilebilmesi için ceza hukuku anlamında bir suçun mevcut olması ve bu suçun faili tarafından mağdurun ait olduğu veya ait olduğu düşünüldüğü gruba yönelik bir önyargı veya nefret dolayısıyla işlenmesi gerekmektedir. Bir gruba yönelik önyargı veya nefret dolayısıyla işlenen fiziksel saldırı, şiddet ya da saldırı tehdidi, taciz, mülke ya da eşyalara zarar verme, ırkçı, nefret içerikli ya da saldırgan duvar yazıları, kundaklama, okulda ya da iş yerinde zorbalık yapma vs. birer nefret suçu oluşturabilir.

Ayrımcılık Yasağının Güncel Biçimleri

Ayrımcılık yasağının günümüzde ulusal ve uluslararası hukuk tarafından tanınan çok sayıda biçimi söz konusudur. Aşağıda, ayrımcılığın ortaya çıkan güncel biçimlerle ilgili kısa bilgi verilmektedir.

Doğrudan Ayrımcılık

Ayrımcılığın en geleneksel biçimi doğrudan ayrımcılıktır. Doğrudan ayrımcılık aynı veya benzer konumda olan kişiler arasında fark yaratılmasını amaçlamaktadır. Doğrudan ayrımcılığı; bir kişi veya grubun, ayrımcılığın yasaklandığı nedenlerden (dil, etnik köken, vs.) birine dayalı olarak insan hak ve özgürlüklerinden, aynı veya benzer konumda olduğu diğer kişilerle eşit bir

Doğrudan ayrımcılık bir hukuki düzenlemenin kapsamına bir grubun alınmaması ya da o grubun açıkça hukuki düzenlemenin kapsamının dışında tutulması veya mevcut herhangi bir doğrudan ayrımcılık içermeyen bir hukuki düzenleme uygulanırken bir kişiye, mensubu olduğu veya olduğu düşünüldüğü grup dolayısıyla farklı muamele yapılması biçiminde ortaya çıkabilir.

şekilde yararlanmasını ve bunları kullanmasını engelleme ya da zorlaştırma niyet veya etkisine sahip her türlü fark, dışlama, sınırlama ya da tercih olarak tanımlamak mümkündür. Burada aynı veya benzer konumdaki kişilerden biri veya bir kısmı bakımından daha olumsuz sonuçlar yaratan veya böyle bir sonucun ortaya çıkması ihtimalini doğuran farklı muameleler söz konusudur.

Doğrudan ayrımcılığa tipik bir örnek olarak, bir kişinin etnik kimliği nedeniyle işe alınmaması, bir eğitim kurumuna kabul edilmemesi, sağlık hizmetinden yararlanmasının engellenmesi, ulaşım hizmetinden veya adli yardımdan yararlandırılmaması, fiziksel veya psikolojik şiddete maruz kalması belirtilebilir. Örneğin bir hastanede tedavi gören Roman hastaların ayrı bir odada tedavi görmeye zorlanması uygulamasında (segregasyon uygulaması), Roman hastalar farklı bir muameleyle maruz kalmışlardır. Bu kişiler aynı sağlık kurumunda tedavi gören diğer hastalarla aynı konumdadır ve aynı hastalık nedeniyle tedavi gördüğü durumda karşılaştırılabilir durumdadır. Roman hastaların, yalnızca Roman oldukları için ayrı bir odada yalıtılarak tedavi görmeye zorlanmalarının meşru bir amaç taşıması mümkün değildir. Bu durumda bu örnek olayda doğrudan ayrımcılığın mevcut olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

Dolaylı Ayrımcılık

Ayrımcılığın önemli ve yaygın diğer bir biçimi dolaylı ayrımcılıktır. Dolaylı ayrımcılık kavramı, doğrudan ayrımcılığın yasaklanmasının istenilen amacın gerçekleşmesi için yeterli olmadığına ortaya çıkmasının bir sonucudur. Dolaylı ayrımcılığı; herkes için aynı şekilde geçerli ve görünüşte tarafsız olan, ancak bazı kişi ve gruplar üzerinde diğerlerinden farklı olarak veya diğer gruplardan daha fazla olumsuz etkiler yaratan yasal düzenleme, uygulama ve tedbirler olarak tanımlamak mümkündür. Dolaylı ayrımcılığa örnek olarak, boyu

175 cm'nin altında olan kişilerin polislik mesleğine alınmaması belirtilebilir. Burada görünüşte bir ayrımcılık yoktur, kural herkes için geçerlidir ve hiçbir grup adı belirtilerek bu mesleğe alınmada kapsam dışında bırakılmamıştır. Ancak kadınlar ve bazı etnik gruplar değerlendirildiğinde söz konusu kural dolaylı olarak bir ayrımcılık yaratabilecektir. Aynı şekilde oy verme hakkı için okuma yazma bilme, vergi ödeme gibi ölçütler öngörülmesi veya bir meslekle ilgili eğitimlerin günün geç saatlerinde ya da hafta sonları düzenlenmesi gibi uygulamalar da dolaylı ayrımcılık örnekleridir.

Örneğin, zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinden muaf tutulma imkânı tanınmış olabilir. Böyle bir durumda herkes için muafiyet imkânı tanındığı için görünüşte tarafsız bir uygulama söz konusudur. Ancak bu dersten muafiyet imkânı tanınmasına rağmen üniversite giriş sınavlarında

Doğrudan ayrımcılıkla dolaylı ayrımcılık arasındaki temel fark, ilki farklı muameleyi yasaklarken, ikincisinin ayrımcı etkileri olan aynı muameleyi yasaklamasıdır. Burada farklı muamele kadar aynı muamelelerin de eşit olmayan sonuçlar yaratabileceği dikkate alınmakta ve muamelelerin sonuçları üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır.

tüm öğrencilerin din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ile ilgili soruları cevaplaması zorunluluğu getirilmesi durumunda, dersi almak istemeyen öğrenciler için olumsuz bir sonuç ortaya çıkabilir. Muafiyet imkânı getirilen bir dersle ilgili olarak tüm öğrencilere üniversiteye giriş sınavında soru yöneltilmesinin meşru bir amacı bulunmamaktadır ve bu nedenle dolaylı ayrımcılık söz konusudur.

Bağlantılı Ayrımcılık

Ayrımcılığın bir başka biçimi olan bağlantılı ayrımcılık, bir kişinin, kendisiyle bağlantılı bir başka kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılığa uğraması olarak tanımlanabilir. Bazı ayrımcı muamelelerde yine doğrudan bir ayrımcılık söz konusudur; ancak burada kişi kendisi ile ilgili değil, yakın ilişkide olduğu bir başka kişinin bir özelliği nedeniyle ayrımcılığa uğramaktadır. Bu duruma siyah biri ile evli beyaz birinin çalıştığı işyerinde siyah biri ile evli olmaktan kaynaklı olarak ayrımcılığa uğraması örnek olarak verilebilir. Burada doğrudan ve renk temelinde ayrımcı bir muamele söz konusudur. Ancak, ayrımcılığa uğrayan kişinin değil, onunla bağlantılı bir başka kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılık söz konusu olmaktadır. Ayrıca komşuların rahatsız olabileceği gerekçesiyle eşi Rum olan bir kişiye bir evin kiralanmaması veya bir kişiye Çerkes olması nedeniyle bir restoranda servis yapılmamasına dair talimat verilmesine rağmen bu kişiye servis yapması nedeniyle bir kişinin işten çıkarılması da bağlantılı ayrımcılığa örnek vakalardır.

Taciz

Ayrımcılık, aynı zamanda insan onurunu ihlal eden bir muameledir. Ayrımcılık oluşturan taciz, ırk veya etnik köken, din veya inanç gibi nedenlerden herhangi birisiyle ilgili olarak bir kişinin onurunu zedeleyen, düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü ya da saldırgan bir ortam yaratmak amacı veya etkisiyle o kişi için istenmeyen bir fiil gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Tacizin ayrımcılığın özel bir biçimi olarak yasaklanmasıyla korunmak istenen menfaat sadece hak ve özgürlüklerden yararlanılmasının sağlanması değil, bu yararlanmanın insan onuruna yararlı bir ortamda gerçekleşmesidir.

Taciz eğitim kurumlarında sıklıkla karşılaşılan bir olgudur ve okul idareleri, eğitimciler veya diğer öğrenciler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Yine istihdam alanında taciz türü uygulamalar gündeme gelebilmektedir. Kişinin görünüşüyle, kıyafetiyle veya özellikleriyle ilgili alay, utandırıcı ya da hoş karşılanmayan şakalar veya yorumlar; mağduru ayrı tutma amaçlı düşmanca hareketler; istenmeyen fiziksel temas, fiziksel saldırı vb. fiillerden oluşabilmektedir. Tacizin belirli bir biçimi yoktur. Sözlü, yazılı

Taciz olarak nitelendirilen davranışın somut bir mağdura yönelik olması da gerekmez. Örneğin, bir eğitim kurumunda etnik kökeni farklı kişilere yönelik genel nitelikte kullanılan aşağılayıcı ifadeler, o kurumda eğitim gören etnik kökeni farklı olduğu bilinen kişilere yönelik taciz olarak kabul edilebilir. Tacizin mobbing gibi sistematik ve belirli bir süre devam etmesi gerekmemektedir. Bir kez dahi ortaya çıkması ayrımcı nitelikte bir taciz olarak kabulü için yeterlidir. Ayrıca taciz olarak değerlendirilecek davranışın iyi niyetli veya kötü niyetli olarak gerçekleştirilmesi de önemli değildir.

ya da bir resim ile veya benzer nitelikteki diğer materyallerin bu şekilde bir sonuca yol açılabilmesi mümkündür.

Tacize maruz kalan mağdur üzerinde doğurduğu etki, iyi niyetli olarak gerçekleştirilen bir davranışın da taciz olarak kabul edilmesine yol açabilir. Örneğin, “Araplar pis olur” gibi bir etnik gruba yönelik aşağılayıcı nitelikte bir ifadenin söz konusu etnik grup açısından bu tür bir niteliğe sahip olduğunu düşünmeksizin dile getirilmesi dahi taciz olarak kabul edilebilir. Burada hakaret içerikli sözü kullanan kişinin, kötü niyetli değil şaka amaçlı söylemiş olması bir önem taşımamaktadır.

Çoklu Temelde Ayrımcılık

Ortaya çıkan ayrımcı muameleler bazen birden fazla ayrımcılık temelini içinde barındırabilmektedir. Hatta bazı durumlarda ayrımcılık temelleri iç içe de geçebilmektedir. Örneğin bugün ayrımcılığın bir türü olarak değerlendirilebilecek anti-semitizm söz konusu olduğunda, ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılık ile din veya inanç temelinde ayrımcılık iç içe geçebilmektedir. Bazı durumlarda ise ayrımcı muameleler birden fazla ayrımcılık temelini bir araya gelmesi ile mağdurlar üzerinde daha fazla olumsuz sonuç doğurabilmektedir. Örneğin, ırk veya etnik kökeni nedeniyle ayrımcı muamelelere maruz kalan bir grubun üyesi olan bir kadının aynı zamanda kadın olmaktan kaynaklı toplumsal cinsiyet temelinde ayrımcılığa uğradığı durumlarda, ikinci bir mağduriyet daha ortaya çıkabilmektedir.

Çoklu temelde ayrımcılık üç şekilde ortaya çıkabilmektedir;

- Bir kişinin kimliğini oluşturan birden fazla özellik çerçevesinde farklı özellikler açısından farklı zamanlarda ayrımcılığa uğraması (Örneğin etnik kökeni farklı bir kadının çalışma yaşamında terfi etmesine kadın olduğu gerekçesiyle izin verilmemesi ve bu kişinin bir kamu hizmetinden yararlanmasının etnik kimliği nedeniyle engellenmesi),
- Bir kişinin kimliğini oluşturan birden fazla özellik çerçevesinde aynı anda birden fazla temelde ayrımcılığa uğraması (Örneğin işe alım sürecinde işveren tarafından öngörülen deneyime sahip olduğu halde, anadili farklı olması sebebiyle o ülkenin resmi dilini iyi derecede konuşamayan ve yaşı işverenin öngördüğü yaştan fazla olan bir kişinin işe alınmaması),
- Bir kişi, kişisel kimliğinin bir parçası olan farklı temellerde, aynı anda ayrımcılığa uğramaktadır. Söz konusu ayrımcılık farklı zamanlarda değil aynı anda, iç içe geçmiş tek olayda gerçekleşmektedir (Örneğin bir kişinin hem siyah hem de kadın olduğu gerekçesiyle işe alınmaması veya Roman kadınlara yönelik olarak geçmişte bazı ülkelerde uygulanan zorla kısırlaştırma uygulamaları). Bu uygulamalarda kişinin etnik kökeni ve cinsiyeti nedeniyle farklı muamele görmesi ve farklı etnik kökene sahip kadınlar veya aynı etnik kökene sahip erkeklerin yüz yüze kalmadığı bir muamele söz konusudur.

Ya da eğitim hakkı söz konusu olduğunda bir öğrencinin etnik kökeni, din veya inancı ya da dili ile birlikte cinsiyeti, engellilik hali ve cinsel yönelimi de ayrımcı muamelelerin nedeni olabilmektedir. Yapılacak izleme çalışmasında çoklu ayrımcılık vakalarının da tespit edilmesi hedeflenmelidir.

Mağdurlaştırma

Mağdurlaştırma, bir kişinin ayrımcılığa uğradığı gerekçeyle yaptığı şikâyet sonucunda kötü davranışla karşılaşması veya farklı muamele görmesi ya da bir kişinin ayrımcılığa uğradığı gerekçeyle şikâyette bulunan diğer bir kişiyi desteklemesi sonucunda benzer muamelelerle karşılaşmasıdır. Kişiler olumsuz tepki görmemek veya olumsuz yönde sonuçlarla karşılaşmamak için, ayrımcılık yasağına dair şikâyette bulunma, delil sağlama, tanıklık yapma veya bu yönde bir şikâyet yapan bir kişiye herhangi bir biçimde destek olma noktasında isteksiz olabilmektedir. Ayrımcılık mağdurlarının toplum içerisinde büyük oranda dezavantajlı gruplara mensup olduğu düşünüldüğünde, mevcut güç dengesizliğinin giderilmesi noktasında mağdurlara daha fazla koruma sağlanmalıdır. Mağdurlaştırmaya, taciz veya ayrımcılık yasağının ihlalini oluşturan başka bir nedenden dolayı şikâyet eden bir öğrencinin okul yönetimi tarafından disiplin cezasına maruz bırakılması veya öğretmeni tarafından başka bir olumsuz davranışa maruz bırakılması örnek olarak verilebilir.

İzleme çalışmalarında, ayrımcılık mağdurlarının başvuru yollarını kullanarak karşılaştıkları sıkıntıların ve varsa yaşadıkları mağdurlaştırma deneyimlerinin tespiti büyük önem taşımaktadır.

BAZI HAKLAR BAKIMINDAN AYRIMCILIĞIN İZLENMESİ VE AYRIMCI MUAMELE ÖRNEKLERİ

Eğitim Hakkı

Eğitim hakkı günümüzde hem Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde, hem de Anayasa'da düzenlenmiş temel bir insan hakkıdır. Eğitim, aynı zamanda, ekonomik ve sosyal olarak toplum dışına itilmiş yetişkin ve çocukların kendilerini yoksulluktan kurtarabilecekleri ve içinde buldukları topluma tam olarak katılmalarını sağlayacak yolları elde edecekleri temel bir araçtır.⁹ Eğitim hakkı kapsamında devletlerin hem eğitimle ilgili gerekli altyapıyı sağlama, hem de mevcut eğitim kurumlarına erişimi engellememe gibi yükümlülükleri söz konusudur.

Eğitim hakkı ile ilgili olarak, eğitimin mevcut olması (mevcudiyet); eğitimin erişilebilir olması (erişilebilirlik); eğitimin kabul edilebilir olması (kabul edilebilirlik) ve eğitimin çocukların ihtiyaçlarına uyarlanabilir olması (uyarlanabilirlik) şeklinde dört ilke gündeme gelmektedir.¹⁰ Eğitim hakkı kapsamında bu dört ilkenin aynı anda devlet tarafından sağlanması gerekmektedir, aksi bir durum eğitim hakkının ihlaline yol açabilir.

⁹ Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 13 No'lu Genel Yorum, paragraf. 1.

¹⁰ paragraf 6.

• *Mevcudiyet ilkesi kapsamında eğitimin ücretsiz ve zorunlu olması; eğitimde anne ve babanın seçimlerinin gözetilmesi; her türlü farklılığa saygı duyan, bu farklılıkları içeren ve yansıtan bir eğitim gündeme gelmektedir. Devletler genellikle ilk ve orta öğretim düzeyinde verilen eğitimleri eğitim hakkı kapsamına dâhil etmektedir ve yükseköğrenim eğitim hakkı kapsamında görülmemektedir. Uluslararası hukukta da benzer bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu nedenle ırk veya etnik köken temelinde gerçekleştirilecek bir izleme faaliyeti öncelikle ilk ve ortaöğretime odaklanmalıdır. Eğitimde mevcudiyet ilkesinin aynı zamanda okulların mevcudiyeti ve öğretmenlerin mevcudiyeti olmak üzere iki boyutu daha söz konusudur.*

• *Erişilebilirlik ilkesi, eğitim hakkına erişimde ayrımcılığın yasaklanmasını; eğitimde fırsat eşitliğini sağlayacak tedbirlerin alınmasını ve eğitimin içeriğinin ayrımcı olmamasını gerektirmektedir. Erişilebilirlik, eğitim kurum ve programlarının, ayrımcılık olmaksızın herkes için erişilir olması gerektiğinin altını çizmektedir.*

• *Kabuledilebilirlik, eğitim ve öğretim altyapısının (kullanılan yöntemlerin ve öğretmenlerin) kalitesini; çocukların yeteneklerinin ve yeterliliğinin gözetilmesini; eğitim dilini; eğitim hayatı sonrasında da fırsat eşitliği sağlayacak nitelik ve içerikte eğitimi ve eğitimde uygulanacak disiplin tedbirlerini kapsamına almaktadır. Kabuledilebilirlik, eğitimin veriliş şekli, kapsamı ve öğretim teknikleri gibi eğitim ve öğretim sürecine yönelik asgari standartlara ve tüm eğitim kurumlarının söz konusu standartlar açısından gözetilmesi gerekliliğine ilişkindir.*

• *Uyarlanabilirlik ise çocukların sisteme uyum sağlamaya zorlanmasından ziyade, eğitimin çocuğa uyumlu hale getirilmesini ve eğitimin çocuğun diğer insan hak ve özgürlüklerinden yararlanmasını sağlayacak nitelik ve içeriğe sahip olmasını gerektirmektedir. Uyarlanabilirlik ilkesi, eğitimde esnekliğin sağlanması ve özellikle küreselleşme ile yerelleşme arasındaki baskı nedeniyle durmadan değişen toplumun ihtiyaçlarına ayak uydurabilen bir eğitim sisteminin varlığına ilişkindir.*

Ayrımcı Muamele Örnekleri

- Bir eğitim kurumuna kayıt sırasında öğrenci veya velisinin zorluk çıkarılması veya kayıt talebinin reddi,
- Bir eğitim kurumuna kayıtlı öğrencilerin, öğrencinin veya velisinin ırk veya etnik kökeni nedeniyle farklı bir binada veya sınıfta toplanması, aynı sınıfta belirli bir bölümde oturtulması,
- Parasız eğitim ilkesi geçerli olmasına rağmen eğitim kurumlarına yeterli kaynak gönderilmemesi, eğitim kurumlarının ihtiyaçlarının velilerin sağladığı maddi destek ile karşılanması ve bu tür desteği sunamayan belirli bir ırk veya etnik kökene mensup kişilerin yaşadığı yerdeki eğitim kurumlarında daha niteliksiz bir eğitim ortamının ortaya çıkması,
- Belirli bir ırk veya etnik kökene mensup kişilerin yaşadığı yere yakın bir eğitim kurumunun mevcut olmaması nedeniyle, çocuklarının yerleşim yerine uzak bir eğitim kurumunda eğitim görmeye zorlanması,
- Parasız eğitim ilkesi geçerli olmasına rağmen eğitim kurumlarına yeterli kaynak gönderilmemesi, eğitim kurumlarının ihtiyaçlarının velilerin sağladığı maddi destek ile karşılanması ve bu tür desteği sunamayan belirli bir ırk veya etnik kökene mensup kişilerin yaşadığı yerdeki eğitim

kurumlarının sağlıksız koşullarda eğitim vermesi, (Sağlıksız eğitim ortamı, hem okulların hijyen koşullarını hem de okulun ısıtma, havalandırma ve öğrenci başına düşen kullanım alanı gibi konuları içermektedir)

- Anadili Türkçe'den farklı olan çocukların anadillerinde hiçbir şekilde eğitim görememesi durumu,
- Disiplinle ilgili mevzuat hükümlerinin, öğrencinin veya velisinin ırk veya etnik köken nedeniyle işletilmiş olması,
- Hukuk düzeni tarafından yasaklanan bedensel ceza uygulamasının, öğrencinin veya velisinin ırk veya etnik köken nedeniyle bir öğrenciye uygulanması,
- Bir eğitim kurumunda kayıtlı öğrencilerin, öğrencinin veya velisinin ırk veya etnik kökeni nedeniyle hakarete, fiziksel veya psikolojik kötü muameleyle maruz kalması,
- Okutulan müfredatın veya eğitim materyallerinin farklı ırk veya etnik kökene mensup kişilere yönelik ayrımcı nitelikte görüşlere yer vermesi, bu kişilere yönelik önyargı içermesi, hoşgörüsüzlüğü teşvik etmesi,
- Okutulan müfredatın farklı ırktan veya etnik kökenden kişilerin kültürüne veya inancına hiçbir şekilde yer vermemesi ve yok sayması,
- Kayıtlı olan ve belirli bir ırk veya etnik kökene mensup öğrencilerin, eğitim kurumu tarafından üniforma zorunluluğunun mevcut olmadığı yönünde alınan bir karar sonrasında kendi kültürlerinin parçası olan kıyafetlerin, kılık kıyafetler ilgili mevzuat hükümlerine aykırı olmamasına rağmen giyilmesine izin verilmemesi,
- Okutulan müfredatta toplumda mevcut olan tüm din veya inançlara yer vermeksizin yalnızca belirli bir din veya inancın tanıtılması veya bu yönde bir din eğitimi sağlanması,
- Yalnızca belirli bir din veya inanca ait sembollerin kullanılması veya bunlara yer verilmesi.

Örnek Olay;

“Kaymakamdan bölücülük

Kaymakam, öğrencinin adı Rojda diye şiir okumasına karşı çıktı. ‘Okulda Türk yok mu’ diyerek müdüre kızdı. Aliğa’da gerçekleştirilen İlköğretim Haftası kutlamalarına İlçe Kaymakamı Osman Bulgurcu’nun bölücü davranışları damgasını vurdu. Kaymakam programda şiir okuyacak öğrencinin adının Rojda olmasına tepki gösterdi.

Kutlama törenlerinin ilk önce Bülent Kula İÖO’da yapılmasının kararlaştırıldığı, ancak okul müdürünün programı onaylatmak için Kaymakam Osman Bulgurcu’ya gittiğinde kaymakamın programda şiir okuyacak 10 yaşındaki bir öğrencinin adının Rojda olduğunu görünce, “Okulda bir tane Türk bulamadınız mı? Burası Türkiye Cumhuriyeti” diyerek müdürü azarladığı ve programın da iptalini istediği iddiaları tepkiyle karşılandı.” (Evrensel, 17.09.2008)

Sağlık hakkının bir dizi unsurunu söz konusudur;

• **Mevcudiyet**, genel sağlık ve sağlık bakım tesislerinin, sağlıkla ilgili mal ve hizmetlerin ve ayrıca programların işleyişinin mevcut olmasını gerektirmektedir.

• **Erişilebilirlik**, sağlık tesisleri, mal ve hizmetlerinin ayrımcılık yapılmaksızın herkesin erişimine açık olmasını gerektirmektedir.

• **Kabul edilebilirlik**, tüm sağlık tesislerinin, mal ve hizmetlerinin tıp etiğine saygılı ve kültürel açıdan uygun olmasını gerektirmektedir.

• **Sağlık hizmetlerinin kaliteli olması** ise sağlık tesisleri, mal ve hizmetlerinin tıbben ve bilimsel olarak uygun ve iyi kalitede olmasını gerektirmektedir.¹²

Sağlık Hakkı

Sağlık hakkı, diğer insan haklarının kullanımı için vazgeçilmez olan temel bir insan hakkıdır. Her insanın, insanlık onuruna yaraşır bir hayat yaşamaya vesile olacak, mümkün olan en yüksek seviyedeki sağlık standartlarına sahip olma hakkı vardır.¹¹

Sağlık hakkı, hem hakları hem de özgürlükleri içermektedir. Buradaki özgürlükler, cinsel ve üremeyle ilgili özgürlükler dâhil kişinin kendi sağlık ve bedenini kontrol etme hakkını ve müdahaleye maruz kalmama hakkını içerir, örneğin işkence görmeme hakkı, rıza olmadan tıbbi tedavi ve işleme tabi tutulmama hakkı gibi.

Buna karşılık haklar, mümkün olan en yüksek seviyedeki sağlık durumuna ulaşabilmeleri için insanlara eşit imkânlar sunan bir sağlık koruma sistemine sahip olma hakkını da içermektedir.¹³

Sağlık hakkı, pek çok çeşitli tesisten, mal ve hizmetten ve ayrıca mümkün olan en yüksek seviyedeki sağlık standardının gerçekleştirilmesi için gerekli koşullardan yararlanma hakkı olarak anlaşılmalıdır.¹⁴

Ayrımcı Muamele Örnekleri

- Mevcudiyet kapsamında kişilere ırk veya etnik kökenleri nedeniyle güvenli ve içilebilir su sağlanmaması, yeterli sağlık tesisi ve personelinin sağlanmaması, yeterli ilaç sağlanmaması,
- Erişilebilirlik kapsamında kişilerin ırk veya etnik kökeni nedeniyle sağlık hizmetlerine ve tesislerine fiziksel veya ekonomik olarak erişiminin engellenmesi, kişinin sağlık durumu ile ilgili bilgiye ırk veya etnik kökeni nedeniyle erişememesi; yeteri kadar besleyici ve güvenli asgari temel yiyeceklere erişememesi, bulaşıcı hastalıklara karşı bağışıklamanın sağlanmaması, salgın hastalıkların önlenmesi, tedavi edilmesi ve kontrolü için gerekli tedbirlerin alınmaması, temel sağlık sorunlarına ilişkin bu hastalıkların önlenme ve kontrol yöntemlerini de içeren eğitimlerin ve bilgilendirmelerin yapılmaması; tütün, uyuşturucu madde ve diğer zararlı maddelerin üretimi, satışı ve kullanımının caydırılmaması; kadınların şiddete karşı korumayıp failleri cezai takibata tabi tutulmaması; sağlığa zararlı geleneksel tıbbi veya kültürel uygulamaların caydırılmaması ve maden ve imalat sanayisinin su, hava ve toprağı kirletmesini engelleyici yasalar konulup bunların uygulanmaması, anadili Türkçe dışında başka bir dil olan kişilerin sağlık hizmetine erişimde engelle karşılaşması,

11 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 14 No'lu Genel Yorum, paragraf 1.

12 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 14 No'lu Genel Yorum, paragraf 12.

13 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 14 No'lu Genel Yorum, paragraf 8.

14 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 14 No'lu Genel Yorum, paragraf 9.

- Kabuledilebilirlik kapsamında sağlık hizmetlerinin farklı ırk veya etnik kökene mensup kişilerin kültürüne saygılı ve duyarlı olmaması,
- Sağlık hizmetlerinin kaliteli olması kapsamında kişilerin ırk veya etnik kökenleri nedeniyle niteliksiz sağlık personeli, tarihi geçmiş ilaç ve hastane ekipmanı, kirli ve içilmesi mümkün olmayan içme suyu ve yetersiz sağlık koruma koşullarına maruz bırakılması.

Örnek Olay;

“Ücretsiz Sağlık Hizmeti Hakkı Ezidilere de Tanınmalıdır

Batman Tabip Odası, IŞİD soykırımından canlarını zor kurtararak kaçan ve Batman'a sığınan Ezidilerin durumu ile ilgili açıklama yaptı. Batman Tabip Odası tarafından 3 Eylül 2014 tarihinde düzenlenen basın toplantısında şu ifadeler yer verildi: ‘İnsanlık düşmanı vahşi terör örgütü IŞİD’in soykırımından canlarını zor kurtararak kaçan Ezidi Kürtlerin üç bine yakın bir kısmı ilimize sığınmışlardır. Bu sayının 10 bini bulacağı tahmin edilmektedir. Bunlarla ilk karşılaşmada genel sağlık muayeneleri yapılmış, ilaçları temin edilmiş, sağlıkla ilgili yapılması gerekenler odamızın da içinde yer aldığı sağlık komisyonu tarafından yerine getirilmiştir. Sağlık hizmeti süreklilik arz ettiğinden bir aydır yapılanların sürdürülebilir bir yanı kalmamıştır. Ülkemize sığınanların yasal statüsü belli olmadığından kamu sağlık kuruluşları tarafından sağlık hizmeti verilmemektedir. Bu konuda sıkıntılar yaşanmaktadır. Olması gereken ve bizim de talep ettiğimiz, Suriye’den gelen sığınmacılara tanınan ücretsiz sağlık hizmeti hakkının Ezidi Kürtlere de tanınmasıdır’. (Batman Tabip Odası, 03 Eylül 2014 tarihli basın açıklaması, <http://www.tb.org.tr/index.php/Haberler/ezidi-4728.html>, erişim:10.11.2014)

Barınma Hakkı

Barınma hakkı, kişiye başını sokacak bir çatı sağlayan herhangi bir barınak olarak yorumlanmamalıdır ve barınak da yalnızca bir mal olarak görülmemelidir. Barınma hakkı, güvenli, barış içinde ve insan onuruna uygun bir yerde yaşama hakkı olarak anlaşılmalıdır.

Barınma hakkı kapsamında konutun kişi açısından erişilebilir bir mekanda sağlanması esastır. Barınma hakkı gelir veya ekonomik kaynaklara erişimi hangi düzeyde olursa olsun herkesin hakkıdır.¹⁵

Herkes, mal sahibi, kiracı veya başka bir ad altında, ne tür bir kullanım hakkı olduğuna bakılmaksızın, zorla tahliye, taciz ve diğer tehditlere karşı yasal olarak korunmalıdır. Devletlerin, karşılanabilir bir konut edinemeyenlere konut sübvansiyonu ve konut ihtiyaçlarını yeterli yansıtan konut finansmanı biçimleri ve düzeyleri tesis etmesi beklenmektedir. Kiracıların makul olmayan kira ücretleri veya kira artışlarına karşı uygun araçlarla korunması gerekmektedir.¹⁶

Barınma hakkının unsurları; yeterli mahremiyet, yeterli mekan, yeterli güvenlik, yeterli ısıtma, aydınlatma ve havalandırma, temiz su, atık su ve katı atık yönetimi gibi temel altyapı hizmetlerinin hepsini ve bütün bunların uygun maliyetler edinilebilmesini içermektedir.

¹⁵ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 4 No’lu Genel Yorum, paragraf 7.

¹⁶ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 4 No’lu Genel Yorum, paragraf 8.

Ayrımcı Muamele Örnekleri

- Irk veya etnik kökeni nedeniyle, satın almak veya kiralamak istediği evin kişilere satılmaması veya kiralanmaması,
- Belirli bir ırk veya etnik kökene mensup kişilerin kentsel dönüşüm veya farklı gerekçelerle yerinden edilmesi,
- Devlet tarafından konut edindirmeye yönelik projelerin belirli ırk veya etnik gruba mensup kişilerin yaşadığı yerlerde gerçekleştirilmemesi,
- Devlet tarafından yürütülen toplu konut projelerinin veya barınma hakkının gerçekleştirilmesine yönelik sosyal yardımların, yalnızca belirli ırk veya etnik grupların yararlanabileceği biçimde gerçekleştirilmesi,
- Belirli bir ırk veya etnik kökene mensup kişilerin yaşadıkları yerleşim yerlerine, temiz su, atık su, ulaşım, eğitim gibi kamu hizmetlerinin, diğer grupların yaşadığı yerlere göre daha düşük kalitede veya ölçüde sunulması,
- Belirli bir ırk veya etnik kökene mensup kişilerin yaşadıkları yerleşim yerlerinde, işlenen suç sayısının yüksekliğine rağmen kolluk güçlerinin suçla hukuka uygun biçimde yeterince mücadele etmemesi,
- Siyasetçiler veya kamu görevlileri ya da medya organları tarafından, belirli bir ırk veya etnik kökene mensup kişilerin yaşadıkları yerleşim yerleri hakkında, suçla özdeşleşen bir yer olduğuna dair bir algı yaratılması.

Örnek Olay;

“Roman Mahallesi Çözüm Yolu Arıyor

Gaziosmanpaşa’da 6306 sayılı “afet yasaı” kapsamında toplamda 4 milyon 300 bin metrekarelik alan riskli alan ilan edildi. Kentsel dönüşüm ile yıkımın devam ettiği Gaziosmanpaşa ilçesindeki Romanların yaşadığı Sangöl mahallesinde halk yıkımlara tepkili. Mahalleli daha önce Bakanlığın riskli alan kararına karşı Daniştay’a yürütmenin durdurulması ve iptali için başvurmuştu. Hukuki süreç devam ediyor. Görüntü kirliliği, çöküntü alanı diye halkın ihtiyaç ve taleplerini göz önünde bulundurmaksızın yapılan yıkımda, halk en çok sorunlarını kendi ağızlarından dinlemeyen devlet yetkililerine tepkili. Havuzlu ev vaatlerinde buldukları 300 mahalle sakinin üçüne ev imkanı sağlanmış. Tamir ve güçlendirme olmak kaydıyla kentsel dönüşümü kendilerinin de destekleyeceğini belirten halk, elli yıldır oturdukları mahalleden göç ettirilme korkusu altında yaşıyorlar. Roman halkına karşı yıllardır süregelen insan hakları ihlalleri olduğunu belirten halk; kendileri için en büyük huzurun aç ve susuz da olsa birlikte, kurdukları bu komşu ilişkileriyle yaşamlarına devam etmek olduğuna dikkat çekiyor. Birlik olup kendi elleriyle yaptıkları cami de yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya; namaz kılacak yerlerinin bile kalmayacağından yakınıyorlar. Dönüşüm öncesi kiralarının ortalama 400 lira civarındayken, bugün en düşük kiranın 750 lira olduğunu; işsizliğin artmasıyla mahalle gençlerinin iyi ihtimalle sezon için geçici işler yapıp ayda bin liraya varmayan maaşlar aldıklarını ve aileleriyle ayda 300 liraya geçinmeye çalıştıklarını anlatıyorlar.” (Bianet, <http://www.bianet.org/bianet/toplum/156575-roman-mahallesi-cozum-yolu-ariyor> erişim: 10.11.2014)

İstihdam

İstihdam başlığı altında çalışma hayatında geçerli olan çalışma hakkı, mesleki eğitim ve rehberliğe erişim, iş sağlığı ve güvenliği gibi bir dizi hak ve konu gündeme gelmektedir. Çalışma hakkı diğer insan haklarının gerçekleştirilmesi için vazgeçilmez bir hak olup tüm insanların doğuştan sahip oldukları insanlık onurunun ayrılmaz bir parçasıdır. Herkes, insanlık onuruna yaraşır bir şekilde yaşayabilmek için çalışabilme hakkına sahiptir. Çalışma hakkı, aynı zamanda, kişilerin kendisi ve ailesinin yaşamını sürdürebilmesine ve kendisinin seçtiği veya girdiği bir iş ile de toplum içinde tanınması ve gelişimine katkı sağlar.¹⁸ Çalışma hakkı, kişinin adil olmayan şekillerde çalışmaktan yoksun bırakılmama hakkı da dâhil olmak üzere, kendi seçtiği veya girdiği bir işte çalışma hakkının temin edilmesi, devletlerin yükümlülükleri arasında yer almaktadır.¹⁹ Çalışma hakkı hem kolektif bir hak hem de herkesin sahip olduğu kişisel bir haktır. Bağımsız veya ücrete bağlı olup olmadığına bakılmaksızın her türlü çalışma biçimini içermektedir.²⁰

Devletlerin çalışma hakkı ve ayrımcılık yasağı bakımından başta gelen yükümlülüğü, özellikle dezavantajlı birey ve gruplar başta olmak üzere, herkesin insana yaraşır bir işe eşit erişimini yok saymaktan ya da sınırlamaktan imtina etmektir.²¹

Bunun dışında:

- Başta dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş birey ve gruplar olmak üzere herkesin onurlu bir yaşam sürdürmesini sağlayacak şekilde işe erişim hakkının güvence altına alınması,
- Özel sektörde ve kamu sektöründe dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş birey ve grupların ayrımcılığa ya da eşit olmayan muameleye maruz kalmalarına yol açan ya da bu gibi birey ve gruplara yönelik koruma mekanizmalarını zayıflatan herhangi bir tedbir almaktan kaçınılması,
- Tüm işçileri ilgilendiren meseleler esasında ve bu meselelerin çözümüne yönelik ulusal istihdam stratejisi ve eylem planının, işveren örgütlerini ve işçi sendikalarını içeren katılımcı ve şeffaf bir süreç kapsamında hazırlanması ve uygulanması,
- Söz konusu istihdam stratejisi ve eylem planının özellikle dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş birey ve grupları hedef alması ve çalışma hak-

Çalışma hakkının üç unsuru;

- **Mevcudiyet**, devletlerin, kişilere kendilerine uygun işi belirlemelerini ve bulmalarını sağlamada yardımcı olup destek sağlayacak uzman hizmetlere sahip olmasını gerektirmektedir.

- **Erişilebilirlik**, işgücü piyasasının herkese açık olmasını; erişimde ayrımcılık yapılmamasını; fiziksel olarak erişimin mümkün kılınmasını ve yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeylerde işgücü piyasalarıyla ilgili veri ağlarının oluşturulması yoluyla, iş ve istihdamla ilgili bilgilerin aranmasının, elde edilmesinin ve dağıtılmasının mümkün kılınmasını gerektirmektedir.

- **Kabul edilebilirlik ve nitelik** ise, işçinin adil ve uygun koşullarda çalışma hakkı, özellikle de iş güvenliği hakkı, sendika kurma hakkı ve bir işe girme veya iş seçmeye özgürce karar verme haklarını içermektedir.¹⁷

17 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 18 No'lu Genel Yorum, paragraf 12.

18 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 18 No'lu Genel Yorum, paragraf 12.

19 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 18 No'lu Genel Yorum, paragraf 4.

20 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 18 No'lu Genel Yorum, paragraf 6.

21 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 18 No'lu Genel Yorum, paragraf 23.

kı konusunda kaydedilen ilerlemenin ölçülmesini ve düzenli aralıklarla gözden geçirilmesini sağlayacak şekilde, gösterge ve kıyas yöntemlerini içermesi gerekmektedir.²²

İstihdam başlığı altında temel olarak çalışma hakkı ile birlikte işini veya mesleğini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma, işsizliğe karşı korunma, eşit işe eşit ücret ilkesi, adil ve elverişli ücret hakkı ve iş sağlığı ve güvenliği de dâhil olmak üzere genel olarak istihdam koşulları gibi başlıklar izlemeye konu olacaktır. Bu alanda temel düzenlemelerden birisi olan ve Türkiye'nin de taraf olduğu 111 No'lu ILO Sözleşmesi'nin konu bakımından kapsamına, mesleki eğitim ve yerleştirme hizmetlerine erişim, eğitime ve kişilerin kendi istedikleri bir işe söz konusu eğitim ve işe uygunluklarının gözetilerek erişimi, bireysel özellikleri, deneyimleri, yetenekleri ve gayretlerine uygun biçimde terfi, iş güvencesi, eşit değerde işe eşit ödeme, çalışma ve dinlenme süreleri, ücretli yıllık izin, iş sağlığı ve güvenliği gibi çalışma şartları ve istihdam ile bağlantılı sosyal güvenlik önlemleri, refah hizmetleri ve sosyal yardımlar konularının girdiği kabul edilmiştir. Ayrıca devletin, işverenlerin işe alımda, meslek içi eğitimde, terfide, iş ilişkisini sürdürmede veya çalışma şartlarının belirlenmesinde ayrımcılığa yol açmamalarını veya sürdürmemelerini sağlama yükümlülüğü söz konusudur.

Ayrımcı Muamele Örnekleri

Kişilerin ırk veya etnik kökenleri nedeniyle;

- Özel sektör veya devlet tarafından açılan mesleki eğitim kurumlarına kabul edilmemesi,
- Başvurduğu iş için öngörülen nitelikleri taşımasına rağmen işe alınmaması,
- Bir mesleği yürütmek için gerekli niteliklere sahip olmasına rağmen, devlet veya bir kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu tarafından bir mesleği yürütmesine izin verilmemesi,
- İşsizliğe karşı korunmaması,
- Türkiye İş Kurumu'na (İŞKUR) ve özel istihdam bürolarına yaptığı başvuruların dikkate alınmaması veya reddedilmesi,
- Türkiye İş Kurumu'na (İŞKUR) ve özel istihdam bürolarına yaptığı başvurularda daha düşük nitelikli ve ücretli işlere yönlendirilmeleri,
- İş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmadığı işlerde ve işyerlerinde çalıştırılmaları,
- Çalıştıkları işyerlerinde veya kurumlarda ödeme, çalışma ve dinlenme süreleri, ücretli yıllık izin, iş sağlığı ve güvenliği gibi konularda farklı çalışma koşullarına tabi tutulması,
- Gerekli koşulları sağlamalarına karşın terfi ettirilmemesi,

22 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 18 No'lu Genel Yorum, paragraf 31.

- Toplu işten çıkarma söz konusu olduğunda, diğer kişilere göre öncelikle işten çıkarılması,
- Eşit işe eşit ücret ilkesine aykırı olarak daha düşük ücret ödenmesi,
- Mevzuatta belirli iş ve meslekler açısından kişilerin ırk veya etnik kökeninin istihdama erişim noktasında bir engel olarak düzenlenmiş olması.

Mal ve Hizmetlere Erişim

Mal ve hizmetlere erişim kapsamında, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı, kültürel ve sportif faaliyetlere eşit olarak katılma hakkı; din hizmetlerinden yararlanma hakkı, ulaşım araçları, oteller, lokantalar, kahvehaneler, tiyatrolar ve parklar gibi kamunun kullanımı için öngörül-müş herhangi bir mekân ya da hizmetten yararlanma hakkı ile kamuya arz edilmiş herhangi diğer bir hizmet veya mallara erişim gibi konular gündeme gelmektedir.

Ayrımcılık yasağı bağlamında kamuya arz edilen her türlü mal ve hizmetin ırk veya etnik köken ayrımcılığı yapılmaksızın sunulması ve herkesin bu tür bir ayrıma uğramaksızın bu mal veya hizmetlere erişiminin sağlanması gerekmektedir. Bu noktada yine mal ya da hizmetin devlet veya özel sektör tarafından sunulmuş olması bir farklılık yaratmamaktadır. Devletin bizzat ayrımcılık yapmamasının, özel sektör tarafından ayrımcılık yapılmasını da engellemesi beklenmektedir.

Ayrımcı Muamele Örnekleri

Kişilerin ırk veya etnik kökenleri nedeniyle;

- Sosyal güvenlik sistemine dâhil edilmemesi veya sosyal güvenlik sistemi kapsamında sunulan hizmetlerden yararlanmasının engellenmesi,
- Sosyal güvenlik sistemi haricinde devlet veya özel kuruluşlar tarafından sunulan sosyal yardım hizmetlerinden yararlanmasının engellenmesi,
- Devlet veya özel kişilerce sunulan kültürel ve sportif faaliyetlere eşit biçimde katılamaması,
- Diğer ırk veya etnik kökenden gelen kişilere sağlanan din hizmetlerinden yararlanamaması,
- Devlet veya özel sektör tarafından sunulan ulaşım hizmetlerinden yararlanmasının engellenmesi,
- Kamuya arz edilen her türlü mal ve hizmete erişimine veya kamuya açık mekânlardan (oteller, lokantalar, kahvehaneler, tiyatrolar, sinemalar, parklar vs.) yararlanmasına engel olunması,
- Devlet veya özel sektör tarafından sunulan ulaşım hizmetinin belirli ırk veya etnik kökene mensup kişilerin yaşadığı bölgelere sunulmaması.

Yaşam Hakkı

Yaşam hakkı bütün hak ve özgürlüklerin mevcudiyeti için bir ön koşuldur. Bir kişinin yaşam hakkından keyfi olarak mahrum bırakılması diğer tüm hakları anlamsız hale getirecektir. Bir kişinin yaşamına kamu görevlileri veya üçüncü kişiler tarafından son verilmesine yönelik bir tehlike ortaya çıktığında mevcut tehlikenin ortadan kaldırılması da devletin yükümlülükleri arasındadır.

Ayrıca, gerçekleşen ölüm olaylarının ardından etkili bir soruşturma yürütülmesi yükümlülüğü söz konusudur.

Bir soruşturmanın etkili kabul edilebilmesi için şu koşulları yerine getirmesi gereklidir:

• Soruşturma, olayda güç kullanılmasının haklı olup olmadığının tespitine ve sorumluların belirlenmelerine ve gerekirse cezalandırılmalarına yol açabilecek nitelikte olmalıdır.

• Kamu görevlilerinin bir kişinin yaşamına hukuka aykırı biçimde son vermelerine ilişkin ileri sürülen iddialarla ilgili yürütülecek soruşturmanın etkili sayılabilmesi için, soruşturma ile görevli olan ve soruşturmayı yürüten kişiler olaylara karışmış olabilecek kişilerden genel olarak bağımsız olmalıdır.

• Ölüm olayında adı geçen kişilerin tamamının ayrıntılı ifadelerine başvurulması, delillerin tamamının muhafaza altına alınması ve tüm delillerin toplanması gerekmektedir.

• Yürütülen soruşturmanın, yaşamını yitiren kişinin meşru çıkarlarının korunması için, gerekli olduğu ölçüde, öldürülen kişinin yakınlarına ve kamuoyunun denetimine açık olması gerekmektedir.

• Soruşturmanın makul bir çabukluk ve özenle yürütülmesi gündeme gelmektedir.

Yaşam hakkı kapsamında gündeme gelen yükümlülüklerin kapsamı yalnızca yaşam hakkını koruyan yasal düzenlemelerin kabulü ile sınırlı değildir, mevcut düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanmasını da gerektirmektedir.

Yaşam hakkının korunması, yalnızca kasten yaşama son verilmesine ve yaşamın ihmal yoluyla tehlikeye atılmasına karşı bir koruma getirmemekte; insan hayatını tehlikeye atan her türlü faaliyete karşı bir koruma getirmektedir. Yaşam hakkı kişinin keyfi olarak yaşamına son verilmesini önlemeyi amaçlamaktadır ve yalnızca kasten öldürme fiillerini değil, taksirle öldürme fiillerini de kapsamaktadır. Bu kapsamda devletin bir kişinin hayatını tehlikeye atmadan kaçınma yükümlülüğü de söz konusudur.

Yaşam hakkı yalnızca yaşamın sona ermesine yol açan olaylar açısından değil aynı zamanda ölüme sebebiyet vermeyen fiziksel şiddet açısından da gündeme gelebilecektir. Başka bir deyişle, bir fiil sonucunda ölüm gerçekleşmemiş olsa da, bu sınıra çok yaklaşmış olması durumunda da yaşam hakkının ihlali söz konusu olabilecektir.

Yaşam hakkı kapsamında, güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen kasten öldürme ve zorla kaybetme fiilleri veya orantısız güç kullanılması sonucunda meydana gelen ölüm olayları, kamu görevlilerinin planlama eksikliği veya tedbirsizliği ya da denetim görevini yerine getirmemesi nedenleriyle gerçekleşen ölüm olayları, örneğin özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin devletin kontrolü altındayken intihar, işkence, orantısız güç kullanımı, kaza ya da üçüncü kişilerin saldırısı sonucunda ortaya çıkan ölüm olayları ve yaşamı tehlike altında olduğu bilinen veya bilinebilecek durumda olan kişilerin devlet tarafından korunmaması sonucu gerçekleşen ölümler gibi konular gündeme gelebilecektir.

Yaşam hakkı kapsamında gündeme gelen etkili soruşturma yükümlülüğünün amacı, iç hukukta yaşam hakkını koruyan yasal düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanmasının ve sorumlu kişilerin hesap verebilirliğinin sağlanmasıdır.

Yaşam hakkı çerçevesindeki bu yükümlülük bir kişinin yaşamını yitirdiği zaman, eylem ister güvenlik güçleri tarafından isterse üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilsin, etkili bir resmi soruşturma yapılmasını gerektirmektedir. Bu yükümlülük doğal nedenler dışında gerçekleşen her türlü ölüm olayının ardından ortaya çıkmaktadır ve hatta yaşam hakkına yönelik müdahale sonucunda kişi yaşamını yitirmese dahi söz konusu yükümlülük gündeme gelebilmektedir.

Kamu makamları yaşam hakkına yönelik şiddet olaylarını soruştururken, eylemin altında ırkçı bir saikin olup olmadığını bulmak ve nefret duygularının ya da etnik kökene dayalı önyargıların olayda rol oynayıp oynamadığını tespit etmek için makul tüm önlemleri almalıdır.

Ayrımcı Muamele Örnekleri

İrk veya etnik kökeni nedeniyle;

- Bir kişinin, yaşamına son verilmesi veya tehlike altına sokulması,
- Kamu görevlileri tarafından orantısız güce maruz bırakılarak yaşamına son verilmesi,
- Zorla kaybedilmesi,
- Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin devletin kontrolü altındayken işkenceye maruz kalarak yaşamını yitirmesi,
- Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere devletin kontrolü altındayken orantısız güç kullanarak ölümüne sebebiyet verilmesi,
- Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin devletin kontrolü altındayken üçüncü kişilerce saldırıya uğramasının ve ölümüne sebebiyet verilmesinin engellenmemesi;
- Kamu makamlarının, bir kişinin yaşamına yönelik üçüncü kişilerden kaynaklanan bir tehlikeyi bilmesine veya bilebilecek durumda olmasına karşın, bu tehlikeye karşı herhangi bir önlem almayarak kişinin yaşamını yitirmesine yol açması,
- Kamu makamlarının bir çevresel riskin veya tehlikeli endüstriyel faaliyetlerden veya imar faaliyetlerinden kaynaklanan bir riskin varlığından haberdar olmasına karşın, risk altında bulunan kişiler bakımından gerekli önlemleri almaması ve riskin gerçekleşmesi sonucu kişilerin yaşamının sona ermesi,
- Doğal nedenler dışında gerçekleşen ölüm olayları sonucunda etkili bir soruşturma yürütülmemesi. Bu kapsamda yukarıda belirtilen yükümlülüklerden herhangi birisinin kişinin ırk veya etnik kökeni nedeniyle yerine getirilmemesi de yaşam hakkının ayrımcı bir şekilde ihlali anlamına gelecektir.

Örnek Olay:

“Van’ın Festus’u: Yabancılar Şubesi’nde dövülen çocuk öldü

Iğdır’dan Türkiye’ye girerken yakalanan 17 yaşındaki Lütfullah Tacik adlı Afganistanlı çocuk iddiaya göre, Van Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubesi’ne bağlı Geri Gönderme Merkezi’nde S.O. adlı polis memuru tarafından ‘yaşını yanlış söylediği’ gerekçesiyle dövüldü. Avukat Mahmut Kaçan’ın verdiği bilgiye göre, 16 Mayıs’ta Iğdır’ın Aralık ilçesinde, jandarmanın yaptığı insan kaçaklığı operasyonunda 21 Afganistanlı mülteci yakalandı. Aralarında çocukların da bulunduğu Afganlar, sınır dışı edilmek üzere Iğdır Emniyeti Yabancılar Şube Müdürlüğü’ne teslim edildi. Grup içerisinde, 1997 doğumlu Lütfullah Tacik ... de vardı. 26 Mayıs’ta, Lütfullah Tacik’in de içinde olduğu 7 çocuk, ‘sınır dışı işlemleri bitinceye kadar muhafaza edilmeleri’ için Van Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü’ne bağlı Çocuk ve Gençlik Merkezi’ne (ÇOGEM) götürüldü. Bir gün sonra, 27 Mayıs’ta, polis ‘bulaşıcı hastalık taraması ve yaş tespiti’ için çocukları alıp Geri Gönderme Merkezi’ne geri götürdü. O gün saat 09.00’da, 7 Afgan çocuk kantinde otururken iddiaya göre, Yabancılar Şube Müdürlüğü Yasadışı Göç ve İnsan Ticareti Mücadele Büro Amirliği’nde görevli polis memuru S.O., Tacik’i yanına çağırdı. ‘Niye yaşını yanlış söylüyorsun!’ diye bağırarak S.O., Tacik’i yumruk ve tokatla dövdü. Tacik, 31 Mayıs’ta beyin kanaması nedeniyle hayatını kaybetti.”

(http://www.radikal.com.tr/turkiye/vanin_festusuyabancilar_subesinde_dovulen_cocuk_oldu-1197608 erişim:10.11.2014)

Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı

Kişi güvenliği ve özgürlüğü kişilerin keyfi bir şekilde özgürlüklerinden yoksun bırakılmamalarını, özgürlüklerinden hukuka uygun bir şekilde yoksun kılındıklarında ise sahip oldukları belirli güvenceleri koruma altına almaktadır. Kişiler yakalama, gözaltına alma, tutuklama, hükümlü sıfatıyla bir kapalı infaz kurumuna kapatılma vs. gibi biçimlerde özgürlüklerinden yoksun bırakılabilmektedir.

Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılabileceği durumlar haricinde kişilerin sahip olduğu bazı haklara yer vermektedir. Bu haklar şunlardan oluşmaktadır:

- Suçlamalar konusunda anladığı dilde derhal bilgilendirilme hakkı,
- Yetkili bir adli merci önüne çıkarılmak amacıyla tutulan bir kişinin derhal bir yargıç önüne çıkarılma hakkı,
- Yetkili bir adli merci önüne çıkarılmak amacıyla yakalanan ya da tutulan kişinin makul sürede yargılanma veya yargılama sırasında salıverilme hakkı,
- Özgürlüğünden yoksun bırakmanın yasaya uygunluğu hakkında karar verecek bir mahkemeye başvurma hakkı,
- Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına aykırılık halinde tazminat hakkı,
- Özgürlüğünden hukuka uygun olarak yoksun bırakılan kişinin yakınlarına haber verme hakkı.

Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı kapsamında kişilerin ancak belirli durumlarda ve belirli sebeplerle özgürlüklerinden yoksun bırakılabilmemesi mümkündür. Bir kişinin belirli bir süre rızası olmaksızın istisnalar haricinde özgürlüğünden yoksun bırakılması bu hakkın ihlali anlamına gelmektedir.

Ayrımcı Muamele Örnekleri

- Kişilerin yukarıda belirtilen istisnalardan birisi kapsamında sadece ırk veya etnik kökeni nedeniyle özgürlüğünden yoksun bırakılması,
- Kişilerin yukarıda belirtilen istisnalardan birisi kapsamında olmamasına rağmen hukuka aykırı olarak sadece ırk veya etnik kökeni nedeniyle özgürlüğünden yoksun bırakılması,
- Kişilerin yukarıda belirtilen istisnalardan birisi kapsamında özgürlüğünden yoksun bırakıldığı durumlarda ırk veya etnik kökeni nedeniyle diğer haklarından herhangi birisinden yararlandırılmaması.

Örnek Olay:

“Saldırıya uğrayan Kürt öğrenciler gözaltında

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde okuyan iki Kürt öğrenci, 6 kişinin satırlı saldırısına uğradı. Saldırganlar hakkında şikayetçi olan öğrenciler gözaltına alındı. 8 Mayıs 2014 günü akşamında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesi’nde gerçekleştirilen Geleneksel İnek Bayramı’ndan çıkan Adnan Sural ve Muhammed Kaya, evlerinin önünde sıkıştırılarak satırlı saldırıya uğradı. Başlarından ve ellerinden satır darbesi alan öğrenciler hastaneye kaldırıldı. Edinilen bilgilere göre saldırıyı gerçekleştirenler ise çevrede bulunan güvenlik kameralarıyla tespit edildi. Saldırganların tespit edilmesinin ardından ise Ankara Emniyeti ve Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı’na suç duyurusunda bulunuldu. Fakat şikayete rağmen saldırganlarla ilgili olarak herhangi bir işlem yapılmadı. Saldırıya uğrayan öğrencilerin sosyal medyada da hedef gösterilmesi üzerine öğrenciler tekrar savcılığa şikayette bulundu. Ancak şikayetin ardından saldırganlar değil, şikayetçi olan öğrenciler gözaltına alındı. Muhammed Kaya olaydan sonra hastanede tedavi görürken Evrensel gazetesine yaptığı açıklamada şunları söylemişti: ‘Bu saldırının bilinçli ve hedef seçilerek yapılmış bir saldırı olduğunu düşünüyoruz. Kafalarımıza doğru vurulan ve acımasızca yapılan bu satırlı saldırının doğrudan öldürme teşebbüsüyle yapıldığı açık. Yaşadığımız bölgede Kürt ve devrimci öğrencilere yönelik sık sık bu saldırılar yaşanıyor. Kendilerini ülkücü olarak tanıtan bu gruplar Ankara Üniversitesi’nde siyasi kimliklerini içeriden tespit ettikleri öğrencilere dışarıda saldırıyor.’”
(http://www.radikal.com.tr/turkiye/saldiriya_ugrayan_kurt_ogrenciler_gozaltinda-1197738 erişim:10.11.2014)

Siyasi Haklar

Siyasi haklar konusu bünyesinde oldukça fazla konuyu ve hakkı birarada barındırmaktadır. Bunlar arasında seçme ve seçilme hakkı, kamu yönetimine katılma, ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri yer almaktadır. Siyasi haklar kapsamında özellikle seçme ve seçilme hakları izleme faaliyetine konu olabilecek haklardır.

Seçme ve seçilme hakkı serbest seçim hakkı kapsamında güvence altına alınmaktadır. Bu kapsamda karar alma organlarının seçimle oluşması, seçimlerin

belirli aralıklarla yapılması ve yapılan seçimlerin serbestlik, genel oy, eşit oy, gizli oy, açık sayım ve döküm ilkelerine uygun şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Genel oy ilkesi herkesin oy kullanma hakkına gönderme yapan bir ilkedir. Seçme hakkına vatandaşlık, yaş, mahkûmiyet, kısıtlılık, ikametgâh gibi gerekçelerle sınırlamalar getirilebilmektedir. Seçilme hakkına ise yine vatandaşlık, yaş, mahkûmiyet, kısıtlılık, ikametgâh ve zorunlu askerlik hizmeti, seçim barajı, adaylık ücreti, eğitim durumu, kamu görevlisi olma gibi gerekçelerle sınırlamalar getirilebilmektedir. Getirilen sınırlamalar bir kişinin yalnızca ırk veya etnik kökeni nedeni ile seçme ve seçilme hakkını kullanmasını engelliyorsa bu durum siyasi haklar alanında ayrımcılık anlamına gelecektir. Yine getirilen sınırlamalar görünüşte tarafsız ve nesnel gibi gözükmeyle birlikte, dolaylı olarak bir ırk veya etnik kökene mensup kişileri dezavantajlı duruma sokuyorsa dolaylı ayrımcılık ortaya çıkacaktır. Türkiye’de vatandaş olmayanların seçme ve seçilme hakkı bulunmamaktadır. Bunun dışında ırk veya etnik köken seçme ve seçilme hakkının kullanımı noktasında bir etki doğurmamaktadır.

Ayrımcı Muamele Örnekleri

İrk veya etnik kökeni nedeniyle;

- Kişilerin seçimlerde aday olma hakkını kullanamamaları,
- Kişilerin oy kullanma hakkını kullanamamaları,
- Kişilerin oy kullanma hakkını serbest bir biçimde kullanamamaları,
- Kişilerin seçimlerde ırk veya etnik kökenleri nedeniyle görev almalarının engellenmesi,
- Doğrudan ırk veya etnik kökeni nedeniyle olmamakla birlikte seçme ve seçilme hakkına yönelik bazı sınırlamaların, orantısız bir biçimde belirli ırk veya etnik kökene mensup kişilerin seçme ve seçilme hakkını kullanmasını engellemesi,
- Anadilinin farklı olması sebebiyle resmi dili bilmeyen kişilerin seçim süreci hakkında kendi anadillerinde bilgilendirilmemesi,
- Seçim materyallerinin azınlık dillerinde de mevcut olmaması.

Adalet Erişim Hakkı

Adalet erişim kavramı, ekonomik ve sosyal adaletsizlikten kaynaklanan engellerle mahkemelere ulaşımın (fiziksel anlamda) zor olmasını, yasal sürecin ve işlemlerin karmaşık olmasını, hukuk sisteminin hantallığı, etkisiz icra mekanizmaları gibi yapısal engellerin ortadan kaldırılmasını ve herhangi bir nedenle ayırım gözetilmeksizin herkesin adaletten eşit şekilde yararlanma hakkını anlatır.

Adaletle erişim kavramı kişinin yargılama giderlerini karşılayamayacak durumda olduğu zaman yargılama giderlerinden muaf tutulmasını ve belirli durumlarda ücretsiz bir avukatın hukuki yardımından yararlanma hakkını da kapsamaktadır. İnsan hakları bağlamında değerlendirildiğinde de adli yardım ve adaletle erişimin, “adil yargılanma hakkı” ile ayrılmaz bir bağı söz konusudur. Adli yardım, devlete yüklenmiş bir görev olması bakımından kamu hizmeti statüsü taşımaktadır. Anayasa’da yer alan hükümler adaletle erişim ile ilgili yeterli güvenceyi sunmaktadır.

Yargılama giderleri, bir davada yargılama için zorunlu olan bir iş ve hizmetin gerektirdiği tüm harcamalardan oluşmaktadır. Yargı sürecindeki masraflar, mahkemeye başvurma hakkının özünü zedeleyecek şekilde bir engel yaratmamalıdır. Yargı makamlarının davaya bakmak için aldıkları mahkeme masrafları ile başvurucaunun mahkeme kanalıyla iddiasını ispat etme menfaati arasında iyi bir denge sağlanmalıdır. Dava masrafı çok yüksek tutularak, mahkemeye ulaşma hakkının özü zedelenmemelidir. Adli yardım olmaması durumunda, hukuk davaları ve idari davalardaki yüksek dava masrafları mahkemeye etkili ulaşma hakkını ihlal edebilir.

Türkiye’de yargılama usulleri hukuk yargılaması, ceza yargılaması ve idari yargılama olarak üçe ayrılmaktadır. Bir kişi hakkında ceza davası açıldığı durumda Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 150. maddesine göre suç ayrımı yapılmaksızın bir avukatın hukuki yardımından yararlanma hakkı söz konusudur. Ayrıca ceza davasında sanık tarafından herhangi bir harç ödenmesi gerekmediği için adli yardım açısından bir sorun gündeme gelmemektedir.

Türkiye’de hukuk yargılamasında ve idari yargılamada avukatla temsil zorunluluğu yoktur. Öte yandan giderek karmaşıklaşan yargılama usulleri birçok durumda fiilen bunu zorunlu hale getirmiştir. Avukatlık Kanunu’nun 176. ve devamındaki maddeler avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayan kişilere baroların adli yardım servisleri vasıtasıyla avukatlık hizmeti sunulmasını düzenlemektedir. Maddi durumu iyi olmayan kişiler belirli koşulları yerine getirmek kaydıyla barolara başvurarak herhangi bir hukuki konuda yardım almak için bir avukatın ücretsiz olarak görevlendirilmesini talep etme hakkına sahiptir.

Yargılama giderleri bakımından adli yardım konusu, Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun (HMK) 334-340. maddeleri arasında düzenlenmiştir. HMK’nın 334. maddesi ile kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimselerin, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilecekleri belirtilmiştir. Maddede ayrıca yabancılar açısından karşılıklılık (mütekabiliyet) şartı aranmıştır. Dolayısıyla yabancılar bakımından yoksulluk ve açıkça dayanaktan yoksun olmama ölçütleri yanında ayrıca karşılıklılık esası noktasında üçüncü bir ölçüt daha öngörülmüştür.

Ayrımcı Muamele Örnekleri

İrk veya etnik kökeni nedeniyle;

- Hakkın bir suç isnadı olması nedeniyle gözaltına alınan, tutuklanan veya yargılanan bir kişiye bir avukatın ücretsiz hukuki yardımından yararlanma hakkının hatırlatılmaması veya bu kişinin bu haktan yararlanmasının engellenmesi,
- Kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan bir kişinin ırk veya etnik kökeni dolayısıyla açmak istediği bir davada mahkeme tarafından adli yardımdan yararlandırılmaması,
- Avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayan kişilerin bulunduğu ildeki baronun adli yardım servisine başvurmasına ve adli yardımdan yararlanma koşullarını taşımasına rağmen ırk veya etnik kökeni nedeniyle mevzuatta yer almayan veya diğer kişilerden istenmeyen belgelerin sunulmasının talep edilmesi ve sonucunda avukat görevlendirilmesi talebinin reddedilmesi,
- Avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayan kişilerin adli yardımdan yararlanma koşullarını taşımasına rağmen bulunduğu ildeki baronun adli yardım servisine yaptığı başvurunun ırk veya etnik kökeni nedeniyle reddedilmesi,
- Barolar tarafından görevlendirilen avukatların yardım etmek üzere görevlendirildikleri kişiye ırk veya etnik kökeni nedeniyle yeterli hukuki yardımda bulunmaması.

AYRIMCILIK MAĞDURLARININ BAŞVURABİLECEKLERİ HUKUKİ YOLLAR

Bu rehber ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılık konusunda savunuculuk ya da hak arama yollarına dair derinlemesine bilgi vermek amacıyla hazırlanmadığı için bu kısımda yargısal yollar hakkında kısaca bilgi verilecektir. Gittikçe karmaşıklaşan usul kuralları çerçevesinde yargısal yollar söz konusu olduğunda, mümkün olduğunca hukuki yollara ilişkin uzmanlık sahibi olan hukukçulara danışılması daha yerinde olacaktır. İzleme faaliyetinde yüz yüze görüşülen ayrımcılık mağdurlarına bu tür bir bilgi verilmesi yerinde olacaktır. Hukuki başvuru yollarının kullanımında hak düşürücü süreler söz konusu olduğu için ihlalin ortadan kaldırılmasına yönelik adımların en kısa sürede atılması büyük önem taşımaktadır.

Ayrımcı muameleden kamu makamları sorumlu olduğunda idare ve ceza mahkemeleri, bir özel hukuk gerçek veya tüzel kişisi söz konusu olduğunda ise hukuk ve ceza mahkemeleri yargı yetkisine sahiptir. Türkiye’de uyuşmazlığın niteliğine bağlı olarak, ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılıkla

ilgili davalar hukuk, iş, ceza ve idare mahkemelerinde görülebilmektedir. Arbuluculuk ve/veya uzlaşma gibi yargı dışında çözüm olanakları sunan alternatif uyuşmazlık çözüm yolları oldukça sınırlıdır ve özellikle ceza yargılamasında ayrımcılık suçu şikâyete tabi bir suç olarak düzenlenmediği için uzlaşmaya tabi değildir. Bu yüzden ayrımcılık iddiaları bakımından tek seçenek olarak iş yükü ağır olan ve ağır işleyen mahkemeler kalmaktadır. Yargı yoluna başvurulmasının avantajı ise mağdurların tazminata erişimi için öngörülen tek yol olmasıdır.

Ayrımcılık mağdurları maddi zararlarının tazminini, yoksun kaldıkları kazan-cın giderimini veya duydukları elem ve acıdan kaynaklanan manevi zararların tazminini ya da bunların tamamını birden talep edebilmektedir. Ceza, hukuk veya idari yargılamaların paralel biçimde gerçekleşebilmesi mümkündür. Mağdurlar eş zamanlı olarak hukuk veya iş mahkemelerinde tazminat için dava açabilecekleri gibi, bir idari başvuru ile disiplin soruşturması ya da cumhuriyet savcılıklarına yapılacak bir şikâyet ile ceza soruşturması açılmasını talep edilebilecektir.

Anayasa'nın 125. maddesine göre idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır ve idare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür. İdari işlemlerde, eğer idare mahkemesi tarafından bir hukuka aykırılık bulunursa idari işlemin iptaline ve/veya zararın tazminine karar verilebilir. İdari eylemlerde tazminat söz konusu olmaktadır. İdare mahkemelerinde bir davanın açılmasından önce mağdurun ilgili idari makama başvurusu ve tazminat talep etmesi gerekmektedir. İdari makam üç şekilde davranabilir: Talebi kabul edip, bunun gereğini yapabilir; başvuruda ortaya konulan talebi reddedebilir ki bu durumda başvurunun ret tarihinden itibaren 60 gün içerisinde idare mahkemelerinde dava açması gerekmektedir ve taleple ilgili olarak 60 gün içerisinde herhangi bir cevap vermeyebilir ki bu durumda da mağdur, idarenin sessiz kaldığı 60 günü takip eden 60 gün içerisinde idare mahkemesinde dava açmalıdır.

Ayrımcılık, ilk defa 2005 yılında, Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesi ile suç haline getirilmiştir. Ancak, ayrımcılık yasağının etkili şekilde uygulandığı hukuk sistemleri de dâhil olmak üzere çoğu hukuk sisteminde, ceza hukuku ayrımcılıkla mücadelede en uygun yol olarak kabul edilmemektedir. Zira ceza hukukunda geçerli olan kanunilik ilkesi ve masumiyet karinesi gereğince, ayrımcılığı suç haline getiren hükümlerin uygulanması pratik olarak mümkün gözükmemektedir. Bu durum Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesi bakımından da geçerlidir.

Hukuk yargılamasında ise davacı, dava ile ilgili olguları ve kanıtları bizzat sunmak zorundadır ve kendi davasını ispat etmelidir. Hukuk mahkemelerinde davacı zararını ispat etmek zorundadır ve tazminatın miktarı hâkim tarafından tayin edilmektedir. Hukuk davaları açısından, ayrımcılığın ve bundan sorumlu kişinin davacı tarafından öğrenilmesinden itibaren iki yıl içerisinde davanın açılması gerekmektedir. Her durumda davacının, ayrımcılığın gerçekleşmesinden itibaren on yıl içerisinde davayı açması gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen iç hukuk yollarından bir sonuç alınmadığı durumda Ana-

yasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunularak ayrımcılık yasağının ihlal edildiğinin ileri sürülmesi mümkündür. Bunun için yukarıda belirtilen yargısal yolların kullanılmasının ardından kararın öğrenildiği tarihten itibaren 30 gün içinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurulması gerekmektedir. Başvuru yukarıda belirtilen diğer yargısal usuller gibi harca tabidir. Anayasa Mahkemesi başvuru sonucunda bir hakkın ihlaline hükmederse yargılamanın yenilenmesi veya tazminat kararı verebilmektedir.

Türkiye hukukunda hukuk ve ceza davaları ile idari davalarda ücretsiz adli yardımdan yararlanma hakkı söz konusudur. Adli yardım hem ücretsiz olarak bir avukattan yardım almayı hem de yargılama masraflarından muafiyeti içermektedir. Ücretsiz avukatlık hizmeti hemen her ilde bulunan barolar tarafından sunulmaktadır. Baroların adli yardım hizmeti için gerçekleştirdiği masraflar Maliye Bakanlığı tarafından barolara geri ödenmektedir. Mahkeme masraflarından muafiyet için ise davanın açıldığı mahkemeden bu yönde bir talepte bulunulması gerekmektedir. Mahkeme adli yardım talebini kabul ederse, başlangıçta alınmayan yargılama masrafları davada haksız çıkan tarafa yükletilmektedir. Adli yardım talebi kabul edilen kişi davanın sonunda haksız çıkarsa, bu kişinin maddi durumuna göre mahkeme yargılama masraflarının ödenmemesine karar verebilmektedir.

İç hukukta mevcut tüm yargısal yollardan herhangi bir sonuç alamayan ve mağdur edildiğini düşünen tüm ayrımcılık mağdurlarının bazı uluslararası denetim mekanizmalarını harekete geçirmesi mümkündür. Bunlardan ilki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'dir (AİHM). İç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından altı aylık bir süre içerisinde AİHM'e başvurma hakkı mevcuttur. Bu yolun kullanılması için Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılması ve bu yolun olumsuz sonuçlanması gerekmektedir. AİHM dışında bir başka uluslararası başvuru yolu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'dir. Ayrımcılık mağdurları yine iç hukukta mevcut tüm yolları tükettikten sonra Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme bağlamında ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddiasıyla İnsan Hakları Komitesi'ne başvurma olanağına sahiptir.

İrk veya etnik köken temelinde ayrımcılık vakalarına karşı Türkiye'de bir dizi yargısal olmayan başvuru yolu söz konusudur. Başvuru yapılacak makamlardan biri veya birkaçına aynı anda başvurulması mümkündür. Bu kurumlara yapılacak başvurular ücretsizdir. Yargısal benzeri yolların yargısal yollardan en temel farkı başvurulmuş bu tür kurumların verecekleri kararların bağlayıcı olmaması ve tavsiye niteliğinde olmasıdır. Bir başka deyişle, verilen kararlara kamu kurumları uymayabilmektedir ve bu durumda başvurulabilecek bir başka makam bulunmamaktadır. Bu tür bir eksikliğe rağmen, bu tür kurumların verdikleri kararlara zaman zaman idare tarafından uyulmaktadır ve böyle bir durumda yargısal usullerde olduğu gibi uzun süre sonunda değil daha kısa sürede sonuç almak mümkün olabilmektedir. Bu kurumlar Kamu Denetçiliği Kurumu, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları ve TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'dur. Bu kurumlarla ilgili ayrıntılı bilgiye kurumların web sitelerinden ulaşılması mümkündür.

Türkiye'deki ayrımcılık durumunda başvurulabilecek yerler:

Türkiye İnsan Hakları Kurumu (TİHK)

İnsan hakları ihlali içeren her olay hakkında, ücretsiz bir şekilde TİHK'e başvurulabilirsiniz. Şikâyet dilekçenizde olayı açıklamanız, şikâyet edilen kişi veya kurumu belirtmeniz, olayla ilgili talebinizi ve varsa ilgili delil ve belgeleri sunmanız gerekmektedir. Dilekçede adınız, soyadınız, imzanız ve ikametgâh adresinizin bulunması gerekir. Şikâyet dilekçenizi şahsen, posta veya faks yoluyla TİHK'e gönderebilirsiniz. Eğer makul gerekçeniz varsa kimliğinizin gizli tutulmasını talep edebilirsiniz.

Adres: Türkiye İnsan Hakları Kurumu
Yüksel Cad. No: 23 Kat: 3 06650 Kızılay
Çankaya Ankara
Telefon: 0312 422 29 20 (yalnızca
bilgilendirme)
Faks: 0312 422 29 96
E-posta: tihk@tihk.gov.tr

TC Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)

Kamu kurum ve kuruluşlarında karşılaştığımız ayrımcılık durumlarında ücretsiz olarak Ombudsmanlığa başvurabilirsiniz. Başvuruyu Kamu Denetçiliği Kurumu'nun internet sitesindeki e-başvuru yoluyla veya olay içeriği, şikâyet edilen daire, talep ve başvuranın kişisel bilgilerini içeren bir dilekçeyle faks veya posta yoluyla iletebilirsiniz. Türkçe dışında bir dille başvuru yapılması durumunda kurum başvuruyu makul bulursa inceler. Faks ve elektronik posta yoluyla yapılan şikâyetlerde dilekçe ve belge asılları 15 gün içinde kuruma gönderilmelidir.

E-başvuru: <http://ebasvuru.ombudsman.gov.tr/Giris.aspx>
Adres: Büyükdere Cad. Maslak Kasırları,
Mabeyn-i Hümayun Kasrı Maslak
Sarıyer İstanbul

Kavaklıdere Mah. Nevzat Tandoğan
Caddesi No: 4 Çankaya Ankara
Telefon: 0312 465 22 00
Faks: 0312 465 22 65
E-posta: iletisim@ombudsman.gov.tr

Savcılıklar ve Mahkemelere Başvuru

Ayrımcılık veya hak ihlalleri durumlarında hukuksal yardım olarak savcılıklara suç duyurusunda bulunabilir ya da dava açabilirsiniz.

Savcılıklara suç duyurusu yapmak veya mahkemelerde dava açmak için profesyonel bir hukuki destek alınız. Maddi durumunuz avukat tutmaya uygun değilse yaşadığınız ildeki Baro'dan adli yardım talebinde bulunabilirsiniz. Barolardan adli yardım alabilmek için gerekli belgeler;

Muhtardan alınacak gelir durumu belgesi,
Muhtardan alınacak ikametgâh belgesi,
Nüfus cüzdan fotokopisi,
Dava için gerekli belgeler

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği (ESHİD)

Hak ihlaline veya ayrımcılığa uğradığımız durumlarda EŞİD'e e-posta, telefon, posta yoluyla veya şahsen, konu ile ilgili başvuruda bulunabilirsiniz. Derneğimiz size hukuksal yardım sunabilir ve uygun yerlere sizin adınıza başvuruda bulunabilir.

Adres: Kamer Hatun Mahallesi
Hamalbaşı Caddesi No: 22/9 Galatasaray
Beyoğlu İstanbul
Telefon: 0212 293 63 77
0501 212 72 77
E mail: esithaklar@gmail.com
www.esithaklar.org

KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ²³

Adli yardım: Avukatlık ücretini ve/veya yargılama giderlerini karşılama olanağı olmayan kişiler için avukatlık ücretinin ve/veya mahkeme harçları ve diğer yargılama masraflarının devlet tarafından karşılanması.

Adli yardım bürosu: Hukuksal yardıma ihtiyacı olup avukatlık hizmetinden yararlanmak için maddi olanağı bulunmayanlara baroların ücretsiz sağladığı hizmetleri sunan merkez.

Anayasa Mahkemesi: Türk hukukunda Anayasa değişikliklerini şekil bakımından kanun, kanun hükmünde kararname ve TBMM İçtüzüğü değişikliklerini; şekil ve esas bakımından Anayasa hükümleri temelinde denetleyen ve Anayasa'ya aykırı bulunanları iptal edebilen; Anayasa'da ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan hak ve özgürlüklerin ihlali durumunda iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından yapılan bireysel başvuruları inceleyerek ihlal kararlarına hükmedebilen yüksek yargı organı.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS): Avrupa Konseyi tarafından insan haklarının etkin biçimde tanınmasını ve korunmasını hedef alarak hazırlanan ve 1953 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme. Sözleşme'nin resmi adı İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'dir.

Avrupa Sosyal Şartı (ASS): Avrupa Konseyi tarafından sosyal hakları güvence altına almak amacıyla 1965 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme.

Ayrı tutma (Segregasyon): Eğitim kurumlarında, konut, kamusal alan veya ticari kuruluşlarda değişik ırktan, sınıftan veya etnik kökenden vs. kişileri ayrı tutma politikası veya uygulaması.

Ayrımcılık: Irk, etnik köken, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, dil, din, inanç, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, engellilik, doğum, siyasal ya da diğer görüşlere dayalı olarak veya benzer bir nedenle gerçekleştirilen ve bütün hak ve özgürlüklerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyen veya sınırlandıran muameleler.

Ayrımcılık yasağı: Irk, etnik köken, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, dil, din, inanç, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, engellilik, doğum, siyasal ya da diğer görüşlere dayalı olarak veya benzer bir nedenle gerçekleştirilen farklı muamelenin hukuken yasaklanması.

Azınlık hakları: Azınlık grubu mensuplarının, evrensel olarak güvenceye alınmış bireysel insan haklarına ek olarak, belirli bir korunma hakkına sahip olması. Bu "özel haklar", azınlık grubu mensuplarının konumlarından kaynaklanan ayrıcalık değil, azınlık gruplarının kimliklerini, özelliklerini ve gele-

23 Sözlükte yer alan başlıklar ve bilgiler şu kaynaklardan yararlanarak hazırlanmıştır: Uluslararası belgeler ve iç hukukta geçen tanımlar; European Roma Rights Center (Avrupa Roman Hakları Merkezi), Haklarımızı Bilmek ve Onlar İçin Mücadele Etmek: Roman/Çingene Aktivistler İçin Bir Rehber, Budapeşte, 2006; Şahin Antakyahoğlu, Türkay Asma, Dilek Kumcu, Zeynep Oya Usal, Sevgi Usta Sayita ve Özge Yücel Dericiler, İlköğretimde Haklarımız Var: İlköğretimde Haklar ve Hak Arama Yolları, Eğitim Reformu Girişimi, İstanbul, 2009; Manuel Guzman, Bert Verstappen, İzleme Nedir?, HURIDOCS, 2009

neklerini korumalarını sağlamak için alınmış önlemlerdir.

Bağlantılı ayrımcılık: Bir kişinin, kendisiyle bağlantılı bir başka kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılığa uğraması durumu.

Bildirge: Hukuki açıdan bağlayıcı olmayan, ancak belirli bir konu üzerinde anlaşılan standartları belirten uluslararası belge.

Birleşmiş Milletler (BM): II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası ilişkileri istikrara kavuşturmak ve dünya barışını sağlam temeller üzerine oturtmak amacıyla 1945 yılında kurulan, 193 devletin üyesi olduğu uluslararası kuruluş.

Birleşmiş Milletler Komiteleri: İnsan hakları sözleşmelerini yorumlayan, sözleşmelerin taraf devletlerde nasıl uygulandığını denetleyen ve bazı durumlarda sözleşmenin ihlaline ilişkin şikâyetleri inceleyen yargısal benzeri nitelikte oluşturulmuş uluslararası organlar.

Cinsel yönelim: Kişinin cinsel dürtülerinin hangi cinse yönlendiğini belirler. Belli bir cinsiyetteki bireye karşı süregelen duygusal ve cinsel çekim olarak tanımlanabilir. Heteroseksüellik, eşcinsellik ve biseksüellik gibi.

Çekince: Uluslararası bir sözleşmeye taraf olan devletin, o sözleşmenin bazı hükümlerinin etkisini kendisi bakımından değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya yönelik yaptığı tek taraflı bildirim.

Çocuk: On sekiz yaşını doldurmamış kişi.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS): Birleşmiş Milletler tarafından 1989 tarihinde kabul edilen, çocukların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan uluslararası sözleşme.

Çoklu temelde ayrımcılık: Bir kişinin birden çok temelde ayrımcılığa uğraması durumu.

Doğrudan ayrımcılık: Ayrımcılığın yasaklandığı nedenlerden (dil, ırk vs.) birine dayalı olarak, bir kişi veya grubun insan hak ve özgürlüklerinden, aynı veya benzer konumda olduğu diğer kişilerle eşit bir şekilde yararlanmasını ve bunları kullanmasını engelleme ya da zorlaştırma niyet veya etkisine sahip her türlü fark, dışlama, sınırlama ya da tercih.

Dolaylı ayrımcılık: Herkes için aynı şekilde geçerli ve görünüşte tarafsız olan, ancak bazı kişi ve gruplar üzerinde diğerlerinden farklı olarak veya diğer gruplardan daha fazla olumsuz etkiler yaratan yasal düzenleme, uygulama ve tedbirler.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ES-KHS): Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen temel sözleşme.

Engelli kişi: Diğerleri yanında, çeşitli engellerle etkileşerek diğer kişilerle eşit

bir şekilde topluma tam ve etkili şekilde katılmasını engelleyen uzun süreli fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetiyetimleri olan kişi.

Geçici özel önlem: Ayrımcılığı ortadan kaldırma, fırsat eşitliğini sağlama ve toplumsal hayata tam katılım kapsamında toplumda korunması gereken dezavantajlı gruplara tanınan imtiyaz.

Genelge: Kanun ve yönetmeliklerin uygulanmasında yol göstermek üzere yetkili makamlarca hazırlanan ve ilgililere gönderilen emir-yazı.

Göçmen: Herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın, kişinin hür iradesiyle hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri ve ailelerinin gelecekte beklenenlerini artırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve bu kişilerin aile fertleri.

Gösterge: Bir hakkın mevcut durumunu, nerede olduğunu, hangi yöne değıştiğini ve hedeften ne kadar uzakta olduğunu gösteren bir araçtır.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASŞ): Avrupa Konseyi tarafından sosyal hakları güvence altına almak ve Avrupa Sosyal Şartı'nda yer alan bu hakların kapsamını genişletmek amacıyla kabul edilen ve 1999 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme.

Haksız fiil: Bir kimsenin, hukuk kurallarına aykırı ve zarar verici davranışı.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (IAOKS): Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve devletlere kişi, grup veya kurumlar aleyhinde ırk ayrımcılığı içeren hiçbir uygulamada bulunmama; ayrımcılığı desteklememe; kişi, grup veya kuruluşlar tarafından yapılan ırk ayrımcılığını yasaklama; ulusal ve yerel düzeydeki hükümet politikalarını gözden geçirerek, ırk ayrımcılığına neden olabilecek yasal düzenlemeleri kaldırma yükümlülüğü getiren ve 1969 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme.

Homofobi: Eşcinsellere ya da eşcinselliğe karşı duyulan nefret, korku ya da hoşnutsuzluktur. Sifat olarak homofobik şekilde kullanılır.

Hukuk: Belirli bir zamanda belirli bir toplumdaki ilişkileri düzenleyen ve uyulması devletin yaptırım gücüyle zorunlu kılınan kurallar bütünü.

Irk ayrımcılığı: Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacıyla ya da etkisine yönelik; ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih.

Irkçılık: Belirli gruplar hakkında önyargılara ve kalıpyargılara sahip olma; ırkın, insan özelliklerini ve kabiliyetlerini belirleyen önemli bir etken olduğu inancına dayanan veya bu inanç tarafından desteklenen, soy ile aktarılan veya kültürel olarak edinilen farklılıkların bir ırkın diğeri bir ırka göre üstün veya aşağı olmasını belirlediğini savunan düşünce.

İçtihat: Bir yargı organı tarafından verilmiş, ilgili tarafları veya herkesi bağlayan kararlar.

İdare/kamu idaresi: Hükümetin denetimi altında kamu hizmeti veren kurum ve kuruluşlar.

İdari işlem: İdare organlarının kamu hizmetine ilişkin yaptıkları işlemler.

İnsan hakları: İstisnasız bir şekilde herkesin, sadece insan olması sıfatıyla doğuştan sahip olduğu, dokunulamaz, devredilemez ve vazgeçilemez hak ve özgürlükler.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB): Birleşmiş Milletler tarafından 1948 yılında ilan edilen, herkesin sadece insan olmaktan dolayı sahip olduğu haklara yer veren ve birçok uluslararası sözleşmeye temel oluşturan uluslararası belge.

İptal davası: Bir idari işlemin iptali için idari yargı organlarında açılan dava.

İspat yükünün yer değiştirmesi: Hukuk yargılamalarında ispat yükü ile ilgili olarak iddia edenin iddiasını ispatlaması kuralının tersine, ayrımcılık yasağı söz konusu olduğunda, farklı muamele gördüğünü ve ayrımcılığa uğradığını iddia eden kişinin bu iddiasını görünüşte ortaya koyacak delilleri sunması sonucunda, ispat yükünün ayrımcı muameleyi gerçekleştirdiği iddia edilen kişiye geçmesi durumu.

İstisnalar: Ayrımcılık temellerinden herhangi birisiyle ilgili bir özelliği esas alan bir farklı muamelenin, ilgili iş faaliyetlerinin ya da bunların gerçekleştirildiği bağlamın niteliği dolayısıyla, söz konusu özelliğin gerçek ve belirleyici bir mesleki gereklilik teşkil etmesi durumunda, amacın meşru ve şartın da orantılı olması kaydıyla, ayrımcılık teşkil etmemesi hali. Örneğin, dini kuruluşlar ve ibadethanelerin iş faaliyetleri söz konusu olduğunda, bir kişinin dinine veya inancına dayanan farklı bir muamelenin, bu faaliyetlerin ya da bunların gerçekleştirildiği bağlamın niteliği dolayısıyla, kuruluşun özellikleri açısından gerçek, meşru ve gerekçeli bir iş şartı teşkil etmekte olması nedeniyle ayrımcılık teşkil etmemesi; ülkelerin emek piyasası politikaları gibi nesnel ve meşru bir amaç içeriyorsa ve öngörülen bu amaç için kullanılan araçlar orantılı ve gerekli ise yaş temelli olarak farklı muamelenin ayrımcılık teşkil etmemesi gibi.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (KKAÖS): Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve 1981 yılında yürürlüğe giren, diğer uluslararası insan hakları sözleşmelerinde yer alan hakların kadınlar için de gerçekleştirilmesini sağlamayı amaçlayan uluslararası sözleşme. Sözleşme, kadınların yaşamını etkileyen siyaset, ekonomi, hukuk, sağlık ve aile gibi alanlarda kadınların rolleri ve durumları ile ilgili sorunları kapsamlı bir şekilde ele alır.

Kamu hizmeti: Devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetimi ve denetimi altındaki diğer kişilerce, kamunun genel ve ortak gereksinimlerini sağlamak için sürdürülen etkinlikler.

Kanun: Anayasa tarafından yetkili kılınan, TBMM tarafından Anayasa'da öngörülmüş usullere uygun olarak kabul edilip yürürlüğe konan veya değiştiril-

len genel, objektif, herkes için bağlayıcı ve sürekli hukuk kuralları.

Kanun hükmünde kararname (KHK): Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği bir yetki kanununa dayalı olarak, yetki kanununda izin verilen süre ve sınırlar içerisinde Bakanlar Kurulu tarafından belirli konuları düzenlemek amacıyla çıkarılan ve yürürlükteki kanunları değiştirebilen, yürürlükten kaldırabilen ya da yeni bir hukuk kuralı ortaya koyan kanunla eşdeğer hukuk kuralları.

Kanunilik ilkesi: Hiç kimsenin işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunların suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaması ve hiç kimsenin bir suç işlediği zaman kanunlarda o suç için belirlenmiş olan cezadan daha ağır bir cezaya çarptırılmaması. Cezalar ancak kanunla konulabilir. Bir fiil işlenmeden, davranış gerçekleşmeden önce ceza kanunlarında suç olarak öngörülmesi ve bu suçun cezası da önceden tespit edilmiş olmalıdır. Daha sonra kabul edilen bir suç veya sonradan cezayı ağırlaştırıcı bir düzenleme önceki fiile uygulanamaz. Kanunda öngörülen durumlara ilişkin düzenlemeleri kanunda öngörülmeyen benzer durumları kapsamına alacak şekilde genişletmek bu ilkeye aykırıdır.

Kovuşturma: Savcılar tarafından bir kişinin suç işlediği ve cezaya çarptırılması gerektiği iddiasıyla düzenlenen iddianamenin mahkeme tarafından kabul edilerek ceza davasının açılmasının ardından, ceza mahkemesinin bu kişinin suçu işleyip işlemediğine dair karar vermesine kadar geçen yargılama süreci.

LGBTT: Lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüel kelimelerinin kısaltmasıdır. İngilizcede bu kısaltma LGBT (T=transgender) veya LGBTI (I=intersex) şeklinde kullanılmaktadır.

Maddi tazminat davası: Hukuka aykırı şekilde kişilik haklarına saldırıda bulunulduğunu düşünen bir kişinin, bu saldırıdan dolayı uğramış olduğu maddi zararların giderilmesi için açtığı dava.

Mağdur: Bir haksız fiil ve suç sonucunda zarar gören kimse.

Mağdurlaştırma: Bir kişinin ayrımcılığa uğradığı gerekçesiyle yaptığı şikâyet sonucunda kötü davranışla karşılaşması veya farklı muamele görmesi ya da bir kişinin ayrımcılığa uğradığı gerekçesiyle bir şikâyette bulunan kişiyi desteklemesi sonucunda benzer muamelelerle karşılaşması.

Makul uyumlaştırma: Engelli kişiler açısından, işveren veya herhangi bir kişi ya da kuruluşun, bir hükmün, ölçütün veya uygulamanın beraberinde getirdiği dezavantajları ortadan kaldırmak için uygun tedbirleri alması.

Manevi tazminat davası: Hukuka aykırı şekilde kişilik haklarına saldırıda bulunulduğunu düşünen kişinin, bu yüzden duymuş olduğu üzüntü veya utancın giderilmesi için açtığı dava.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS): Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme. Yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, etnik azınlıklar

için kültürlerinden yararlanma, dinlerine inanma, dinlerini öğretme ve dillerini kullanma hakları gibi hak ve özgürlüklere yer verir.

Mevzuat: Yürürlükte olan anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik vs. hukuk kaynaklarının tümü.

Mülteci: Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan veya söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen, başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan ve bu talebi o ülke tarafından kabul edilen kişi.

Nefret söylemi: Irkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm (Yahudi düşmanlığı) ve hoşgörüsüzlük temelli saldırgan milliyetçilik, etnik merkezîyetçilik, ayrımcılık ve azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli kişilere karşı düşmanlık gibi diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her tür ifade biçimi.

Nefret suçu: Mağdurun, mülkün ya da işlenen bir suçun hedefinin, gerçek veya hissedilen ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak; benzer özellikler taşıyan bir grupla, gerçek ya da öyle algılanan bağlantısı, ilgisi, bağlılığı, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçildiği, kişilere veya mala karşı suçları da kapsayacak şekilde işlenen her türlü suç.

Olumlu önlem (tedbir): Ayrımcılığın tek başına yasaklanmasının toplum içerisinde herkese fırsat eşitliğinin sağlanması açısından gerçek bir çözüm olmamasından hareketle, bir kişinin ırk veya etnik kökeni, yaşı, cinsiyeti gibi özelliklerinden kaynaklanan dezavantajlarının ortadan kaldırılmasına yönelik geçici nitelikte özel önlemler alınması.

Pozitif ayrımcılık: Bkz. Geçici özel önlem.

Pozitif önlem (tedbir): Bir hakkın ihlali riskinin gerçekleşmesinin engellenmesi veya önlenmesi için devletler tarafından alınan önlem.

Pozitif yükümlülük: Bir hakkın hayata geçirilmesi noktasında devletlerin gerekli adımları atma ve tedbirleri alma yükümlülüğü.

Protokol: Bir uluslararası sözleşmeye ilave usuller veya yeni maddeler eklenmesi amacıyla kabul edilen, sözleşmede bu anlamda değişiklik yapan ayrı bir uluslararası sözleşme.

Re'sen: Kendi başına, kendiliğinden, bağımsız olarak ve kimseye bağlı olmaksızın.

Savunuculuk: Yasaları veya politikaları değiştirmek için, karar alıcıları etkileyerek kamu politikasını etkileme girişimi.

Sığınmacı: Mülteci ile aynı nedenlerden dolayı başka bir ülkede olan ancak henüz resmi, sürekli bir izin almamış, başvuru ya da dava aşamasında olan kişi, mülteci olana kadar süren geçici statü. Ancak Türkiye, yalnızca “Avrupa’da meydana gelen olaylar”dan kaynaklanan iltica taleplerini kabul ederek diğer tüm talepleri “sığınmacı” olarak değerlendirir. Sığınmacılık uluslararası hukukta mülteci statüsü elde edilene kadar var olan geçici bir statüyken, Türkiye’de hem mülteci hem de sığınmacı nihai birer statüdür.

Sistemik ayrımcılık: Özellikle bazı gruplara karşı, ayrımcılığın yasaklandığı temellerden bir ya da birkaçı üzerinden uygulanan ayrımcılığın yaygın ve süregiden bir niteliğe sahip olması ve toplumsal davranış ve örgütlenmeye derinden nüfuz etmiş olması hali.

Sivil toplum örgütü (STÖ): Hükümetten bağımsız, belli amaçlar için gönüllü olarak ve kâr amacı gütmeyen hizmet sunmak veya kamu politikalarını etkilemek üzere bir araya gelmiş insan veya kuruluş topluluğu.

Soruşturma: Bir olayı açıklığa kavuşturmak amacıyla bir idari makamın veya savcılıkların yönettiği, ilgililerden ve tanıklardan bilgi toplama, konuyu inceleme işi, tahkikat, ceza davasını hazırlama süreci.

Şiddet: İhmal, başta fiziksel, cinsel ve psikolojik olmak üzere her tür istismar, intihar veya diğer kendi kendine zarar veren hareketleri de içerecek biçimde, bir kişinin kendisine, diğer bir kişiye veya bir gruba ya da topluluğa karşı, yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişim bozukluğu veya malullük ile sonuçlanan veya sonuçlanma riski doğuracak biçimde kasten fiziksel güç kullanması, zorlama ya da tehdit yollarına başvurusu.

Taciz: Irk veya etnik köken, din veya inanç, yaş, engellilik ve cinsel yönelim gibi nedenlerden herhangi birisiyle ilgili olarak bir kişinin onurunu zedelemek ve gözdağı veren, düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü ya da saldırgan bir ortam yaratmak amacı veya etkisiyle o kişi için istenmeyen bir fiil gerçekleştirilmesi.

Tazminat: Hukuka aykırı olarak başkalarına verilen maddi veya manevi zararlara karşılık ödenen bedel.

Temyiz: Bir mahkemece verilen kararın, kanun ve usul yönünden yüksek mahkemece incelenmesini sağlayan yasal yol.

Toplumsal cinsiyet: Farklı kültürlerde, farklı tarihsel zamanlarda ve farklı coğrafyalarda kadınlara ve erkeklere toplumsal olarak yüklenen roller ve sorumluluklar bütünüdür. Kadınlar ve erkekler hakkında genel olarak kabul edilen görüş ve beklentiler, normlar bütünü olarak da tanımlanabilir. Bu tanım, tipik olarak kadınlara ya da erkeklere ait olduğu kabul edilen özellikler ve beceriler ile değişik durumlarda kadın ve erkeklerden genellikle beklenen davranış biçimlerini de içerir. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğin toplum içindeki farklı rollerini, sosyal konumlarını, ekonomik ve politik güçlerini yansıtır ve aynı zamanda tüm bunları etkiler.

Tüzel kişi: Belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere örgütlenmiş, hukukun bağımsız birer varlık olarak tanıdığı kişi veya mal toplulukları.

Tüzük: Bir kanunun uygulanmasını göstermek ve emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak ve Danıştay'ın incelemesinden geçirilmek şartıyla Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan yazılı hukuk kuralları.

Ulusal azınlık: Bir devletin toprakları üzerinde oluşmuş ve tanımı yapılmış olan, mensuplarının söz konusu devletin vatandaşı olduğu ve nüfusun çoğunluğundan sahip oldukları dil, din, kültür ya da diğer karakteristik özellikleriyle belirgin olarak ayrılan ya da farklı gruplar.

Uluslararası hukuk: Ülkeler arasındaki uluslararası ilişkileri, uluslararası kuruluşların kuruluşunu ve işleyişini düzenleyen hukuk.

Uluslararası sözleşme: İnsan hakları hukuku özelinde, ülkeler arasında düzenlenen, kişilerin hak ve özgürlüklerini genişleten ve güvence altına alan ve uygulanması uluslararası kuruluşlar tarafından denetlenen hukuk belgesi.

Uluslararası sözleşmeye taraf olmak: Uluslararası topluma, söz konusu sözleşmeye taraf diğer devletlere, kendi vatandaşlarına ve kendi sınırları içinde yaşayan diğer kişilere karşı, o sözleşmede yer alan hakları yerine getirmekle sorumlu hale gelmek, tanımak ve kabul etmek.

Vaka: Bir bireyin durumunu ilgilendiren devam eden gelişmeler dizisi, özellikle bir konu ile ilgili, örneğin hukuk ya da sağlık, genellikle bir müdahil kuruluşun hizmet vermeye başladığı zaman başlayan ve servisin bittiği zaman sona eren bir süreç.

Vekil: Bir işi başkası adına yürütmeyi veya yerine getirmeyi bir sözleşme aracılığıyla üstlenen, müvekkil tarafından onun adına işlem yapmakla yetkilendirilen kişi.

Yabancı düşmanlığı: Bilinmeyen kişilere ya da yabancılara karşı duyulan ve çoğunlukla belirli bir hedef gruba karşı reddetme, düşmanlık veya şiddet olarak kendini gösteren korku.

Yaptırım: Hukuk kurallarına uyulmasını güvence altına almak amacıyla, bir hukuk kuralına uyulmadığı durumda ceza, tazminat vs. öngörülen sonuçlar. Ayrımcılık yasağının ihlali halinde öngörülecek yaptırımların etkili, caydırıcı ve orantılı olması gerekmektedir.

Yargısal benzeri organ: Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin taraf devletlerce uygulanmasını denetleyen, ancak bu denetim işlevini yargısal usuller kullanmadan yürüten organlardır. Kararları yargı kararı niteliğinde olmadığından, daha çok tavsiye niteliğindedir. Bu organlar mahkeme olarak değil, komite veya komisyon gibi adlarla anılırlar.

Yönetmelik: Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzel kişilerinin kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla çıkardıkları yazılı hukuk kuralları.

Yükümlülük: Hukuken zorunlu kılınan ve yerine getirilmesi gereken görev.

EKLER

Uluslararası Mevzuat

Ayrımcılık ile İlgili Uluslararası Düzenlemeler

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Madde 2: Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

Madde 7: Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildirgeye aykırı her türlü ayırım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 1:

1. Bu Sözleşmede, “ırk ayrımcılığı” terimi, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamındadır.

2. Bu Sözleşme, Taraf Devletlerin vatandaşları ile vatandaş olmayanlar arasında getirdiği farklara, dışlamalara, kısıtlamalara veya tercihlere uygulanmayacaktır.

3. Sözleşme’de yer alan hiçbir husus, belli bir ülke vatandaşlığına karşı ayırım gözetmemesi kaydıyla, Sözleşme’ye Taraf Devletlerin uyruklu, vatandaşlık, vatandaşlığa kabul konularına ilişkin yasal düzenlemelerini etkileyecek şekilde yorumlanamaz.

4. Sadece insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit şekilde yararlanmalarını sağlamak amacıyla, özel bir korumaya ihtiyaç duyan belli ırk veya etnik grupların veya bireylerin uygun gelişimini temin amacına yönelik özel önlemler, bu gibi önlemlerin sonuçta farklı ırk grupları için ayrı haklar sağlanmasına yol açmamaları ve önlemler amacına ulaştıktan sonra sürdürülmemeleri kaydıyla, ırk ayrımcılığı olarak görülmemelidir.

Madde 2:

1. Taraf Devletler ırk ayrımcılığını kınar ve uygun her imkanla ve gecikmeden,

ırk ayrımcılığının her türünün ortadan kaldırılması ve tüm ırklar arasında bu anlayışın geliştirilmesi politikası izlemeyi üstlenir ve bu amaçla,

a) Her Taraf Devlet, bireylere, birey gruplarına ya da kurumlara karşı hiçbir ırk ayrımcılığı eyleminde veya uygulamasında bulunmamayı ve ulusal ya da yerel tüm kamu yetkilileri ile kamu kurumlarının bu yükümlülüğe uygun hareket etmelerini sağlamayı üstlenir.

b) Her Taraf Devlet, herhangi bir kişinin veya teşkilatın ırk ayrımcılığını himaye etmemeyi, savunmamayı ve desteklememeyi üstlenir.

c) Her Taraf Devlet, yerel ulusal ve hükümet politikalarını gözden geçirmek, nerede bulunursa bulunsun, ırk ayrımcılığı doğuran veya devam ettiren yasaları veya düzenlemeleri değiştirmek, kaldırmak veya geçersiz kılmak amacıyla etkin önlemler alır.

d) Her Taraf Devlet, koşullar gerektirdiği takdirde yasal düzenlemeler yapmak dahil, tüm uygun yöntemlerle, herhangi bir birey, grup veya örgüt kaynaklı ırk ayrımcılığını yasaklayacak ve bu tür ayrımcılığa son verecektir.

e) Her Taraf Devlet, gerektiğinde, bütünleşme amaçlı örgüt ve hareketler ile ırklar arasındaki engelleri kaldırmaya yönelik diğer araçları teşvik etmeyi, ırkçı bölünmeyi güçlendirebilecek her şeyi caydırmayı üstlenir.

2. Taraf Devletler, koşullar gerektirdiğinde, belli ırk gruplarının ve bunlara mensup bireylerin, insan hakları ve temel özgürlüklerden tamamen ve eşit şekilde yararlanabilmelerini garanti altına almak amacıyla, bu gruplar ve bireylerin uygun gelişimlerini ve korunmalarını sağlamak için, sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda özel ve somut önlemler alacaktır. Bu önlemler, alınış amaçları gerçekleştirildikten sonra, hiçbir şekilde, farklı ırk grupları için eşit olmayan ve ayrı haklar sağlanması sonucunu doğurmayacaktır.

Madde 3: Taraf Devletler, ırkçı dışlamayı ve apartheid'i özellikle kınar ve kendi yargı yetkileri dahilindeki topraklarda bu nitelikteki tüm uygulamaları önlemeyi, yasaklamayı ve ortadan kaldırmayı üstlenirler.

Madde 4: Taraf Devletler bir ırkın veya belli bir renge veya etnik kökene mensup bir grubun üstünlüğü fikirlerine ya da teorilerine dayanan ya da her ne şekilde olursa olsun ırkçı nefreti ve ayrımcılığı haklı çıkarmaya ya da yüceltmeye çalışan tüm propaganda ve tüm örgütleri kınarlar ve bu tür ayrımcılık faaliyetleri ile ayrımcılığı teşviki ortadan kaldırmaya yönelik acil ve olumlu önlemler almayı üstlenirler ve bu amaçla İnsan Hakları Evrensel Beyanname-si'nde yer alan ilkelere ve bu Sözleşme'nin 5'inci maddesinde açıkça sıralanan haklara saygı göstermek kaydıyla, diğer önlemler arasında,

a) ırkçı üstünlüğe ya da nefrete dayalı tüm fikirlerin yayılmasını, ırk ayrımcılığının teşviki, herhangi bir ırka ya da başka bir renk ya da etnik kökene mensup bir gruba yönelik şiddet eylemlerini ya da bu tür eylemleri teşviki ve ayrıca ırkçı eylemleri finanse etmek dahil bu eylemlere her türlü yardım sağlamayı yasayla cezalandırılacak suç olarak ilan edeceklerdir.

b) Irk ayrımcılığını destekleyen ya da bu tür ayrımcılığa teşvik eden tüm örgütleri ve ayrıca örgütlü ve diğer tüm propaganda faaliyetlerini yasa dışı ilan edecek ve yasaklayacaklar ve bu tür örgütlere ya da faaliyetlere katılımı yasayla cezalandırılacak bir suç olarak ilan edeceklerdir.

c) Yerel veya ulusal kamu kurum ve yetkililerinin ırk ayrımcılığını desteklemesine ya da ırk ayrımcılığına teşvik etmesine izin vermeyeceklerdir.

Madde 5: Sözleşme'nin 2'nci maddesinde sayılan temel yükümlülüklerle uygun olarak, Taraf Devletler her şekliyle ırk ayrımcılığını yasaklamak ve ortadan kaldırmak ve ırk, renk ya da ulusal veya etnik köken ayrımı yapmaksızın, özellikle aşağıdaki haklardan yararlanmada herkesin kanun önünde eşitlik hakkını garanti altına almak yükümlülüğünü üstlenirler.

a) Mahkemeler ve diğer yargı organları önünde eşit muamele hakkı

b) Hükümet görevlileri veya herhangi bir grup veya kurum kaynaklı şiddet ya da bedensel zarara karşı kişinin güvenlik ve devlet koruması hakkı

c) Siyasi haklar, özellikle evrensel ve eşit oy hakkı temelinde seçimlere katılmak - seçme ve seçilme -, hükümette ve her düzeyde kamu yönetiminde yer almak ve kamu hizmetlerine eşit koşullarda girme hakkı

d) Diğer medeni haklar, özellikle:

- i) Devlet sınırları dahilinde hareket serbestisi ve ikamet hakkı
- ii) Kendi ülkesi dahil, herhangi bir ülkeyi terk etmek ve kendi ülkesine geri dönmek hakkı
- iii) Uyruluk hakkı
- iv) Evlenme ve eşini seçme hakkı
- v. Tek başına veya ortak mülkiyet edinme hakkı
- vi) Miras hakkı
- vii) Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı
- viii) Fikir ve ifade özgürlüğü hakkı
- ix) Barışçı toplanma ve dernek kurma hakkı

e) Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, özellikle:

- i) Çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli çalışma koşulları, işsizliğe karşı korunma, eşit işe eşit ücret, adil ve elverişli ücret hakları
- ii) Sendika kurmak ve sendikalara katılmak hakkı
- iii) Mesken edinme hakkı
- iv) Sağlık, tedavi, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı
- v) Eğitim ve mesleki formasyon hakkı
- vi) Eşit koşullarda kültürel faaliyetlere katılma hakkı

f) Ulaşım araçları, oteller, lokantalar, kahvehaneler, tiyatrolar ve parklar gibi kamuya açık tüm mekanlardan ve hizmetlerden yararlanma hakkı.

Madde 6: Taraf Devletler, yargılarına tabi olan tüm kişilere, yetkili ulusal mahkemeler ve diğer devlet kuruluşları önünde, bu Sözleşme'ye aykırı olarak,

insan haklarını ve temel hürriyetlerini, aynı şekilde böyle bir ayrımcılık sonucunda mağdur olabilecek kişilerin bu mahkemelerden tüm zararlarını adil ve yeterli telafi veya tazminini talep etme hakkını ihlal eden tüm ırk ayrımcılığı fiillerine karşı etkin koruma ve çareleri garanti eder.

Madde 7: Taraf Devletler, özellikle eğitim, öğretim, kültür ve enformasyon alanlarında, ırk ayrımcılığına götüren önyargılara karşı mücadele etmek ve uluslar ve etnik veya ırksal gruplar arasında anlayışı, hoşgörüyü desteklemek, aynı şekilde Birleşmiş Milletler Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyanname, her türlü ırk ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına ilişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi ve bu Sözleşme'nin amaçları ve ilkelerini geliştirmek için ivedi ve etkin tedbirler almayı taahhüt ederler.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 2/1: Bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşme'de tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür.

Madde 26: Herkes yasalar önünde eşittir ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunur. Bu bakımdan, yasalar her türlü ayrımı yasaklayacak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi, her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edecektir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 2/2: Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanmasını taahhüt ederler.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Madde 2:

1. Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler.

2. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırıma veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Madde 14: Bu Sözleşmede ortaya konulan haklardan ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka görüş, ulusal veya toplumsal köken, bir ulusal azınlığa mensup olma, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi herhangi bir temelde ayrımcılık yapılmaksızın güvence altına alınacaktır.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

Madde E : Ayrımcılık yasağı

Bu Şartla yer alan haklardan yararlanma ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, sağlık, ulusal bir azınlığa mensubiyet, doğum ya da başka statüler gibi nedenlere dayanan hiç bir ayrımcılığa tabi olmaksızın sağlanacaktır.

Bazı Temel Haklar ile İlgili Düzenlemeler

Eğitim Hakkı

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Madde 26:

1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.
2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.
3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 13

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, eğitimin, insanın kişiliğinin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağı ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygıyı güçlendireceği hususunda mutabıktırlar. Taraf Devletler, ayrıca, eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve Birleşmiş Milletler'in barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği hususlarında mutabıktırlar.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi amacı ile aşağıdaki hususları kabul ederler:

- (a) İlköğretim herkes için zorunlu ve parasız olacaktır;
- (b) Teknik ve mesleki eğitim de dahil olmak üzere, orta öğretimin çeşitli biçimlerinin, her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin tedricen yaygınlaştırılması yoluyla herkes için açık ve ulaşılabilir olması sağlanacaktır;
- (c) Yüksek öğretimin, özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır;
- (d) İlköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış olanlar için temel eğitim elden geldiğince teşvik edilecek veya yoğunlaştırılacaktır;
- (e) Her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülecek, yeterli bir burs sistemi yerleştirilecek ve öğretim personelinin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilecektir.

3. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, ana-babaların veya -bazı durumlarda- yasal yoldan tayin edilmiş velilerin çocukları için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, Devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun diğer okulları seçme özgürlüğüne ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu maddenin hiç bir hükmü, bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde yorumlanamaz; bu özgürlüğün kullanılması, daima, bu maddenin 1. fıkrasında ortaya konmuş olan ilkelere uyulmasına ve böyle kurumlarda verilen eğitimin Devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması gereğine bağlıdır.²⁴

Madde 14

Bu Sözleşme'ye Taraf olup,, taraf olduğu tarihte, ülkesinde veya yargı yetkisi altında bulunan topraklarda zorunlu ve parasız ilköğretim sistemini sağlayamamış olan her Devlet, Taraf olma tarihini izleyen iki yıl içinde, herkes için zorunlu parasız ilköğretim ilkesinin, tedricen uygulanması amacıyla ayrıntılı bir eylem planını, planda belirtilen makul sayıda yıllar içinde uygulamak ve kabul etmekle yükümlüdür.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Madde 28:

1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat

24 Türkiye 13. maddeye "Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 13. maddesinin (3). ve (4). Paragrafları hükümlerini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3., 14. ve 42. maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulama hakkını saklı tutar." şeklinde bir çekince koymuştur.

eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

- a) İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;
- b) Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;
- c) Uygun bütün araçları kullanarak, yükseköğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;
- d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;
- e) Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

2. Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Madde 29

1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;

- a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;
- b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nda benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;
- c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;
- d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;
- e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi,

2. Bu maddenin veya 28. maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1. fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin

Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek Protokolü

Madde 2: Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılmayacaktır. Devlet, eğitim ve öğretimle ilgili olarak üstlendiği herhangi bir görevi yerine getirirken, ebeveynlerin bu tür eğitim ve öğretimin kendi dini inançlarına ya da felsefi kanaatlerine uygun nitelikte olmasını temin etme hakkına saygı gösterecektir.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

Madde 10: Mesleki eğitim hakkı

Âkit Taraflar, mesleki eğitim hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Gerektiğinde, engelliler de dahil olmak üzere herkese, işveren ve çalışanların örgütlerine danışarak teknik ve mesleki eğitim olanağı sağlamak veya bunu teşvik etmek ve salt kişisel yeteneğe dayalı olmak üzere yüksek teknik eğitim ve üniversite öğrenimi görme kolaylıklarını sağlamayı;

2- Kız ve erkek tüm gençlerin çeşitli işlerde çalışırken eğitilmeleri için bir çıraklık sistemi ve başka sistematik düzenlemeleri sağlamayı veya teşvik etmeyi;

3- Gerektiğinde;

a- Çalışan yetişkinler için yeterli ve kolayca ulaşılabilir eğitim olanakları ile;

b- Teknolojik gelişmelerin veya yeni çalışma eğilimlerinin sonucu olarak çalışan yetişkinlerin duyduğu yeniden eğitim gereksinimlerini karşılamak için özel kolaylıklar sağlamayı veya bunları teşvik etmeyi;

4- Gerektiğinde, uzun süreli işsiz kalanların yeniden eğitilmesi ve işe yeniden uyumlarının sağlanması için gerekli özel önlemlerin alınmasını sağlamayı veya teşvik etmeyi;

5- a- Tüm harç ve masrafların azaltılmasını veya kaldırılmasını,

b- Uygun durumlarda mali yardım yapılmasını,

c- Çalışanın, işi sırasında işverenin talebi üzerine gördüğü ek eğitimde harcanan zamanın normal çalışma süresinden sayılmasını,

d- Yeterli denetim yoluyla, işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danışarak, çıraklık ve gençlerin eğitimiyle ilgili olarak yapılan diğer düzenlemelerin etkililiğinin ve genel olarak genç işçilerin yeterli bir biçimde korunmalarının sağlanması gibi, uygun önlemlerle sağlanan olanakların tam olarak kullanılmasını özendirmeyi, taahhüt ederler.

Sağlık Hakkı

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 12

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlamak için alacakları tedbirler şu amaçlara yönelik olacaktır:

- (a) Ölü doğum ve çocuk ölümleri oranlarının düşürülmesini ve çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak;
- (b) Çevresel ve sınıai sağlık şartlarının her yönüyle iyileştirilmesi;
- (c) Salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü;
- (d) Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi bakım sağlayacak koşulların yaratılması.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Madde 24:

1. Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.

2. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle;

- a) Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi;
- b) Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması;
- c) Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını gözönüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi;
- d) Anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması;
- e) Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması;

f) Koruyucu sağlık bakımlarının, ana-babaya rehberliğini, aile plânlaması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.

4. Taraf Devletler, bu maddede tanınan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini tedricen sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve teşviki konusunda karşılıklı olarak söz verirler. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle gözönünde tutulur.

Madde 25: Taraf Devletler, yetkili makamlarca korunma ve bakım altına alma, bedensel ya da ruhsal tedavi amaçlarıyla hakkında bir yerleştirme tedbiri uygulanan çocuğun, gördüğü tedaviyi ve yerleştirilmesine bağlı diğer tüm şartları belli aralıklarla gözden geçirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

Madde 11: Sağlığın korunması hakkı

Âkit Taraflar, sağlığın korunması hakkının etkili bir biçimde kullanılması sağlamak amacıyla, ya doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği içinde diğer önlemlerin yanı sıra;

- 1- Sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri olabildiğince ortadan kaldırmak;
- 2- Sağlıklı olmayı teşvik etmek ve sağlık konularında kişisel sorumluluk duygusunu geliştirmek üzere eğitim ve danışma hizmetleri sağlamak;
- 3- Kazalar açısından olduğu gibi, salgın, yöresel ve diğer hastalıkları olabildiğince önlemek üzere tasarlanmış uygun önlemler almayı; taahhüt ederler.

Madde 13: Sosyal ve tıbbi yardım hakkı

Âkit Taraflar sosyal ve tıbbi yardım hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

- 1- Yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlamayan herkese yeterli yardımı sağlamayı ve hastalık halinde bunun gerektirdiği bakımı sunmayı;
- 2- Böyle bir yardım görenlerin, bu nedenle siyasal ve sosyal haklarının kısıtlanmasını önlemeyi;
- 3- Herkesin, kişisel veya ailevi mahrumiyet halini önlemek, gidermek ya da hafifletmek için gerekebilecek öneri ve kişisel yardımları uygun kamusal ya da özel hizmetler eliyle alabilmesini sağlamayı;
- 4- Bu maddenin 1., 2. ve 3. fıkralarında değinilen hükümleri, ülkelerinde yasal ola-

rak bulunan diğer Âkit Tarafların vatandaşları ile kendi vatandaşlarını eşit tutarak, 11 Aralık 1953'te Paris'te imzalanmış olan Avrupa Sosyal ve Tıbbi Yardım Sözleşmesi ile üstlendiği yükümlülükler çerçevesinde uygulamayı; taahhüt ederler.

İstihdama Erişim

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Madde 23:

1. Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.
2. Herkesin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır.
3. Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.
4. Herkesin çıkarımı korumak için sendika kurma veya sendikaya üye olma hakkı vardır.

Madde 24: Herkesin dinlenmeye, eğlenmeye, özellikle çalışma süresinin makul ölçüde sınırlandırılmasına ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkmaya hakkı vardır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 6

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatı veren çalışma hakkını tanırlar ve bu hakkın korunması için gerekli tedbirleri alırlar.
2. Bu Sözleşme'ye Taraf bir Devletin, bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek için alacağı tedbirler, teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını, bireyin temel ekonomik ve siyasal özgürlüklerini koruyan şartlar altında, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile tam ve üretken istihdamını sağlamaya yönelik politika ve teknikleri içermelidir.

Madde 7

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanmak hakkını kabul ederler. Bu hak özellikle şunları güvence altına alır:

- (a) Bütün işçilere emeklerine karşılık, asgari olarak;
  - (i) Adil ücretler ve eşit işlere, hiç bir ayırım yapılmaksızın eşit ödeme, özellikle kadınlara, kendilerine sunulan çalışma koşullarının erkeklerin koşullarından daha aşağı olmayacağı ve aynı iş için aynı ücreti alacakları konusunda güvence verilmesi;
  - (ii) Bu Sözleşme'nin hükümlerine uygun olarak, kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak bir ücret verilmesi;

(b) Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları;

(c) Herkese, işyerinde uygun bir üst kademeye yükselmede eşit olanak ve bu yükselmenin yalnızca kıdem ve yeterlilik esaslarına göre yapılması;

(d) Dinlenme, boş zaman, çalışma saatlerinin makul ölçülerde sınırlanması, ücretli dönemsel tatiller ve resmi tatillerde ücret verilmesi.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Madde 32:

1. Taraf Devletler, çocuğun ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2. Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri gözönünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

a) İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tesbit ederler;

b) Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar;

c) Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

Madde 1: Çalışma hakkı

Âkit Taraflar çalışma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Tam istihdamı gerçekleştirmek amacıyla olabildiğince yüksek ve istikrarlı bir istihdam düzeyine ulaşmayı ve bu düzeyi korumayı başta gelen amaç ve sorumluluklarından biri saymayı;

2- Çalışanların özgürce edindikleri bir işle yaşamlarını sağlama haklarını etkili bir biçimde korumayı;

3- Tüm çalışanlar için ücretsiz iş bulma hizmetlerini kurmayı ya da sürdürmeyi;

4- Uygun mesleğe yöneltme, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerini sağlamayı ya da teşvik etmeyi; taahhüt ederler.

Madde 2: Adil çalışma koşulları hakkı

Âkit Taraflar, adil çalışma koşullarına sahip olma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere;

1- Verimlilik artışı ve ilgili diğer etkenler izin verdiği ölçüde haftalık çalışma süresinin aşamalı olarak azaltılmasını öngören makul günlük ve haftalık çalışma saatleri sağlamayı;

2- Ücretli resmi tatil imkanı sağlamayı;

3- En az dört haftalık ücretli yıllık izin sağlamayı;

4- İçinde bulunulan tehlikeli ve sağlığa zararlı işlerdeki riski ortadan kaldırmayı ve bu risklerin henüz yeterince azaltılmadığı ya da kaldırılamadığı durumlarda bu işlerde çalışanlara ücretli ek izin verilmesini veya bunların çalışma saatlerinin azaltılmasını sağlamayı;

5- İlgili ülke veya yörenin geleneklerine göre dinlenme günü olarak kabul edilen günle olabildiğince bağdaşmak üzere, haftalık bir dinlenme günü sağlamayı;

6- Çalışanların, derhal ve en geç çalışmaya başladıkları tarihten itibaren iki ay içinde, sözleşmenin ya da iş ilişkisinin asli unsurları hakkında yazılı olarak bilgilendirilmelerini sağlamayı;

7- Gece çalışması yapan çalışanların, yaptıkları işin özellikleri göz önünde tutularak alınacak önlemlerden yararlanmalarını sağlamayı; taahhüt ederler.

Madde 3: Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı

Âkit Taraflar, işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danışarak, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere;

1- İş güvenliği, iş sağlığı ve çalışma ortamı hakkında tutarlı bir ulusal politika oluşturmayı, uygulamayı ve bunu belli aralıklarla gözden geçirmeyi, bu politikanın temel hedefi, iş güvenliği ve iş sağlığını iyileştirmeyi ve özellikle çalışma ortamının doğasından kaynaklanan tehlike sebeplerini en aza indirmek yoluyla, çalışma sırasında ortaya çıkan ya da bununla bağlantılı olan hastalıkları ve kazaları önlemeyi;

2- Güvenlik ve sağlık alanlarında yönetmelikler hazırlamayı;

3- Denetim yoluyla bu yönetmeliklerin uygulanmasını sağlamayı;

4- Tüm çalışanlar için, aslen koruma ve danışmanlık işlevlerine sahip iş sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesini desteklemeyi; taahhüt ederler.

Madde 4: Adil bir ücret hakkı

Âkit Taraflar, adil bir ücret hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Çalışanların kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına sahip olduklarını tanımayı;

2- Özel durumlara ilişkin istisnalar dışında, çalışanların fazla mesai karşılığında zamlı ücret alma hakkına sahip olduklarını tanımayı;

3- Çalışan erkekler ile kadınların eşit işe eşit ücret hakkına sahip olduklarını tanımayı;

4- Tüm çalışanların, işlerine son verilmeden önce makul bir bildirim süresi verilmesi hakkını tanımayı;

5- Ücretlerden ancak, ulusal yasalar veya yönetmeliklerle belirlenmiş ya da toplu sözleşmeler veya hakem kararıyla saptanmış koşullar ve ölçüler içinde kesinti yapılmasına izin vermeyi; taahhüt ederler.

Bu hakların kullanılması, özgürce yapılmış toplu sözleşmeler, yasal ücret saptama usulleri veya ulusal koşullara uygun başka yollarla sağlanır.

Madde 18: Diğer âkit tarafların ülkelerinde gelir getirici bir iş edinme hakkı

Âkit Taraflar, diğer Âkit Taraflardan herhangi birinin ülkesinde gelir getirici bir iş edinme hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Varolan yönetmelikleri demokratik bir anlayışla uygulamayı;

2- Yürürlükteki formaliteleri basitleştirmeyi ve çalışan yabancılar ya da onları çalıştıranlar tarafından ödenen resim ve diğer harçları azaltmayı ya da kaldırmayı;

3- Çalışan yabancıların istihdamını düzenleyen mevzuata, tek tek ya da topluca, esneklik getirmeyi taahhüt ederler ve

4- Kendi vatandaşlarının diğer Âkit Tarafların ülkelerinde gelir getirici bir iş edinmek üzere ülkeden çıkış hakkını tanırlar.

Madde 19: Çalışan göçmenlerin ve ailelerinin korunma ve yardım hakkı

Âkit Taraflar, çalışan göçmenlerin ve ailelerinin bir başka Taraf ülkesindeki korunma ve yardım hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Bu tür çalışanlara, özellikle doğru bilgilendirme hususunda yardımcı olacak yeterli ve ücretsiz hizmetleri sağlamayı veya bu hizmetleri sürdürmeyi ve ulusal yasaların ve yönetmeliklerin imkan verdiği ölçüde ülkeden bir başka ülkeye göçe ilişkin yanıtıcı propagandaya karşı tüm uygun önlemleri almayı;

2- Kendi yetki alanları içinde bu çalışanlar ile ailelerinin ülkeden çıkışlarını, yolculuklarını ve karşılanmalarını kolaylaştıracak uygun önlemler almayı ve yine kendi yetki alanları içinde bunlara yolculukları sırasında uygun hizmetleri ve sağlık ve tıbbi bakım ile yeterli hijyen koşulları sağlamayı;

3- Uygun olduğu ölçüde, göçmen gönderen ve göçmen alan ülkelerdeki özel ya da kamusal sosyal servisler arasındaki işbirliğini teşvik etmeyi;

4- Kendi ülkesinde yasal olarak bulunan bu tür çalışanlara, yasalar ya da yönetmeliklerle düzenlenmek ya da idari makamların denetimine bağlı olmak üzere;
a- ücret, diğer istihdam ve iş koşulları,
b- sendika üyeliği ve toplu pazarlığın sağladığı olanaklardan yararlanma,
c- barınma konularında kendi vatandaşlarına olduğundan daha az lehte davranılmamasını sağlamayı;

5- Kendi ülkelerinde yasal olarak bulunan bu tür çalışanların, çalıştırılan kişiler için ödenmesi gereken istihdam vergileri, harç ve primler bakımından kendi vatandaşlarından daha az lehte bir muameleye tabi olmamalarını sağlamayı;

6- Ülkede, yerleşmesine izin verilmiş bir yabancı çalışanın ailesinin yeniden birleşmesini, olabildiğince kolaylaştırmayı;

7- Kendi ülkelerinde yasal olarak bulunan bu tür çalışanların bu maddede belirtilen konulara ilişkin yargısal işlemler bakımından kendi vatandaşlarından daha az lehte bir muameleye tabi olmamalarını sağlamayı;

8- Kendi ülkelerinde yasal olarak ikamet eden bu tür çalışanların, ulusal güvenliği tehlikeye sokmadıkça, kamu yararı ya da genel ahlaka aykırı bir eylemde bulunmadıkça sınır dışı edilmemesini sağlamayı;

9- Bu tür çalışanların kazanç ve tasarruflarının diledikleri kadarını transfer etmelerine yasal sınırlar içinde izin vermeyi;

10- Bu madde ile sağlanan koruma ve yardımların kapsamına, bunların uygulanabilirliği ölçüsünde, bağımsız çalışan göçmenleri de dahil etmeyi;

11- Göçmen olarak çalışanlara ve ailelerine, onları kabul eden devletin ulusal dilinin veya birden fazla ulusal dil olması halinde bunlardan birinin öğretilmesini teşvik etmeyi ve bunu kolaylaştırmayı;

12- Göçmen olarak çalışan kişinin çocuklarına, elverişli olduğu ölçüde, göçmen olarak çalışan kişinin ana dilinin öğretilmesini teşvik etmeyi ve bunu kolaylaştırmayı;
taahhüt ederler.

Madde 24: İş akdinin sona erdiği durumlarda korunma hakkı

Âkit Taraflar, çalışanların iş akdinin sona erdiği durumlarda korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

- a- tüm çalışanların, yetenekleri ya da davranışlarıyla bağlantılı olarak ya da işletmenin, kuruluşun ya da hizmetin işleyişinin gereklerine dayanarak, iş akitlerinin geçerli nedenler olmadan sona erdirilmemesi hakkını;
  - b- iş akitleri geçerli bir neden olmaksızın sona erdirilen çalışanların yeterli tazminat ya da diğer uygun yardımlar alma hakkını tanımayı;
- taahhüt ederler.

Bu amaçla Âkit Taraflar, iş akdinin geçerli bir neden olmaksızın sona erdirildiğini düşünen çalışanın bağımsız bir organa başvurma hakkını güvence altına almayı; taahhüt ederler.

Madde 26: Onurlu çalışma hakkı

Âkit Taraflar, tüm çalışanların onurlu çalışma haklarının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danışarak,

1- Çalışanların işyerinde ya da işle bağlantılı cinsel taciz konusunda bilinçlenmesi, bilgilenmesi ve bunun engellenmesini desteklemeyi ve çalışanları bu tür davranışlardan korumaya yönelik tüm uygun önlemleri almayı;

2- Çalışanların birey olarak işyerinde ya da işle bağlantılı olarak maruz kaldıkları kınanılacak ya da açıkça olumsuz ya da suç oluşturan, yinelenen eylemler konusunda bilinçlenmesi, bilgilenmesi ve bunların engellenmesini desteklemeyi ve çalışanları bu tür davranışlardan korumaya yönelik tüm uygun önlemleri almayı; taahhüt ederler.

Kamu Hizmetlerine Erişim

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Madde 25:

1. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.

2. Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 11

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler bu hususta hür rızaya dayalı uluslararası işbirliğinin temel önemini kabul ederek, bu hakkın gerçekleşmesini güvence altına almak için uygun tedbirler alacaklardır.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin açlıktan kurtulma temel hakkını kabul ederek, münferiden ve uluslararası işbirliği yoluyla, özel programları da içeren gerekli tedbirleri aşağıdaki amaçlara yönelik olarak alacaklardır:

(a) Teknik ve bilimsel bilgilerden tam olarak yararlanmak suretiyle, beslenme ilkeleri konusundaki bilgileri yayarak ve doğal kaynakların en etkin bir şekilde geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlayacak şekilde tarımsal sistemleri düzelterek ya da geliştirerek, besinlerin üretilmesi, korunması ve dağıtılması yöntemlerini iyileştirmek; ve

(b) Gerek gıda maddeleri ihraç eden, gerek gıda maddeleri ithal eden ülkelerin sorunlarını dikkate alarak, dünyadaki besin maddelerinin ihtiyaca göre adil bir şekilde dağıtımını sağlamak.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Madde 27:

1. Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler.
2. Çocuğun gelişmesi için gerekli hayat şartlarının sağlanması sorumluluğu; sahip oldukları imkânlar ve mali güçleri çerçevesinde öncelikle çocuğun anababasına veya çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere düşer.
3. Taraf Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, ana-babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygularlar.
4. Taraf Devletler, Taraf Devlet ülkesinde veya başka ülkede bulunsun; anababası veya çocuğa karşı mali sorumluluğu bulunan diğer kişiler tarafından, çocuğun bakım giderlerinin karşılanmasını sağlamak amacıyla her türlü uygun önlemi alırlar. Özellikle çocuğa karşı mali sorumluluğu olan kişinin, çocuğun ülkesinden başka bir ülkede yaşaması halinde, Taraf Devletler bu konuya ilişkin uluslararası anlaşmalara katılmayı veya bu tür anlaşmalar aktinin yanısıra başkaca uygun düzenlemelerin yapılmasını teşvik ederler.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

Madde 14: Sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı

Âkit Taraflar Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

- 1- Sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak, toplumda bireylerin ve grupların refah ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uyum sağlamalarına katkıda bulunacak hizmetleri teşvik etmeyi ya da sağlamayı;
- 2- Bireylerin ve gönüllü ya da diğer örgütlerin bu tür hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesine katılmalarını özendirmeyi; taahhüt ederler.

Madde 30: Toplumsal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkı

Âkit Taraflar, toplumsal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

- a- toplumsal dışlanma ve yoksulluk durumunda yaşayan ya da bu duruma düşme tehlikesinde olan kişilerin ve ailelerinin, özellikle istihdam, konut, eği-

tim, öğrenim, kültür ile sosyal ve tıbbi yardım olanaklarına fiilen ulaşmalarını teşvik edecek genel ve eşgüdümlü bir yaklaşım çerçevesinde önlemler almayı;

b- bu önlemleri, uyarlanmasını sağlamak amacıyla gerektiğinde gözden geçirmeyi;
taahhüt ederler.

Madde 31: Konut hakkı

Âkit Taraflar, konut hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1-yeterli standartlara sahip bir konut edinilmesini teşvik etmeye;

2- evsizliği, zamanla ortadan kaldırma amacıyla, önlemeye ve azaltmaya;

3- ev fiyatlarını, yeterli kaynaklara sahip olmayanlar için uygun hale getirmeye yönelik önlemler almayı;
taahhüt ederler.

Yaşam Hakkı

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Madde 3: Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 6/1: Her insanın doğuştan gelen yaşama hakkı vardır. Bu hak yasalarla korunacaktır. Hiç kimsenin yaşamı keyfi olarak elinden alınamaz.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Madde 6:

1. Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.
2. Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Madde 2:

1. Herkesin yaşam hakkı yasa tarafından korunacaktır. Hiç kimse yasanın ölüm cezası ile cezalandırıldığı bir suçtan dolayı bir mahkeme tarafından hükmedilen cezanın infaz edilmesi dışında yaşamından kasten yoksun bırakılmayacaktır.
2. Yaşamdan yoksun bırakılma, aşağıdaki durumlardan birinde kuvvete başvurunun mutlak gereklilik haline gelmesi sonucunda meydana geldiğinde, bu Maddeye aykırı olarak gerçekleştirilmiş sayılmayacaktır:

- a) Herhangi bir kişinin yasadışı şiddete karşı korunmasında;
- b) Yasaya uygun olarak yakalama kararının yerine getirilmesi veya yasaya uygun olarak tutulan bir kişinin kaçmasını önlenmesinde;
- c) Bir ayaklanma veya isyanın bastırılması amacıyla yasaya uygun olarak gerçekleştirilen eylemlerde.

Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Madde 3: Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Madde 9: Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 9:

1. Herkesin kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz veya tutuklanamaz. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebeplere ve usule uygun olmaksızın özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.
2. Tutuklanan herkese, tutuklandığı anda, tutuklanma nedenleri ve hakkında ileri sürülen iddialar derhal bildirilecektir.
3. Bir suç işlediği iddiasıyla yakalanan ya da tutuklanan herkes, derhal bir yargıcın ya da yasalarla yargı erkini kullanmaya yetkili kılınmış bir başka resmi görevlinin önüne çıkarılacak ve uygun bir süre içinde yargılanma ya da salıverilme hakkına sahip olacaktır. Yargılanmayı bekleyen kişilerin gözaltında tutulmaları genel kural olmayacaktır; ancak, salıverme, sanığın duruşmalarda, adli takibatın diğer safhalarında ve gerekli hallerde hükmün infazında hazır bulunması için güvencelere bağlanabilir.
4. Yakalanma ya da tutuklanma yoluyla özgürlüğünden yoksun bırakılan herkesin, mahkemenin gecikmeksizin tutuklamanın yasallığı konusunda karar vermesini ve yakalamanın yasal olmaması halinde, salıverilmesini kararlaştırması için mahkemeye başvurma hakkı vardır.
5. Yasal olmayan bir yakalama ya da tutuklama işleminden mağdur olan herkesin, icrası kabil zorunlu tazminat hakkı olacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Madde 5:

1. Herkes kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz:

a) Bir kişinin, yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş mahkûmiyet kararı sonrasında yasaya uygun olarak tutulması;

b) Bir kişinin, bir mahkeme tarafından yasaya uygun olarak verilen bir karara uymaması sebebiyle veya yasa tarafının öngörülen bir yükümlülüğün yerine getirilmesini temin etmek amacıyla yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması;

c) Bir kişinin bir suç işlediğine dair makul şüphenin bulunması üzerine veya suç işlemesini ya da suçu işledikten sonra kaçmasını önlemek için makul olarak gerekli görülmesi halinde, yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması;

d) Bir küçüğün eğitiminin denetlenmesi amacıyla yasaya uygun olarak verilen bir kararla tutulması veya yetkili yasal merci önüne çıkarılmak amacıyla yasaya uygun olarak tutulması;

e) Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla, hastalığı yaya-bilecek kişilerin, akıl hastalarının, alkoliklerin veya uyuşturucu madde bağımlılarının veya serserilerin yasaya uygun olarak tutulması;

f) Bir kişinin, usulsüz bir şekilde ülkeye girmesinin önlenmesi veya hakkında sınırışı etme veya geri verme işlemi yapılan bir kişinin sınırışı edilmesi ya da geri verilmesi amacıyla yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması;

2. Yakalanan herkese, yakalanma nedenleri ve kendisine yöneltilen her türlü suçlama konusunda en kısa sürede ve anladığı bir dilde derhal bildirilecektir.

3. Bu maddenin 1 (c) paragrafı hükümleri uyarınca yakalanan veya tutulan herkes derhal bir yargıç veya yasayla yargılama yetkisine sahip kılınmış bir başka görevlinin önüne çıkarılacaktır ve bu kişi makul bir sürede yargılanma veya yargılama sırasında salıverilme hakkına sahip olacaktır. Salıverilme, bu kişinin yargılamada hazır bulunmasını sağlayacak koşullara bağlı tutulabilir.

4. Yakalama veya tutulma yoluyla özgürlüğünden yoksun kılınan herkes, tutulma işleminin yasaya uygunluğu hakkında hızlı bir şekilde karar verecek ve tutulma yasaya aykırı ise salıverilmesine hükmedecek olan bir mahkemeye başvurma hakkına sahip olacaktır.

5. Bu madde hükümlerine aykırı bir yakalama veya tutma işleminin mağduru olan herkes icra edilebilir bir tazminat hakkına sahip olacaktır.

Siyasi Haklar

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Madde 21:

1. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.

2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır.

3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 25: Her yurttaş, 2. Maddede belirtilen ayrımlara ve makul olmayan kısıtlamalara bağlı olmaksızın:

(a) Doğrudan doğruya ya da özgürce seçilmiş temsilciler aracılığı ile kamu yönetimine katılma;

(b) Genel, eşit ve gizli oyla belirli dönemlerde yapılan, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koymalarını garanti eden gerçek seçimlerde oy kullanma ve seçilme;

(c) Genel anlamda eşit olarak, ülkesinin kamu hizmetlerine girme hak ve fırsatına sahiptir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek Protokolü

Madde 3: Yüksek Sözleşmeci Taraflar yasama organının seçilmesinde, makul aralıklarla ve gizli oy kullanılarak ve halkın görüşlerini özgürce ifade etmesini temin edecek koşullar altında gerçekleştirilen serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Madde 8: Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.

Madde 10: Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 14:

1. Herkes mahkemeler ve yargı organları önünde eşittir. Herkes, bir suçla itham edildiğinde ya da bir hukuk davasında hak ve yükümlülükleri hakkında karar verilirken, yasalar uyarınca kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde adil ve kamuya açık bir duruşma hakkına sahiptir. Demokratik bir toplumda ahlak, kamu düzeni ya da ulusal güvenlik gerekçeleriyle

ya da tarafların özel hayatları bunu gerektirdiğinde, ya da özel durumlarda, mahkeme, açıklığın adalete zarar vereceği düşüncesine vardığı takdirde, mahkemenin gerekli gördüğü ölçüde, basın ve dinleyiciler duruşmaların tümü ya da bir kısmının dışında tutulabilirler. Ancak, küçüklerin çıkarları aksini gerektirmedikçe, ya da duruşmalar çocukların vesayetine ilişkin evlilikle ilgili uyuşmazlıklar hakkında olmadıkça, ceza ya da hukuk davalarında verilecek herhangi bir kararın aleni olması zorunludur.

2. Bir suçla itham edilen herkes, yasalara göre suçlu olduğu kesinleşene dek masum kabul edilmek hakkına sahiptir.

3. Herkes, itham edildiği suçla ilgili olarak, tam bir eşitlik içinde, aşağıdaki asgari garantilere sahip olacaktır:

(a) Kendisine, en kısa zamanda ve anlayacağı bir dilde, aleyhindeki iddianın niteliği ve nedenleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi;

(b) Savunmasını hazırlayabilmek ve kendi seçtiği avukatla temas edebilmek için yeterli zaman ve kolaylıkların tanınması;

(c) Gereksiz bir gecikme olmadan yargılanması;

(d) Yargılanmada hazır bulunması ve kendisini ya doğrudan ya da kendi seçtiği avukat yardımı ile savunması; avukatı yoksa, bu hakkının var olduğunun kendisine bildirilmesi; adaletin gerektirdiği her durumda kendisine bir avukat tayin edilmesi ve böyle durumlarda ödeme yapma olanağı yoksa bu yardımın parasız olarak sağlanması;

(e) Aleyhindeki tanıklara soru sorabilmesi ya da soru sordurabilmesi, lehindeki tanıkların da aleyhindeki tanıklarla aynı şekilde sorgulanabilmelerinin sağlanması;

(f) Mahkemede kullanılan dili anlamıyor veya konuşamıyorsa bir tercümanın parasız yardımının sağlanması;

(g) Kendi aleyhinde tanıklıkta bulunmaya ya da suç itirafına zorlanmaması.

4. Küçükler için yargılama bu kişilerin yaşları ve topluma yeniden kazandırılmaları düşüncesi gözönüne alınarak yürütülecektir.

5. Bir suçtan hüküm giyen herkes, mahkumiyet ve cezanın yasalara uygun olarak daha yüksek bir yargı organınca yeniden incelenmesi hakkına sahip olacaktır.

6. Kesin bir kararla bir suçtan dolayı mahkum olan ve daha sonra hakkındaki hüküm, adaletin yanlış tecelli ettiğini kat'i şekilde ortaya koyan yeni veya yeni ortaya çıkan bir maddi delil dolayısıyla bozulan veya bu sebeple affa uğrayan bir kişi, evvelce bilinmeyen maddi delilin zamanında ortaya çıkmamasında kısmen ya da tamamen kendi kusuru bulunduğu ispat edilmediği takdirde, böyle bir hükmün sonucunda ceza çekmesinin karşılığı olarak yasalara uygun şekilde tazminata hak kazanır.

7. Hiç kimse, bir ülkenin yasalarına ve ceza usulüne göre daha önce kesin olarak mahkum olmuş ya da beraat etmişse, aynı fiil için yeniden yargılanamaz ve cezalandırılmaz.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Madde 6:

1. Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini istemek hakkına sahiptir. Hüküm açık oturumda verilir; ancak, demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde, veya davanın açık oturumda görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir.

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır.

3. Her sanık en azından aşağıdaki haklara sahiptir:

- a. Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;
- b. Savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olmak;
- c. Kendi kendini savunmak veya kendi seçeceği bir savunmacının yardımından yararlanmak ve eğer savunmacı tutmak için mali olanaklardan yoksun bulunuyor ve adaletin selameti gerektiriyorsa, mahkemece görevlendirilecek bir avukatın para ödemeksizin yardımından yararlanabilmek;
- d. İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında çağrılmasının ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek;
- e. Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşmadığı takdirde bir tercümanın yardımından para ödemeksizin yararlanmak.

Ulusal Mevzuat

Anayasa

Madde 10: Kanun önünde eşitlik

Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçme-

sini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

Çocuklar, yaşlılar, özürllüer, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

Madde 17: Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı

Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

Meşrû müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

Madde 19: Kişi hürriyeti ve güvenliği

Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen:

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.

Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı, yakınlarına derhal bildirilir.

Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir.

Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, tazminat hukukunun genel prensiplerine göre, Devletçe ödenir.

Madde 42: Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası anlaşma hükümleri saklıdır.

Madde 48: Çalışma ve sözleşme hürriyeti

Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Devlet, özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.

Madde 49: Çalışma hakkı ve ödevi

Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.

Madde 50: Çalışma şartları ve dinlenme hakkı

Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

Madde 56: Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması

Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

Madde 67: Seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakları

Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak,

yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.

Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askerî öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde oy kullanılması ve oyların sayım ve dökümünde seçim emniyeti açısından alınması gerekli tedbirler Yüksek Seçim Kurulu tarafından tespit edilir ve görevli hâkimin yerinde yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.

Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz.

Madde 70: Hizmete girme

Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

Madde 76: Milletvekili seçilme yeterliliği

Yirmibeş yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

Kanunlar

Devlet Memurları Kanunu (657 sayılı)

Madde 7: Tarafsızlık ve devlete bağlılık:

Devlet memurları siyasi partiye üye olamazlar, herhangi bir siyasi parti, kişi veya zümrenin yararını veya zararını hedef tutan bir davranışta bulunamazlar; görevlerini yerine getirirken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep gibi ayırım yapamazlar; hiçbir şekilde siyasi ve ideolojik amaçlı beyanda ve eylemde bulunamazlar ve bu eylemlere katılamazlar.

Madde 125: Disiplin cezalarının çeşitleri ile ceza uygulanacak fiil ve haller
Devlet memurlarına verilecek disiplin cezaları ile her bir disiplin cezasını gerektiren fiil ve haller şunlardır:

...

D- Kademe ilerlemesinin durdurulması: Fiilin ağırlık derecesine göre memurun, bulunduğu kademe ilerlemesinin 1 - 3 yıl durdurulmasıdır.

Kademe ilerlemesinin durdurulması cezasını gerektiren fiil ve haller şunlardır:

...

1) Görevin yerine getirilmesinde dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı yapmak, kişilerin yarar veya zararını hedef tutan davranışlarda bulunmak.

İş Kanunu (4857 sayılı)

Madde 5: Eşit davranma ilkesi

İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz.

İşveren, esaslı sebepler olmadıkça tam süreli çalışan işçi karşısında kısmî süreli çalışan işçiye, belirsiz süreli çalışan işçi karşısında belirli süreli çalışan işçiye farklı işlem yapamaz.

İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz.

Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz.

İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz.

İş ilişkisinde veya sona ermesinde yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davranıldığında işçi, dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebilir. 2821 sayılı Sendikalar Kanununun 31 inci maddesi hükümleri saklıdır.

20 nci madde hükümleri saklı kalmak üzere işverenin yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davrandığını işçi ispat etmekle yükümlüdür. Ancak, işçi bir ihlalin varlığı ihtimalini güçlü bir biçimde gösteren bir durumu ortaya koyduğunda, işveren böyle bir ihlalin mevcut olmadığını ispat etmekle yükümlü olur.

Madde 18: Feshin geçerli sebebe dayandırılması

Otuz veya daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde en az altı aylık kıdemi olan işçinin belirsiz süreli iş sözleşmesini fesheden işveren, işçinin yeterliliğinden veya davranışlarından ya da işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli bir sebebe dayanmak zorundadır. Yer altı işlerinde çalışan işçilerde kıdem şartı aranmaz.

Altı aylık kıdem hesabında bu Kanunun 66 ncı maddesindeki süreler dikkate alınır.

Özellikle aşağıdaki hususlar fesih için geçerli bir sebep oluşturmaz:

- a) Sendika üyeliği veya çalışma saatleri dışında veya işverenin rızası ile çalışma saatleri içinde sendikal faaliyetlere katılmak.
- b) İşyeri sendika temsilciliği yapmak.
- c) Mevzuattan veya sözleşmeden doğan haklarını takip veya yükümlülüklerini yerine getirmek için işveren aleyhine idari veya adli makamlara başvurmak veya bu hususta başlatılmış sürece katılmak.
- d) Irk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum, din, siyasi görüş ve benzeri nedenler.
- e) 74 üncü maddede öngörülen ve kadın işçilerin çalıştırılmasının yasak olduğu sürelerde işe gelmemek.
- f) Hastalık veya kaza nedeniyle 25 inci maddenin (I) numaralı bendinin (b) alt bendinde öngörülen bekleme süresinde işe geçici devamsızlık.

İşçinin altı aylık kıdemi, aynı işverenin bir veya değişik işyerlerinde geçen süreler birleştirilerek hesap edilir. İşverenin aynı işkolunda birden fazla işyerinin bulunması halinde, işyerinde çalışan işçi sayısı, bu işyerlerinde çalışan toplam işçi sayısına göre belirlenir.

İşletmenin bütününe sevk ve idare eden işveren vekili ve yardımcıları ile işyerinin bütününe sevk ve idare eden ve işçiyi işe alma ve işten çıkarma yetkisi bulunan işveren vekilleri hakkında bu madde, 19 ve 21 inci maddeler ile 25 inci maddenin son fıkrası uygulanmaz.

Madde 21: Geçersiz sebeple yapılan feshin sonuçları

İşverence geçerli sebep gösterilmediği veya gösterilen sebebin geçerli olmadığı mahkemece veya özel hakem tarafından tespit edilerek feshin geçersizliğine karar verildiğinde, işveren, işçiyi bir ay içinde işe başlatmak zorundadır. İşçiyi başvurusu üzerine işveren bir ay içinde işe başlatmaz ise, işçiye en az dört aylık ve en çok sekiz aylık ücreti tutarında tazminat ödemekle yükümlü olur. Mahkeme veya özel hakem feshin geçersizliğine karar verdiğinde, işçinin işe başlatılmaması halinde ödenecek tazminat miktarını da belirler.

Kararın kesinleşmesine kadar çalıştırılmadığı süre için işçiye en çok dört aya kadar doğmuş bulunan ücret ve diğer hakları ödenir.

İşçi işe başlatılırsa, peşin olarak ödenen bildirim süresine ait ücret ile kıdem tazminatı, yukarıdaki fıkra hükümlerine göre yapılacak ödemedan mahsup edilir. İşe başlatılmayan işçiye bildirim süresi verilmemiş veya bildirim süresine ait ücret peşin ödenmemişse, bu sürelerle ait ücret tutarı ayrıca ödenir.

İşçi kesinleşen mahkeme veya özel hakem kararının tebliğinden itibaren on iş-günü içinde işe başlamak için işverene başvuruda bulunmak zorundadır. İşçi bu süre içinde başvuruda bulunmaz ise, işverence yapılmış olan fesih geçerli bir fesih sayılır ve işveren sadece bunun hukuki sonuçları ile sorumlu olur.

Bu maddenin birinci, ikinci ve üçüncü fıkraya hükümleri sözleşmeler ile hiçbir suretle değiştirilemez; aksi yönde sözleşme hükümleri geçersizdir.

Madde 99: Genel hükümlere aykırılık

Bu Kanunun;

a) 5 inci ve .... maddelerde öngörülen ilke ve yükümlülüklerle aykırı davranan,
...

İşveren veya işveren vekiline bu durumdaki her işçi için yüzon Türk Lirası idari para cezası verilir.

Milli Eğitim Temel Kanunu (1739 sayılı)

Madde 4: Genellik ve eşitlik

Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz ta-nınamaz.

Türk Ceza Kanunu

Madde 113: Kamu hizmetlerinden yararlanma hakkının engellenmesi

(1) Cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla;

a) Bir kamu faaliyetinin yürütülmesine,

b) Kamu kurumlarında veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuru-luşlarında verilen ya da kamu makamlarının verdiği izne dayalı olarak sunulan hizmetlerden yararlanılmasına,

engel olunması hâlinde, fail hakkında iki yıldan beş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

Madde 122: Nefret ve ayrımcılık

(1) Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satıl-masını, devrini veya kiraya verilmesini,

b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,

c) Bir kişinin işe alınmasını,

d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını,

engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

İZLEME FORMU ÖRNEKLERİ

Irk veya etnik köken temelinde ayrımcılıkla ilgili yürütülecek izleme çalışmasında kullanılmak üzere iki izleme formu tasarlanmıştır. Bu formlardan ilki ayrımcı muamele mağdurları veya mağdur yakınları ile yapılacak yüz yüze mülakatlarda kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Diğer form ise medya organlarında yer alan ayrımcılık vakalarının raporlanması amacıyla hazırlanmıştır. Bu formlar örnektir izleme yapacak STÖ'ler kendi formlarını oluşturabilirler.

Doğrudan Başvuru Formu

Formu Dolduran Kişi

Adı Soyadı : .....

Üyesi olduğu STK : .....

Formun Doldurulma Tarihi : ..... / ..... / .....

Mağdurla Nasıl İletişime Geçildi:

Mağdurun Kendisi Başvurdu Diğer (Lütfen belirtiniz) .....

Vaka ile İlgili Kimle Görüşme Yapıldı?

Mağdurun Kendisi Mağdurun Bir Yakını (Lütfen belirtiniz) .....

Görgü Tanığı Avukatı

Görüşme Yapılan Yer : .....

Görüşme ne şekilde gerçekleştirildi: Yüz yüze Telefon E-Posta

Görüşmeye Başlamadan Önce Lütfen Aşağıdaki Bilgiyi Görüşme Yapılan Kişiyi Açıklayınız ve Görüşme Yüzyüze Yapılıyorsa Kişinin Yazılı Onayını Alınız.

“Bu çalışma Türkiye’de birçok alanda ortaya çıkan ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılık vakalarını izlenmesi amacıyla yürütülmektedir. Size, sizin veya çocuğunuzun ya da bir yakınınızın başına gelen bir ayrımcı muamele hakkında kısa sorular yöneltilmektedir. Ayrımcılık vakalarının ortaya çıkarılabilmesi ve bu alanda ortaya çıkan sorunların gerçekçi bir biçimde tespiti açısından formdaki soruları gerçekçi bir şekilde yanıtlamanız çok önemlidir. Sorulara verdiğiniz cevaplar sizin izniniz olmadığı sürece resmi veya özel herhangi bir kişi veya kurumla asla paylaşılmayacaktır ve gizli tutulacaktır.”

Yukarıda açıkça tanımlanan çalışmanın ne amaçla, kimler tarafından ve nasıl gerçekleştirileceği anlayabileceğim bir ifade ile bana anlatıldı. Verdiğim bilgileri hiçbir baskı ve zorlama altında olmaksızın gönüllü olarak veriyorum.

Verdiğim cevapların konu ile ilgili hazırlanacak bir raporda kullanılmasına,

İzin veriyorum İzin vermiyorum

Raporda ad ve soyadımın kullanılmasına,

İzin veriyorum İzin vermiyorum

İmza

Tarih

I. Ayrımcılık Mağduruna İlişkin Veriler

Adı-Soyadı : .....

Cinsiyet : Erkek Kadın Diğer

Yaş : .....

Engellilik Hali : Var Yok Bilinmiyor

Velisi, Vasisi veya Kanuni Temsilcisinin İletişim Bilgileri

Adı-Soyadı : .....

Telefon: Ev ..... Cep:.....

E-posta: .....@.....

Ayrımcılık Temeli : Irk Ulusal Köken Vatandaşlık

Renk Etnik Köken Dil

Mağdurun Mensubu Olduğu Grubun Adı: .....

II. Ayrımcı Muamelenin Sorumlularına İlişkin Veriler

Kişi veya Kurum:

Resmi Kurum Özel Şirket Kişi

Kişinin/Kişilerin Adı-Soyadı :

1-..... 2-.....

3-..... 4-.....

Bilinmiyor

Özel Şirket veya Resmi Kurumun Adı:.....

Bilinmiyor

Özel Şirket veya Kurumun Adresi:.....

İlçe:..... Şehir: .....

III. Ayrımcılık Oluşturan Fiile İlişkin Veriler

Ayrımcı Muamelenin İlk Gerçekleştiği Tarih : ..... /...../..... Bilinmiyor

Ayrımcı Muamele Devam Ediyor mu? : Evet Hayır Bilinmiyor

Ayrımcılığın Biçimi:

Doğrudan Dolaylı Bağlantılı Çoklu Temelde Taciz Mağdurlaştırma

Çoklu Temelde Ayrımcılık Söz Konusu ise Diğer Ayrımcılık Temelleri:

Cinsiyet Engellilik Dil Cinsel Yönelim Din veya İnanç

Ayrımcı Muamelenin Gerçekleştiği Alan:

Eğitim Sağlık Barınma Mal ve Hizmetlere Erişim İstihdam

Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Yaşam Hakkı Siyasi Haklar Adalete Erişim

Ayrımcı Muamelenin İçeriği (Lütfen kısaca açıklayınız):

.....
.....
.....

Ayrımcı Muameleye Tanık Olan Kişi Var mı?

Evet Hayır Bilinmiyor

Eğer Tanık Mevcutsa Bu Kişi/Kişilerin İletişim Bilgileri:

..... Bilinmiyor

Olayı Doğrulayıcı Bir Belge Var mı?

Olay Tutanağı Başvuru Dilekçesi vb. Kurumlardan gelen resmi yazı

Mahkeme/İdari Kararı Tıbbi Rapor Görüntü Kaydı

Diğer:.....

Herhangi Bir Başvuru Yoluna Başvurulmuş mu?

Yapılmadı Adli İdari Bilinmiyor Ombudsmanlık TİHK

Başvuru Yollarını Kullanmaktan Vazgeçirilmeye Çalışılmış mı?

Evet Hayır Bilinmiyor

Başvuru Yolları Kullanıldıktan Sonra İkinci Kez Ayrımcılık Yaşanmış mı?

Evet Hayır Bilinmiyor

Başvuru Sonuçlanmış mı?

Mağdur lehine Mağdur Aleyhine Yanıtsız

Başvurunun Sonucu : .....

.....

.....

.....

IV. Vaka Özeti

(Vakayı Kısa ve Kronolojik Bir Şekilde Özetleyiniz. Tarih, saat, yer, failer gibi bilgilerin bu özette yer almasına özen gösteriniz.)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Medya İzleme Formu

Formu Dolduran Kişi

Adı Soyadı : .....

Üyesi olduğu STK : .....

Formun Doldurulma Tarihi : ..... / ..... / .....

Vaka ile İlgili Bilgiye Hangi Medya Organından Ulaşıldı / Haberin Tarihi : .....

I. Ayrımcılık Mağduruna İlişkin Veriler

Adı-Soyadı : ..... Bilinmiyor

Cinsiyet : Erkek Kadın Diğer Bilinmiyor

Yaş : ..... Bilinmiyor

Engellilik Hali : Var Yok Bilinmiyor

Ayrımcılık Temeli : Irk Ulusal Köken Vatandaşlık
 Renk Etnik Köken Dil

Mağdurun Mensubu Olduğu Grubun Adı: .....

II. Ayrımcı Muamelenin Sorumlularına İlişkin Veriler

Kişinin/Kişilerin Adı-Soyadı :

1-..... 2-.....

3-..... 4-.....

Bilinmiyor

Şirket veya Kurum: Özel Şirket Resmi Kurum Bilinmiyor

Özel Şirket veya Resmi Kurumun Adı:.....

Bilinmiyor

Özel Şirket veya Kurumun Adresi:.....

İlçe:.....

Şehir: .....

III. Ayrımcılık Oluşturan Fiile İlişkin Veriler

Ayrımcı Muamelenin İlk Gerçekleştiği Tarih : ..... / ..... / .....

Bilinmiyor

Ayrımcı Muamele Devam Ediyor mu? : Evet Hayır Bilinmiyor

Ayrımcılığın Biçimi:

Doğrudan Dolaylı Bağlantılı Çoklu Temelde Taciz Mağdurlaştırma

Çoklu Temelde Ayrımcılık Söz Konusu ise Diğer Ayrımcılık Temelleri:

Cinsiyet Engellilik Dil Cinsel Yönelim Din veya İnanç

Yaş Siyasi Düşünce

Ayrımcı Muamelenin Gerçekleştiği Alan:

Eğitim Sağlık Barınma Mal ve Hizmetlere Erişim İstihdam

Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Yaşam Hakkı Siyasi Haklar Adalete Erişim

Ayrımcı Muamelenin İçeriği (Lütfen kısaca açıklayınız):

.....

.....

.....

Herhangi Bir Başvuru Yoluna Başvurulmuş mu?

Evet Hayır Bilinmiyor

Başvuru Yollarını Kullanmaktan Vazgeçirilmeye Çalışılmış mı?

Evet Hayır Bilinmiyor

Başvuru Yolları Kullanıldıktan Sonra İkinci Kez Ayrımcılık Yaşanmış mı?

Evet Hayır Bilinmiyor

Hangi Başvuru Yolu Kullanılmış?

Adli İdari Bilinmiyor

Başvuru Sonuçlanmış mı?

Evet Hayır Bilinmiyor

Mağdur Lehine mi Sonuçlanmış?

Evet Hayır Bilinmiyor

Başvuru Yanıtsız mı Bırakılmış?

Evet Hayır Bilinmiyor

Başvurunun Sonucu : .....

.....

.....

.....

IV. Haberin Örneği

(Lütfen Medya Organında Yer Alan Haberin Metnini, Fotokopisini veya Çıktısını Formun Arka Kısımına Ekleyiniz)